

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**11 NUMARALI ERMENİ BERAT DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE
TRANSKRİPSİYONU (1911- 1916)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semra KORKMAZ

MAYIS-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TARİH ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**11 NUMARALI ERMENİ BERAT DEFTERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE
TRANSKRİPSİYONU (1911- 1916)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Semra KORKMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA

MAYIS-2019

TRABZON

ONAY

Semra Korkmaz tarafından hazırlanan "11 Numaralı Ermeni Berat Defterinin Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu (1911-1916)" adlı çalışma 19/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA	Başkan	☒	☐	
Prof. Dr. Necmettin ALKAN	Üye	☒	☐	
Doç. Dr. Kemal SAYLAN	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEK
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ – Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan çalışmada kullanılmış olan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Semra KORKMAZ

21. 05. 2019

ÖNSÖZ

“11 Numaralı Ermeni Berat Defteri Değerlendirilmesi ve Transkripsiyonu” başlıklı bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır.

Sosyal ve dini tarih çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla hazırlanan bu tez, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmış olan 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri’nin içeriğindeki konuları ele alarak Ermeni Patrikhanesi ile ilgili bilgilere değinilmek hedeflenmiştir. Bu amaçla incelenen defterde ifade edilen 1911 ve 1916 yılları arasındaki Ermeni Patrikhanesi ve Osmanlı Devleti arasında meydana gelmiş olan patrik ve murahhasa tayinlerinden, istifalardan, murahhasalıkların yetkilerinden ve Patrikhane ile ona bağlı dini merkezlerin iç işleyişi ve yönetime etkilerine ek olarak dönemin patriklerinden de bahsedilerek dönemin gayrimüslim Ermeni cemaati ve devlet arasındaki yönetsel ilişkiye ışık tutulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan yenilik ve değişim hareketlerinin gayrimüslim cemaatlere dini ve sosyal açıdan geniş haklar tanınmasının akabinde dönemin bir getirisi olan nizamnamelerden biri olan 1916 Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi ’ne de değinilerek nizamnamenin maddeleri ve gerek patrikhane ve gerekse de cemaat içerisindeki yeni düzenleme ve uygulamalardan da araştırmamız dahilinde bahsedilen bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma süreci boyunca tez konusu seçiminde ve araştırmamın sunabileceğim bir düzeye gelmesinde vermiş olduğu destek ve fikirleriyle yolumu aydınlatan sayın danışman hocam Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA’ya teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca tezime kıymetli katkılarından ötürü değerli hocalarım Prof. Dr. Necmettin ALKAN ile Doç. Dr. Kemal SAYLAN’a çok teşekkür ederim.

Bütün hayatım ve eğitim yolculuğum boyunca her daim yanımda olan, bana maddi ve manevi her açıdan destek olan çok sevgili annem Nuray, babam Güngör ile ablalarım Neslihan ve Nurhan KORKMAZ, son olarak da tez yazım sürecinde yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen tüm değerli dostlarıma saygı ve minnetlerimi sunarım.

Mayıs, 2019

Semra KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
TABLoların LİSTESİ	IX
KISALTMA LİSTESİ	X
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE ERMENİ PATRİKLİĞİ	5-36
1.1. Osmanlı Öncesinde Ermeniler	5
1.2. Ermeni Kilisesinin İnanç ve İbadet Yapısı.....	7
1.3. Ermeni Kilisesi Teşkilatında Katogigosluklar ve Kudüs Ermeni Patrikhanesi.....	14
1.3.1. Eçmiyazin Katogigosluğu	14
1.3.2. Ahtamar Katogigosluğu	16
1.3.3. Sis (Kilikya) Katogigosluğu.....	17
1.3.4. Kudüs Ermeni Patrikhanesi.....	19
1.4. Osmanlı Döneminde Ermeniler	20
1.4.1. Ermenilerin Osmanlı Hâkimiyetine Girişi	20
1.4.2. Osmanlı Devleti'nde İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Kuruluşu ve Teşkilatlanması..	20
1.4.3. Tanzimat Devri ve Sonrasında Ermeni Patrikliği	25
1.4.4. Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nizamnameleri	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. 11 NUMARALI ERMENİLERİN BERAT DEFTERİNİN İÇERİĞİ	37-59
2.1. Tayin Hususu	38
2.1.1. Patriklerin Tayini	38
2.1.2. Murahhasaların Tayini ve Yetkileri	40
2.2. İstifa Hususu	48

2.3. 1916 Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi	50
2.4. Arşaruni Ohannes, Dragyan Zaven ve Sahak Efendi'nin İstanbul Patrikliği Beratları	57
SONUÇ	60
YARARLANILAN KAYNAKLAR	63
EKLER	68
ÖZGEÇMİŞ	138

ÖZET

Bu çalışmada, 1911 ve 1916 yıllarını kapsayan 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri'nin transkripsiyonu yapılarak XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni Kilise yapısının, yöneticilerinin ve devletle olan münasebetleri üzerine bir değerlendirme amaçlanmıştır.

Yapılmış olan tez çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde konu bütünlüğünü oluşturabilmek adına öncelikle Ermenilerin kökenine değinilerek devamında ise Hıristiyanlık öncesi ve sonrası Ermeni tarihinden bahsedilmiştir. Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden önceki yaşamış oldukları tarihsel serüvene dikkat çekilmiş, imparatorluğun hâkimiyeti altına girmiş oldukları süreçten itibaren Ermeni Patrikliği'nin kuruluşuyla birlikte zaman içerisinde dini ve hukuki özgürlük alanlarının gelişimi anlatılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde ise, çalışmamıza ismini veren 11 Numaralı Berat Defteri'nin değerlendirilmesine yer verilmiştir. Defterin kapsamış olduğu dönemler arasındaki patriklik, taşradaki yönetim merkezleri olan murahhasalıkların iç işleyişleri, yetkileri, tayin ve istifa hususlarına değinilmiştir. Aynı zamanda defterin içeriğinde yer alan 1916 senesinde ilan edilen Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesinin ilan süreci ve maddelerinin içerdiği konular hususunda değerlendirmelerde bulunulmuştur. Aynı zamanda çalışmamızın bu bölümünde ekler kısmında ise Berat Defterinin transkripsiyon edilmiş hali ve defterin Osmanlıca şeklindeki ana haline yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Berat Defteri, Osmanlı Devleti, Ermeni Patrikliği, Nizamname

ABSTRACT

In this study, it was aimed to evaluate the Armenian Church's structure, the administrators and the relations with the government in the Ottoman Empire in the early 20th century by transcribing the Berat Register Numbered 11 dated 1911 and 1916.

The thesis consists of two main parts. In the first part, in order to establish the integrity of the text, firstly the Armenian history was mentioned and the Armenian history before and after the Christian period was mentioned. The historical adventure of the Armenians before the Ottoman Empire was highlighted. After the establishment of the Armenian patriarchate under the ruling of the Ottoman Empire, the development of religious and juridical freedom areas has been explained.

In the second part of the thesis, the evaluation of the Berat Register Numbered 11 which gives the name to our study, is mentioned. The Patriarchy between the periods and the internal affairs, authorizations, appointments and resignations of the executive offices in the provincial administrations covered by the Register. At the same time, the process of proclamation of the Armenian Cathogicos and Patriarchate Regulations, which were announced in 1916, were discussed. In the appendix, the transcription of the Berat Register and the Ottoman text of the register are given.

Keywords: Armenian Berat Register, Ottoman Empire, Armenian Patriarchate, Regulations.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1.	Murahhasalıklara Yapılan Tayinlerin Listesi.....	47

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜY	: Atatürk Üniversitesi Yılı
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed	: Editör
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ndeki idari yapının ve işleyişinin bir parçası olan *Berat* kelime anlamı olarak, “*şahıs veya hükmi şahıslara, bir yetki veya imtiyaz sağlayan veya devlete ait mallar üzerinde tasarruf veya mülkiyet hakkı te'sis eden ve bu ayrıcalıkları üçüncü şahıslar karşısında tasdik ve emreden sultani hükümler*”¹ manasına gelmektedir. Padişahların çeşitli devlet meseleleriyle ilgili vermiş olduğu hükümleri içeriğinde bulunduran beratların Osmanlı'da yaygınlaşması süreci II. Mehmed dönemiyle başlamış ve Osmanlı'nın son dönemine kadar devamlılığını sürdürmüştür.² Şahıslara veya kurumlara verilen beratların verildikleri dönemlerde kayıtlarının tutulduğu defterler bulunmaktadır. Araştırmamızın konusu olan 989 numaralı Divan-ı Hümayun Defterleri Kataloğunda Gayrimüslim Cemaatlere ait defterlerin içerisinde bulunan 11 Numaralı Berat Defteri' de 1911 ve 1916 seneleri içerisinde İstanbul Ermeni Patrikliği ve ona bağlı olan temsilciliklere verilen beratların kayıt edildiği son dönem Osmanlı beratlarına örnek olabilecek önemli kaynaklardan biri olarak gösterilebilmektedir. Aynı zamanda Gayrimüslim Cemaatlere ait defterlerin içerisinde 3 Numaralı Rumların Berat Defteri (1839-1906), 5 Numaralı Rumların Berat Defteri (1903-1918), 7 Numaralı Melkid Rum Katolik Berat Defteri (1846-1872), 9 Numaralı Ermenilerin Berat Defteri (1839-1910) ve 13 Numaralı Katolik Berat Defterleri de (1845-1909) yer verilmektedir.³

Öncelikli olarak tezimizin konusu olan 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri kaydedilmiş olduğu 1911 ve 1916 tarihlerinden yola çıkılarak incelendiğinde, karşımıza Osmanlı'nın son dönemlerindeki devlet ve Ermeni Patrikhanesi arasındaki ilişkilerin ve verilen hakların ne derecede olduğuyla ilgili belgeler çıkmaktadır. Bu belgelerin ışığında XX. yüzyılın başlarına kadar dönemin hazırlayıcısı olan siyasi geçmişe değinilmek gerekirse, 1789 yılına kadar uzanan milliyetçilik fikri ilerleyen senelerde Osmanlı Devleti'ne de sıçramış ve gayrimüslim halk kanadında destekçi edinmeye başlamıştır. Bu durum en çok dış güçlerin işine yaramış mezhepsel farklılıkları ön plana çıkaran batılılar ve Rus Çarlığı her buldukları fırsatta Ermeniler ve diğer cemaatler üzerine

---

¹ Nejdet Gök, **Beylikler Döneminden İtibaren Osmanlı Diplomatasında Berat Formu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, s. 320.

² Gök, a.g.t., s. 106.

³ **Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi**, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 2010, s. 46.

yaşadığı yenilgilerle zor dönemler geçiren Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahil olmaya gayret göstermişlerdir. Osmanlı Devleti içinde Fatih Sultan Mehmed döneminde oluşturulmuş olan Millet Sistemi ile birlikte bütün toplumların devletin bünyesi dâhilinde huzur ve refah içerisinde yaşamaları sağlanmış ve hiçbir topluma gerek dini gerekse de ırksal özellikleri bakımından baskı yapılmaması durumu devleti ayakta tutan en mühim özelliklerinden olmuştur. Aynı zamanda fetih döneminin hemen sonrasında İstanbul'da her cemaat gibi Ermeni cemaati içinde bir patrikhane oluşturulmuş ve Ermenilerin dini merkezi olarak her ne kadar Eçmiyazın Katogigosluğu görülmüş olsa da devlet tarafından İstanbul Ermeni Patrikliği ön plana çıkarılmıştır. Milliyetçilik akımlarının bir getirisi olarak Osmanlı Devleti, yenilik hareketlerine yönelmek durumunda ve bu yenilik hareketleriyle beraber toplumun her alanında düzenlemelere yer verilmiştir. Özellikle Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla beraber gayrimüslim halkların devletin içindeki statülerinin değişim göstermesi durumu onları daha da cesaretlendirerek yeni hak ve hürriyetler talep etme noktasına getirmiştir. Gerek Tanzimat devri ile başlayan yenilik ve özgürleşme hareketleri ve gerekse de devamında Ermeni Patrikhanesi ve cemaatiyle ilişkin verilen haklar daha net bir şekilde anlaşılabilir. Berat defteri aynı zamanda dönem içinde yapılan patriklerin ve taşralardaki temsilciler olan murahhasaların görev yerlerine tayinleri ve istifalar gibi ve yine defterin kapsadığı yıllar içindeki patriklerin görev aldıkları dönemlerdeki imtiyazlarından son olarak da 1916 Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi'nin oluşum süreci ve maddelerini de konusu dâhilinde kapsamaktadır.

Araştırmamızın en önemli noktalarından bir tanesi de 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri'nin çalışmamızda ki temel amacımızın ne olduğu hususudur. İlk olarak Osmanlı tarihine bakıldığında gayrimüslim cemaatlerin devletin her alanında çok önemli bir yerde konumlandıklarını görebilmekteyiz. Bunun sonucunda Ermenilerinde dâhil olduğu gayrimüslim kesim özellikle toplumdaki geniş haklarının yanı sıra dinsel alanda da her türlü uygulamalarında ve dini ibadetlerinde büyük bir özgürlüğe sahip olmuşlardır. Özellikle Tanzimat ile beraber çok daha geniş alana uzanan yenilik hareketleri Osmanlı ile gayrimüslimler arasındaki ilişkilerin boyutlarında değişimler yaşanmasına sebebiyet vermiş ve yeni düzenlemelerin kapısını aralamıştır. Konumuzun en önemli kısmı da bu yenilik hareketlerinin bir getirisi olan düzenlemelerin bazılarının berat defterinde değiniliyor olmasıdır.

Çalışmamızda yeni uygulamaların ve Patrikhane ile ona bağlı sistemin parçası olan şahıs ve temsilciliklerin gerek uzun yıllardır icra edilen göreve atama veya görevden alma gibi usuller konularında gerekse de yeni imtiyaz ve düzenlemeler hususlarında bilgilendirilmeler yapılması berat defterinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi ile oluşturulmuş olduğu dönemi de göz önünde bulundurarak defterin içeriğindeki konuların geniş bir açılımı yapılmaya gayret edilmiş, aynı zamanda çalışmamızda taşra yönetim merkezi olan murahhasalıkların yetki ve görevlerinin dönem

içerisindeki sınırları ifade edilip, patrikhane meclisleri olan dini işlere müdahil Ruhani ve daha çok cemaatin sosyal yönüyle ilgili olan Genel meclislerin seçim ve iç işleyişleriyle ilgili bilgilendirmelerde bulunulmaya gayret edilmiştir.

İkinci olarak Ermenilerle ilgili genellikle 1915 olaylarına değinilmesi sosyal ve dini yapının bu konuya nazaran biraz daha geri planda kalması nedeniyle özellikle İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin tarihi ve gelişim süreci konusunda mevcut olan kaynaklarla Gregoryan Ermeni cemaati ve kilisesine farklı bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmak amaçlanmıştır. Bir diğer hususta 1916 senesinde devlet tarafından dönemin siyasi olaylarının da neticesinde ilan edilen Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesi ve bu nizamnamenin önceki Ermeni Nizamnameleriyle arasındaki benzerlik veya farklılıklarının karşılaştırılmasına değinilerek, devletin düzenleyici bir uygulaması olan nizamnamelerin siyasi olduğu kadar sosyal tarih açısından da ne denli önemli olabileceği değinilen konulardan biri olmuştur. Tüm bu hedeflenen konularla beraber bir bütün olarak Ermeni cemaat yapısının ve dini temsilciliklerinin birbirleri ve devlet üzerindeki aynı zamanda Osmanlı'nın Ermeni tebaasının üstündeki otoritesinin ve imtiyazlarının boyutlarını nasıl bir etki alanı oluşturduğu hususlarına da cevap aranmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ana başlık olarak Osmanlı Devleti'nde Ermeni Patrikliği konusuna değinilerek, Ermenilerin kökeni, Hıristiyanlığa geçişleri, dine bakışları ve inanışlarından bahsedilmiş, Ermeni Kilisesi'nin ve cemaatinin çok daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda ilk bölümde Ermeniler için büyük bir öneme sahip olan Eçmiyazın, Ahtamar, Sis Katogigoslukları ve Kudüs Ermeni Patrikliğine değinilerek kuruluşlarından itibaren Gregoryan mezhebine mensup Ermenileri yönetim şekilleri ifade edilmiştir. Birinci bölümde son olarak Ermenilerin Osmanlı yönetimine girişleri ile akabinde İstanbul Ermeni Patrikliğinin kuruluşundan ve Tanzimat'la devam eden yenilik süreçlerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise, Berat Defteri'nin öncelikle değerlendirmesine yer verilmiştir. Defterin içeriğinde yer alan konular bir sınıflandırmaya tabi tutularak sıralanmıştır. Berat Defteri'nin manası itibariyle atama ve istifaların örneklerine değinilerek uygulanış şekillerinden, 1916 Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi'nin ilan edilişi ve maddelerinin içeriğiyle uygulanışlarından, dini merkezlerden olan murahhasalıkların görev ve yetkilerinden ve son olarak da Ohannes ve Dragyan Zaven Efendilerin patriklik dönemleriyle ilgili verilen bilgiler açıklanmaya çalışılmıştır. Defterin transkripsiyon ve özgün hallerine de tezimizin ekler bölümünde yer verilmiştir.

Araştırmamız esnasında Ermeniler ve Ermeni Kilisesi ile ilgili olarak çeşitli kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu kaynaklardan ana olarak kullanmış olduğum Esat Uras'ın "*Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*" adlı eseridir.⁴ Kitabın içeriğinde Ermeni halkını tarihsel açıdan anlatabilen ve kilisenin oluşumunu ifade edebilen önemli kaynaklardan yararlanılmış ve yalın ve anlaşılır ifadelerde bulunulmuştur. Bir diğer kullanılan kaynak ise Ramazan Erhan Güllü'nün "*Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikliği*" adlı eseri olmuştur.⁵ Güllü, doktora çalışmasının genişletilmiş hali olan bu eserinde Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul ve Osmanlı Devleti'ne dâhil oluş dönemlerinden bahsederek İstanbul Ermeni Patrikhanesi, patrikleri ve patrikhanenin Osmanlı ile ilgili münasebetlerini değerlendirmiştir. Güllü'nün yazmış olduğu eserinde çok önemli bir kaynak çalışması yapılmış ve bundan dolayı geniş bir kaynak yelpazesine rastlanılmaktadır. Yine bir diğer kullanılan kaynak ise Canan Seyfeli'nin "*İstanbul Ermeni Patrikhanesi*" adlı eseridir.⁶ Bu eserde Ermenilerin Hıristiyanlık öncesi dönemine kadar değinerek devamında ise Osmanlı hâkimiyeti süreçleri ve kiliselerinin gelişimi ve yapısı konulara ışık tutulmuştur. Başka bir kaynağımız, Davut Kılıç'ın yazmış olduğu "*Osmanlı Ermenileri*" adlı eseridir.⁷ Bu eserde geç dönem Ermenilerinin Osmanlı Devleti içerisindeki dini ve siyasi faaliyetlere değinilerek yaşanan kargaşa ortamının sebepleri değerlendirilmiştir. Abdurrahman Küçük'ün yazmış olduğu "*Ermeni Kilisesi ve Türkler*" adlı eserinde de Ermeniler ve Türklerin münasebetleriyle ilgili önemli konulara değinilmiştir.⁸ Ermeni Kiliseleri ile ilgili yapılmış olan tez çalışmalarına bakıldığında ise, Canan Seyfeli'nin doktora çalışması olan, "*Ecmiatzin Kat'oğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri*" adlı çalışmasında⁹, Ermenilerin ilk kutsal merkezi olan Eçmiyazın Katogigosluğu'nun kuruluşu ve devam eden süreçte varlık göstermesi üzerine yapılmış bir değerlendirmedir. Zeynep Cumhur, "*Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışında Kilisenin Rolü*" adlı Yüksek Lisans tezinde¹⁰, Ermeni meselesinin kökenine değinerek olayların kanlı eylemlere kadar giden noktasında kilit konulardan bahsetmiştir. Mehmet Alparslan Küçük, "*Ermeniler Arasında Protestanlığın Yayılışı ve Protestan Ermeniler: Türkiye*" örneği adlı doktora tezinde¹¹ İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin iç işleyişine müdahale edip, Gregoryan Ermeniler üzerinde yapmış olduğu misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmektedir.

---

⁴ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, Ankara, 1986.

⁵ Ramazan Erhan Güllü, **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, TTK, Ankara, 2015.

⁶ Canan Seyfeli, **İstanbul Ermeni Patrikhanesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara, 2005.

⁷ Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2012.

⁸ Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.

⁹ Canan Seyfeli, **Ecmiatzin Kat'oğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

¹⁰ Zeynep Cumhur, **Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışında Kilisenin Rolü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

¹¹ Mehmet Alparslan Küçük, **Ermeniler Arasında Protestanlığın Yayılışı ve Protestan Ermeniler: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE ERMENİ PATRİKLİĞİ

1.1. Osmanlı Öncesinde Ermeniler

Ermeni milleti tarihi, milattan önceki yüzyıllara dayandırılan geniş bir alanı kapsamaktadır. Soylarının hangi ırka dayandırıldığıyla ilgili birtakım düşüncelerin iddia edilmesinin yanı sıra özellikle Ermeni tarihçilerinin ortaya attıkları Hz. Nuh'un torunlarının soyundan geldiklerine dair yaygın bir inancı bulunmaktadır.¹² Hıristiyanlık öncesinde ki döneme bakıldığında ise Ermenilerin çok farklı devletlerin egemenliği altında varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir. Perslerin hâkimiyetinde uzun yıllar kaldıktan sonra, Büyük İskender döneminde Makedonya İmparatorluğu'nun egemenliğine giren Ermeniler (M.Ö.331), sonraki dönemlerde Selösîd Hanedanlığı, Arşaguniler ve Sasanilerin hâkimiyeti altına girmek durumunda kalmışlardır.¹³ Bu dönemler içerisinde dini inançlarında değişkenlik gösteren Ermeniler, tüm eski topluluklarda olduğu gibi inançlarını doğadaki farklı figürlerle desteklemişler ve ibadetlerini de inançlarının gerektirdiği bir biçimde uygulamışlardır.¹⁴ Tarihçi Horenli Movses'in naklettiğine göre 301 senesine gelindiğinde Part asıllı Krikor Lusaroviç ile beraber Ermeniler Hıristiyanlık dini ile tanışmış ve bu din toplumun içerisinde hızla yayılma göstermiştir.¹⁵

Ermenilerin Hıristiyanlık diniyle bütünleşmesi sürecinde Roma İmparatorluğu ve Sasanî Devleti arasında güç mücadeleleri yaşanmış ve bu durum ileriki dönemlerde özellikle Roma ve Ermeniler arasında mezhepler arası bir sürtüşmeye dönüşmüştür.¹⁶ Gregoryan Ermenilerin, Müslümanlarla tanışması süreci ise ilk olarak Hz. Ömer döneminde 641 senesinde Suriye'nin fethedilmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁷ Özellikle Hz. Osman döneminde Ermeniler, İslam ordularına karşı olan tutumlarını değiştirmiş ve Sasanî-Bizans baskısından kurtulmak için onlara karşı

---

¹² Uras, a. g. e., s. 25; İltar, a. g. m., s. 6.

¹³ Uras, a. g. e., s. 42- 70.

¹⁴ M. Sadi Kocaş, **Tarihte Ermeniler ve Türk- Ermeni İlişkileri**, İstanbul, 1990, s. 56- 57.

¹⁵ Horenli Movses'in (M.S. V. yüzyılda yaşamış, Ermeni Tarihi adlı eserin yazarı ve Ermeni tarihinin babası olarak bilinen şahsiyet) nakletmiş olduğu Krikor Lusaroviç efsanesiyle ilgili ayrıntılı bilgi bkz. Uras, a.g.e., s. 120.

¹⁶ Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, TTK, Ankara, 1985, s. 20.; Küçük, a.g.e., s.19.

¹⁷ Uras, a.g.e., s.71.; Kocaş, a.g.e., s. 38.

Araplarla iş birliği yolunu tercih etmişlerdir.¹⁸ Ermeniler, Emeviler ve Abbasiler döneminde de Arapların hâkimiyeti altında olmuş ve özellikle Doğu Roma'ya karşı aynı safta mücadele etmişlerdir.¹⁹ Tarihte ilk Türk-Ermeni ilişkilerinin kökenine inildiğinde ise başlangıç olarak III. ve IV. yüzyıllarda Ermenilerin Hunlar ve bazı Türk boylarıyla ilişki içerisinde oldukları ifade edilmektedir.²⁰ Ancak, ilişkilerin en yoğun olduğu dönem Selçuklularla birlikte 1018 yılında başlamıştır.²¹ Çağrı Bey, Horasan ve Azerbaycan'ı geçerek Doğu Anadolu'ya ulaşmış ve Van bölgesindeki Ermeni topraklarına girmiştir.²² Bu yapılan seferle diğer yapılacak seferlerin önü açılmış ve Büyük Selçuklu Devleti tarafından devam ettirilmiştir. Sultan Alparslan döneminde (1063-1072) Ermeniler, vasal emirlerle birlikte yönetilmiş özellikle Sultan Melikşah döneminde (1072-1092) Ermeni devlet adamları vergilerden muaf tutulmuş ve yaşadıkları bölgelerde imar çalışmalarında bulunulmuştur.²³ Böylelikle Selçuklular Ermenilerin ve Ermeni kilisesinin koruyucusu konumuna gelmiştir. XI. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya girmesi neticesinde Türklerin hâkimiyetine giren Ermenilerin kendi kimliklerini bulma ve dini yapılarını teşkilatlandırabilme konusunda imkânlarla sahip olmuşlardır.²⁴

Anadolu Selçuklu döneminde Ermenilere ve dinlerine karşı hoşgörü ve müsamaha politikası devam etmiştir. Selçuklular döneminde özellikle Melikşah döneminde Ermeni din adamlarına verilen fermanlarla dinlerini Bizans'a karşı sulh ve güven içerisinde yaşayabilmeleri amaçlanmıştır. Türklerin hâkimiyetinde oldukları dönemlerde Ermeni toplumunun sosyal, kültürel ve dini açıdan gelişim gösterdiği ve gerek toplumsal gerekse de kilise olarak teşkilatlanma durumunu kolaylıkla sağlayabildiği söylenebilir. XIII. yüzyıla gelindiğinde Anadolu coğrafyasında dengelerin değişmesiyle beraber yaşanan 1243 Köseadağ Savaşı'nın neticesinde Anadolu Selçuklu Devleti bölgedeki söz sahibi konumunu yitirmiş ve devletin bir taraftan Moğolların hâkimiyeti altına girmesi ve Memlûklerin baskılarıyla beraber Ermenilerde yaşadıkları bölgelerde bu iki devletin hâkimiyeti altına girmiş ve varlıklarını böylelikle devam ettirebilme imkânı bulmuşlardır.²⁵

---

¹⁸Ali İpek, "İlk İslami Dönem Müslüman-Ermeni Münasebetleri", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, İdris Bal-Mustafa Çufalı (Ed.), Nobel Yayınevi, Ankara, 2003, s. 23.

¹⁹Arapların VII. yüzyılın ortalarında başlayıp XI. yüzyılda biten hâkimiyet süresince çok kanlı mücadeleler yaşanmış ve bölge Arapların, İran ve Bizans'ın çekişmelerine sahne olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uras, a.g.e., s. 71- 77.; Gürün, a.g.e., s. 21- 22.

²⁰İlter, a.g.e., s. 21.

²¹Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, TTK, Ankara, 1983, s.7.

²²Sevim, a.g.e., s.11.

²³Sevim, a.g.e., s. 20

²⁴Küçük, a.g.e., s. 80- 94.; Kılıç, a.g.e., s. 31- 35.; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, TTK, Ankara, 2007, s.11- 35.

²⁵Sevim, a.g.e., s. 40.

1.2. Ermeni Kilisesinin İnanç ve İbadet Yapısı

Grekçe “*ek-kaleo*” kelimesinden türemiş, “*ekklesia*” tabirinden gelen Kilise kelimesinin kökeni itibarıyla “*birini dışarıya çağırmak, toplantıya davet etmek veya toplamak*” anlamına gelmektedir.²⁶ Kelime Türkçeye Arapçadaki “*Kenise*” kelimesinden girmiş olup, Klasik Grekçe’de insanların devlet işlerini karara bağlamak için toplandıkları yer anlamından sonraki dönemlerde bütün toplumlarda dini bir boyuta geçip farklı bir anlam kazandığı görülmektedir. Hıristiyanlık dininin ilk dönemlerinde Hıristiyanların ibadetlerini edecekleri belirgin bir yapı bulunmamakla beraber Yahudilerin Sinagog olarak tabir ettikleri ibadet merkezlerinde kendi ibadetlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak, Yahudilerin Hıristiyanları sinagogdan uzaklaştırmasıyla beraber öncelikle evlerde daha sonra IV. yüzyıldan itibaren de Kilise adını verdikleri özel yapılarda ibadetlerini özgürce yapmaya başlamışlardır.²⁷ Aynı şekilde Hıristiyanlar İncil’den önce Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat’ı kutsal kabul etmiş ve Hıristiyanlığın yayılmasındaki teşkilatlanmada önemli rol oynayan Hz. İsa’nın Havarileri, Yahudilikteki kabile sisteminin bir yansıması olmuştur.²⁸

Ermeni toplumuna Hıristiyanlığın ilk defa gelişi Hıristiyan kiliselerinin tümünde varoluşunu Hz. İsa’ya ve Havarilerine kadar dayandırma²⁹ durumu söz konusu olduğu için Hz. İsa tarafından görevlendirilen havarileri Tatyos ve Partogomyos vasıtasıyla Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı da iddia edilmektedir.³⁰ İlerleyen dönemlerde Hıristiyanlıkta çeşitli mezhepsel farklılıkların olmasıyla beraber oluşan mezheplerden biride Ermenilerin oluşturmuş olduğu Gregoryanlık mezhebi olmuştur. Bu mezhebin oluşumu 301 yılına dayandırılmaktadır. Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde bulunan Arşaruni/Arsasid Krallığının hükümdarı Tridat döneminde Part asıllı Krikor (Gregor) Lusavoriç tarafından Ermeniler Hıristiyanlık diniyle tanıştırılmışlardır.³¹ İlk kutsal merkez

---

²⁶ Aydın, a.g.m., s. 11.

²⁷ Aydın, a.g.m., s. 13.

²⁸ Mustafa Sinanoğlu, “Hıristiyanlık”, **DİA**, 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1998, s. 368.

²⁹ Apolistik; Kilisenin kuruluşunun ilahi bir boyut kazanabilmesi için Hz. İsa ve Havarilerine dayandırma durumudur. Böylelikle kiliseye havarilerin şahsi eseri olduğu için direkt olma özelliği de kazandırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Küçük, a.g.e., s. 44- 46.

³⁰ Ünlü Ermeni Tarihçi Horenli Movses’in anlatımına göre; Roma İmparatorluğunda Tiberius döneminde Urfa Kralı olan ve cüzzam hastalığına yakalanan Abgar’ın iyileşebilmesi için adamlarından biri olan Hananya, Hz. İsa’ya bir mektup göndermiş ve Hz. İsa’da havarilerinden birini hem kralın iyileşmesi hem de Hıristiyanlığın yayılması için yüzüne sürmüş olduğu bir mendille beraber Ermenilere yollamıştır. Böylelikle Ermenilerinde Hıristiyanlıkla bu şekilde tanışmış oldukları iddia edilmektedir. Ancak,494 yılında Roma’da yapılan bir sinodda bu durumun uydurmaca olduğu Hıristiyanlığı kabul edenin V. Abgar değil VIII. Abgar olduğu (176-213) Papa I. Gelase tarafından ilan edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçük, a.g.e., s. 46- 47.

³¹ Gürün, a.g.e. s.19; Davut Kılıç, **Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi**, Ankara, 2008, s.3.; Dabağyan, a.g.e, s.37-38; Uras, a.g.e, s.119, İlter, a.g.e., s.16.; Schemsi Kara, “Türkler ve Ermenistan Meselesi (Les Turcs Et La Question D’Armenie)”, Bayram KODAMAN (Ed.), **Türkiye ve Ermeniler ve Avrupa**, Isparta, 2003, s.13.

olarak Ardışad tayin edilmiş ve Hıristiyan Ermenilerin ilk dini lideri de Lusaroviç olmuştur. Ona dini önder, genel anlamında kullanılan “*Katogigos*” unvanı verilmiştir.³² Ancak, ilerleyen yıllarda Krikor Lusavoriç'in soyundan devam eden dini önderlik durumu I. Sahak'ın erkek bir varisi olmayışıyla beraber dini liderlik unvanının papazlara geçmesiyle yaşanan siyasi sıkıntılardan dolayı merkez “*Eçmiyazin*” bölgesine taşınmıştır.³³ Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Hz. İsa ve dini esaslarla ilgili çeşitli görüş ayrılıkları yaşanmaya başlanmıştır. Bu görüş ayrılıklarını çözümlenebilmek için 4 farklı yer ve zamanda sinodlar (konsil) toplanmıştır.

İznik Sinodu; 318 yılına gelindiğinde Roma İmparatoru Konstantin dinsel ayrılıkları giderebilmek adına İznik'de bir sinod³⁴ toplanmasını istemiş ve dini liderlerin bir araya geldiği toplantı 19 Haziran 325 tarihinde gerçekleşmiştir.³⁵ Ermenileri temsilen Aziz Krikor'un oğlu Arisdakes'in katıldığı sinodda Hz. İsa ile Tanrı'nın bütünleşmiş, bölünmez bir nitelikte oldukları (Kredoya) ve Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu düşüncesinde hem fikir olunmuş ancak, sinoda katılan Arius adındaki bir episkopos Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu inancını reddetmiştir.³⁶ Hz. İsa'dan öncede Tanrı'nın var olduğunu, onun bir insan ve yaratılanların en önemlisi olduğunu iddia etmiş, sinodun karar vermiş olduğu dogmatik düşüncelere uymayıp Arius'un düşüncelerine katılan herkes sinoddan sürgün edilmiştir.³⁷ Alınan kararların tümüne Ermeni Kilisesi de uyum göstermiş ve kabul etmiştir.

İstanbul Sinodu; Yapılan ilk sinodda Arius'un Hz. İsa'nın tanrısal bir özellik taşımadığıyla ilgili düşüncesinin geçen sürede taraftar topladığı ve “*Ariyanizm*” adında bir harekete dönüştüğü görülünce Roma İmparatoru Theodos 381 yılında ikinci bir konsilin İstanbul'da toplanmasını istemiştir. Sinoda İstanbul piskoposu Machedonien'in Ariyanizm kökenli düşüncesi olan kutsal ruhun tanrısal bir özellik taşımadığı konusu damgasını vurmuştur. İstanbul Sinodu'nda bu konuyla ilgili soru işaretlerine de kesin yanıtlar verilerek, Tanrı ve Tanrının oğlu olan Hz. İsa'nın olduğu gibi Kutsal Ruhunda tanrısal bir özellik taşıdığına karar verilmiştir. Böylelikle baba ve oğulun tanrılığı inancına kutsal ruh'un tanrılığı da eklenerek teslisin üç unsuru da Hıristiyan dünyasında

---

³² Canan Seyfeli, “Ermeni Kilisesinde Katogigosluk: Ahtamar Katagigosluğu”, **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 2007, s.722.

³³ Uras, a.g.e., s.121.

³⁴ *Katolik kilisesinde konsil olarak adlandırılan, Doğu Kilisesinde Grekçe synodus'dan gelen Sinod kelimesi anlamı itibariyle “patriklerin danışma kurulunu” ifade etmektedir.* Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “Konsil”, 26, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.175.

³⁵ Gürün, a.g.e., s.33; Uras, a.g.e., s.121.; Aydın, “Kilise”, s. 43.; Küçük, a.g.e., s. 65; Kılıç, a.g.e., s. 9.

³⁶ Davut Kılıç, **Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi**, s. 10.

³⁷ Uras, a.g.e., s.121.

tamamlanmış oldu.³⁸ Ermeni Kilisesi, İstanbul Sinodu'nda alınan bu önemli kararı da İznik Sinodu'nda olduğu gibi kabul etmiştir.

Efes Sinodu; V. yüzyılda Doğu'da çok önemli iki kilise olan Antakya ve İskenderiye kiliseleri önemli görüşlerin temsilciliklerini yapmaktadırlar. Antakya Kilisesi, Hz. İsa'nın benliğinde hem tanrısal hem de insani bir yön olduğunu aynı zamanda Hz. Meryem'in tanrının değil İsa'nın annesi olabileceğini yani, Hz. İsa'ya tanrısal özelliklerin sonradan verildiğini tam tersi bir istikamette olan İskenderiye Kilisesi'nde bu görüşe karşı çıkarak Hz. İsa'nın Tanrıyla bir ve bütün olduğunu ve Hz. Meryem'in Tanrı'nın annesi olduğunu iddia etmişlerdir. Antakya Kilisesi'nin ile İskenderiye Kilisesi'nin fikirsel olarak yaşadıkları ayrılıklarından dolayı İmparator Theodose bu konuya bir nokta koymak için 431 yılında Efes'te bir sinodun toplanmasına karar vermiştir.³⁹ Bu sinodda kabul edilen Hz. İsa'nın Tanrı ile bir bütün olduğu ve Hz. Meryem'in Tanrı İsa'nın annesi olduğu görüşüyle beraber bu görüşü desteklemeyen İstanbul Patriği Nestorius'un fikri çürütülmüş ve patriklik görevinden alınmıştır. Nestorius öncelikle Urfa bölgesine giderek Hıristiyanlıkla ilgili görüşlerini yaygınlaştırmış ve sonraki dönemlerde Nesturi patrikhanesinin Süryani, Kildani ve Persler⁴⁰ arasından bu mezhebi kabul etmiş kişiler tarafından kurulmuş ve yaygın bir hal getirilmiştir.⁴¹ Efes Sinodu'nda da alınan bütün kararlara Ermeni kilisesinden bir temsilci bulunmamasına rağmen uyum gösterilmiş ve tekrardan kabul görmüştür. Efes ve Kadıköy Sinodlarının arasındaki olan dönemde Ermeni bölgesi iç karışıklıkların ortasında kalmıştır. Krikor Lusaroviç'in torunu Sahak'ın döneminde kendi alfabelerini oluşturmuş ve kutsal metinleri kendi dillerine çevirme faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ancak, 390 senesinde Doğu ve Batı olmak üzere Sasani Devleti ve Roma İmparatorluğu arasında paylaşılmak suretiyle her iki devlet tarafından baskı altına alınmıştır. İran'a sürgün edilen Sahak ise hala daha dini önder olarak kabul edilmiştir. Sasani hükümdarı II. Yazdegerd döneminde uygulamış olduğu Zerdüştlük propagandası Hıristiyan Ermenileri dinlerinden döndürme konusunda zorlama noktasına kadar getirmiştir. Katogigos Sahak'ın ölümünden sonra yerine sırasıyla Hoghotzimeli Hovsep, Malazgirtli Melih'te, Movses ve Arahezeli Güt katogigosluk makamına getirilmiş onların dönemlerinde de dini ve siyasi olarak baskı devam etmiştir.⁴² Aynı zamanda bu dönemlerde Hıristiyan dünyasında yaşanan Hz. İsa'nın şahsiyeti ve kutsal yapısıyla ilgili yapılan tartışmalar ve görüş ayrılıklarının bir sonuca bağlanabilmesiyle ilgili Kadıköy'de bir sinodun toplanmasına karar verilmiştir.

---

³⁸ Küçük, a.g.e., s.148.

³⁹ Küçük, a.g.e., s.150.; Gürün, a.g.e., s. 33.; Uras, a.g.e., s. 122.

⁴⁰ Anadol, a.g.e., s. 62.

⁴¹ Uras, a.g.e., s.122.

⁴² Küçük, a.g.e., s. 155.

Kadıköy (Chalcedoine) Sinodu; Efes Sinodu'nun yankıları bütün Hıristiyan topluluklarının arasında hissedilirken İstanbul Rahiplerinden Eutyches, İsa'nın tanrısal ve insani yönlerinin birleşerek yeni bir varlık oluşturduğunu ve bu iki durumun birbirinin içinde kaybolduğunu ifade etmiştir. Bu ifadelerin üzerine kiliseler Antakya, İskenderiye ve İstanbul Kiliseleri arasındaki anlaşmazlıkları bitirebilmek adına 451 yılında İmparator Marcien'in emriyle Kadıköy'de bir sinodun toplanmasına karar verilmiştir. Ermeni katogigosunun katılmamış olduğu bu sinodda 600'e yakın dini önder katılım göstermiş ve Hz. İsa'nın hem Tanrı ve İnsan olgularını birbirine karıştırılmadan kendi içinde taşıdığı inancının en doğru Hıristiyanlık inancı olduğuna karar verilmiştir. Oluşturulan dogmatik formül metninde,

Efendimiz Mesih'in, karışmaksızın, bölünmeksizin, ayrılmaksızın, değişikliğe uğramaksızın iki tabiata sahip biricik Oğul olduğunu; zira birliğin, tabiatların farkını ortadan kaldırmadığını; bunlardan her birinin kendi özelliğini koruduğunu, bir şahıs ve bir uknum (öz, cevher) içinde diğerleriyle birleştiğini kabul ediyoruz.⁴³

şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Yeni tayin edilen bir heyet tarafından oluşturulan bu dogmatik formülle beraber Nesturilerin İsa'nın tanrısal olmadığı görüşüyle Monofizitlerin tanrısallıkla insani özelliklerin tamamen birleşmiş olduğu görüşünün tamamen dışında birleştirici bir inanç oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak; yapılan bu konsildeki alınan kararlar Doğu Kiliseleri ve Bizans arasında derin bir uçurum yaratmış, Monofizit düşüncesinin güç kazanmasıyla ve Kadıköy Sinodu'nda alınan kararlar Doğu kiliseleri tarafından reddedilmiştir. Ayrıca Efes Sinodu'nda Ortodokslukla ilişkisini koparan Nesturilerin Kadıköy Sinodu'na da katılmadıkları için bu konseyin kararlarını kabul etmedikleri şeklinde düşünülmektedirler.⁴⁴ Nesturilik fikri lanetlenmesine rağmen Suriye'den Çin'e kadar çoğu bölgede yayılım gösterdiği bilinmektedir.⁴⁵

Ermeni Kilisesi o dönemki İran hâkimiyetindeki yaşanan engellemeler yüzünden sinoda katılmamış ancak; Ermenilerin benimsemiş olduğu Hz. İsa'nın tek tabiatlı düşünüldüğü monofizit inancından dolayı Kadıköy Sinodu'ndaki alınan kararlar reddedilmiştir.⁴⁶ Katogigos Melite döneminde (452-457) kilisenin merkezi Dvin'e taşınmış ve 527 yılında II. Nerses'in Katogigosluğu döneminde Dvin'de yapılan bir toplantıda Kadıköy Sinodu'nda ki bütün kararlar tamamen reddedilmiştir.

---

⁴³ Küçük, a.g.e., s.156.

⁴⁴ Mehmet Yenen, "Kiliseler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, s. 19.

⁴⁵ Anadol, a.g.e., s.62.; Şinasi Gündüz, Hıristiyanlık, **İSAM**, İstanbul, 2006, s.108.

⁴⁶ Tuğlacı, a.g.e., s.279.; Kadıköy Sinodu'ndaki kararların reddedilmesinin bir nedeni olarak da II. Yezdigerd'in yaratmış olduğu baskı ortamında Ermenilerin, Bizans'tan istediği yardım talebine bir karşılık bulamaması da sebep olarak gösterilebilir. Bkz; Uras, a.g.e., s.124.

Alınan kararlar beraber Ermeni Kilisesi Batı Hristiyan dünyasıyla yollarını ayırmıştır. Bu tarihten itibaren gerek Bizans'ın gerekse de Ortodoks dünyasının yoğun baskısı altına girmiş ve asimilasyon yoluyla Ermeniler hem dinsel kimliklerinin korumak hem de etnik kökenlerinin devamını sağlayabilmek adına yoğun uğraşlarda bulunmuşlardır. Bu duruma çoğunlukla maruz kalan Kudüs Ermenileri baskılar sonucunda ana merkezle bağlarını koparmak durumunda kalmıştır.⁴⁷ Ermeni Kilisesi, Katolik Kilisesi ile zıt düşüncelere sahip olmuş; Ermenilerin Hz. İsa'nın tek tabiatlı olduğuna olan inançlarının karşıtı olarak Katolik Kilisesi Oğlun hem insani hem de tanrısal özellikleri içerisinde taşıdığını iddia etmiştir.⁴⁸ Her ne kadar Bizans Kilisesi İmparator Magrice zamanından başlamak üzere XI. yüzyıl'da İmparator Manüel zamanına kadar Ermeni Kilisesiyle uzlaşıp, kendi kurallarına tabi olmaya çalışmışsa da Ermeni Kilisesi uzlaşma yoluna gitmemiştir. Aynı şekilde Katogigos VII. Krikor döneminde Latin Kilisesiyle uzlaşma adına 1307 yılında bir toplantı yapılmasına karar verilmiş ancak, halk tarafından ayinlerle ve iç işleyişle ilgili alınan kararlar kabul görmemiştir.⁴⁹

Testis İnancı; Bütün Hristiyan kiliselerinin inançlarıyla şekillenmiş ve olgunlaşmış olarak bilinen kutsal sembolleri bulunmaktadır. Ermeni kilisesinin kutsal sembollerine bakıldığında ise karşımıza Baba-Oğul ve Kutsal Ruh barındıran Testis inancı çıkmaktadır. Öncelikle dinin temelini oluşturan ve Testis'in ilk parçası olan Tanrı; yerin, göğün ve bilinen, bilinmeyen her şeyin yaratıcısı olarak görülmüş onun bir başlangıcı- bitişi olmadığına inanılmıştır. Testis'in ikinci parçasını oluşturan İsa Mesih'in İkinci bir sembol olarak ise Hz. İsa Mesih'siz bir Hristiyanlık olmayacağı düşünülmüş o Tanrı'nın insan suretindeki hali olarak varsayılmıştır. Aynı zamanda Ermeni Kilisesi Mesih'in Tanrı'nın oğlu olduğunu kanıtlamak adına İncil'den parçalarla hareket etmiştir.⁵⁰ Testis'in üçüncü ve son parçası ise Kutsal Ruh'tur. Onun bir nur olduğuna ve Tanrı ile bir bütün oluşturduğuna inanılmış, Testis'in diğer iki parçasını oluşturan Baba ve Oğul'la eşdeğer bir kutsiyetinin var olduğu düşüncesi kilise tarafından benimsenmiştir.⁵¹ Bu üçlü sembol sistemi Ermeni Kilisesinin inanışlarının temellerini oluşturmaktadır.

---

⁴⁷ Kılıç, a.g.e., s. 12- 13.

⁴⁸ Ermeni Kilisesinin Roma Kilisesiyle Karşıt olma sebeplerini Esat Uras şu şekilde sıralamıştır; “1) Roma'nın üstünlük ve dini egemenliğini kabullenmezler.2) Chalcedoine ruhani meclisinin kararlarını kabul etmezler.3) İsa'da iki tabiatı inkâr ederler. Yani, kendisinde baba ile aynı nitelik ve öz, bir kişilik ve Tanrısallık görürler.4) Araf (Purgatoire)'a inanmazlar.5) Papa'nın günah çıkarma güç ve yetkisine inanmazlar.6) Madag denilen hayvan kurbanını ve çok eski zamanlardan kalma bazı tören ve ayinleri korurlar”. Bkz. Uras, a.g.e., s. 125.

⁴⁹ Uras, a.g.e., s.129.

⁵⁰ Matta İncilinde yer alan Hz. İsa'nın Havarilerine “Ben Kimim?” sorusuna karşılık “Sen Hayy olan Tanrı'nın Oğlu Mesih”sin ifadesi de kanıtlardan biri olarak görülmüştür. Bkz. Matta, XVI /6'den nakleden; Küçük, a.g.e., s. 210- 211.

⁵¹ Küçük, a.g.e., s. 212.

Kilise; Ermeni Kilisesi kuruluşu ve yapısı itibariyle Doğu bölgesini temsil eden kiliselerden biri olmuştur. Ermeniler, Kilisenin Tanrı'nın olduğuna ve insanlığın yaradılışından beri var olduğuna inanmışlardır. Aynı zamanda Ermenilerin sadece yüzde onluk bir kesimi Katoliklik ve Protestanlığa tabi iken diğer kalan kısmın tamamı Gregoryanlık mezhebine bağlılık göstermişlerdir. Kendilerini polistik (Havarilere dayandırma) bir kökene dayandırarak kiliselerinin kuruluşunu Hz. İsa'ya kadar götürmüşler ve Kilise'nin kutsallığına önem veren Ermeniler, Hz. İsa'nın kurmuş olduğu kiliseyle ilgili olarak; Yahudilik inancında olduğu gibi tek bir dine mensup olanların değil insanlığın tümüne açık, evrensel bir yapıda olduğundan, Mesih tarafından kurulmuş olduğu için yanılmaz ve doğrudan şaşmaz bir yapısının olduğundan bahsetmişlerdir. Aynı zamanda Ermeni Kilisesinde hiyerarşik sıralamanın en başında “*milletin temsilcisi*” olarak görülen Katogigos gelmektedir. Katogigosluk, Papazlık ve Episkoposluk görevlerine “*ellerin konulması, başa el koyma*” adını verdikleri seçim sistemiyle atamalar yapılmaktadır.⁵² Ermeni Kilisesinde dini sınıftan papazların evli olabilmesi söz konusu iken Katogigos, Rahip veya Episkoposların özellikle bekâr kilise mensuplarından seçilmektedir.

Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmak adına yapılan ayinler kilisede gerçekleştirilmektedir ve kilisedeki ayinlere katılmak insanları “*Tanrı'nın Ailesi*” ile birleştirmek suretiyle Tanrı'nın kilisesini bir kere daha kutsamaktadır.⁵³ Ermeni Kilisesi'nin bir özelliği daha hoşgörülü bir yapıya sahip olmasıdır. Dini olarak yapılan bir yanlışın büyük cezaları olmadığı gibi günah konusunda esnek bir anlayışa da sahiptirler. Kilise hiçbir zaman Ortodoksluk konusunda teklik iddiasında bulunmamakla birlikte “*kendisini, doğru inanç üzere olduğu için Ortodoks, evrensel görüşü için Katolik, Havariler tarafından kurulduğu için Apolistik, kuruluşu ve kurucusundan dolayı kutsal saymaktadır.*”⁵⁴ Kilisenin genel yapısına bakıldığında ise üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Giriş bölümü olan Narteks adı verilen bölüm, esas ibadetlerin gerçekleştirildiği *Naos* bölümü ve sürekli ibadet halinde bulunanların ikamet ettiği *Apsis* adı verilen bölümdür.⁵⁵ Ermeni Kilisesi içyapısı Batı kiliselerine göre çok sade daha bir yapıda inşa edilmiş olduğundan ötürü duvarların önemli dini şahsiyetlerin resimleriyle süslü olma sıklığı diğer kiliselere göre daha az görülmekte ve Doğu kiliselerinin çoğunda önemli bir gelenek olan kadın ve erkeklerin ibadet ettikleri yerlerin birbirinden ayrı olma durumu Ermeni Kilisesi'nde içinde geçerlilik göstermiştir.⁵⁶

---

⁵² Zeynep Cumhuri, a.g.t., s. 14.

⁵³ Kaloustian, s. 86 nakleden; Küçük, a.g.e., s. 215.

⁵⁴ Kaloustian, s. 91 nakleden; Küçük, a.g.e., s. 216.

⁵⁵ Öztürk, a.g.m., s. 13.

⁵⁶ Kılıç, a.g.e., s. 16.

İbadetler; Ermeni Kilisesi içerisindeki ibadetler günlük, haftalık ve yıllık ibadetler olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Günlük yapılan ibadetlerde kilisenin hoşgörülü yapısından dolayı zorlayıcı ibadetlerde rastlanmamakla beraber günlük ibadetler sabah ve akşam vakitlerinde kilise ruhbanlarının yönlendirilmesiyle yapılan ibadetlerdir. Aynı zamanda ibadetlerde hiçbir zorlama ibaresi bulunmadığından ötürü insanlar ibadetlerini Tanrı'nın rızası adına gerçekleştirmektedirler. Haftalık ibadetlerde ise pazar günleri yapılan ayinler çok büyük bir önem arz etmektedir. Hıristiyanlık inancının temel düşüncelerinden biri olan Hz. İsa'nın diriliş hadisesinin canlandırıldığı bu ayinler, Pazar ayinleri Cumartesi başlar ve Pazar Akşam saatlerine kadar devam eder. Pazar ayininin devamında Hz. İsa'nın son akşam yemeğinin canlandırıldığı Mes Ayini olarak adlandırılan ekmek ve şarap ritüeli gerçekleştirilerek son verilmiş olur.⁵⁷ Yıllık ibadetlerde, yılın belli dönemlerinde yapılan ayinler, kutsal günler ve bayramlardan oluşmaktadır.

Ermeniler, İsa'nın doğuşunu kutlamak adına Katoliklerin *Noel*, Ortodoksların *Epiphanie* diye adlandırdıkları 6 Ocak'ta başlayıp 13 Ocak'ta biten ve geçen süreyi "*Kutsal Hafta*" olarak adlandırdıkları *Teofani* bayramını kutlamaktadırlar. Aynı zamanda kutladıkları önemli bayramlardan biride Hz. İsa'nın yeniden dirilmesiyle (Paskalya) ilgili olarak 10 gün boyunca kutladıkları, Paskalya'nın 57. gününde Kutsal Ruh'un Havarilere İnmesi onuruna Kutsal Ruh bayramıyla beraber 64 gün devam eden bayramdır.⁵⁸ Yıllık ibadetlerin bir diğer kolu da Oruç ve Haç ibadetleridir. Ermeni Kilisesi kurucusu Krikor Lusaroviç oruç ibadetini Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanabilmek adına yapmış ve ondan bu ibadet Ermeniler arasında da yaygınlık göstermiştir.⁵⁹ Bir yılın yarısı kadar olan bir sürede tutulan oruçta hayvani gıdalardan tamamen uzak durulur aynı zamanda kutsal kabul ettikleri pazar günleri de oruç tutmak yasaklanmıştır. Ermenilerde üç türlü oruç bulunmaktadır; birincisi hayvani tüm ürünlerden uzak olunan katı oruç, ikincisi bir gün boyunca tutulan tam oruç son olarak da başlangıç orucu olarak bilinen sadece etten el çekmekle uygulanan oruçtur. Son olarak da yapılan yıllık ibadetlerinden biri olan Hac ibadetinde ise kutsal yerlerin ziyaret edilmesi söz konusudur. Hac ziyaretleri belli bir takvim esasına göre yapılmakla beraber ziyaretçi olunan bölgeler Eçmiyazin Bazilikası, Muş, Kayseri'deki Çarkaban Tapınağı gibi kutsal kabul ettikleri mekânlar olmuştur.⁶⁰

---

⁵⁷ Kılıç, a.g.e., s. 17.

⁵⁸ Küçük, a.g.e., s. 232.

⁵⁹ Kılıç, a.g.e., s. 22.

⁶⁰ Ormanian, *L'eglise Armenienne*, Lübnan 1954 nakleden; Küçük, a.g.e., s. 239.

1.3. Ermeni Kilisesi Teşkilatında Katogigosluklar ve Kudüs Ermeni Patrikhanesi

Ermenistan bölgesine 301 yılında Krikor Lusaroviç'le beraber gelmiş olan Hıristiyanlık diniyle eski tapınaklar ortadan kaldırılmış ve yerine ibadet merkezi olan Katogigosluk kurulmuştur. Katogigos kelimesi, Latince *Catholicus*, Yunanca *Katholikos* olarak adlandırılan “evrensel ve genel” anlamını ihtiva etmektedir.⁶¹ Ermeni Katogigosluğu'nun kurucusu olan Lusaroviç'te ilk katogigos ünvanını almış, torunu Sahak'a⁶² kadar devam eden süreçten sonra Katogigosluk makamı rahiplerin üzerinden devam etmiştir. Hıristiyanlık dinine mensup Ermeniler için farklı dönemlerde üç önemli katogigosluk merkezi bulunmaktadır. Katogigosluk merkezlerinin birden fazla bölgede varlık göstermesinin sebebi olarak, Ermeni Kilisesi geleneğinde katogigosun bulunduğu yer katogigosluk merkezi olarak görülür ve bundan ötürü yaşanan siyasi ve dini anlaşmazlıklar neticesinde katogigosların yer değişimleri üç farklı katogigosluğun oluşmasına yol açmıştır.⁶³

1.3.1. Eçmiyazın Katogigosluğu

Aziz Krikor Lusaroviç, tarafından Ermeni toplumuna getirilen Hıristiyanlık diniyle beraber yeni bir baş mabet kurulmasına karar verilmiş ve önceleri Muş'un Ardaşad bölgesinde kurulan kilise⁶⁴ daha sonra 303 yılına gelindiğinde Erivan yakınlarındaki önceleri Vagarşabat olarak anılan Eçmiyazın'e taşınmıştır. Baş mabedin dini liderine *Katagigos* mabedin ismine de *Katagigosluk* unvanı verilmiştir. Eçmiyazın Katagigosluğu, Ermenilerin ilk kutsal mabedi olmuş ve kilise hiyerarşisinde de en üstte görülmüştür. Katogigosluk merkezinin bu derece önem kazanmış olmasının nedenlerine bakılacak olursa, Aziz Lusaroviç'in Ermeni Kilisesi tarafından kutsal olarak kabul edilen *Müron Yağını* yapmış olduğu sağ elinin, yine kutsal olarak görülen bazı havari mezarlarının ve Aziz Lusaroviç'in rüyasında gördüğü bir ayrıntı olan Hz. İsa'nın oturmuş olduğu taşın Eçmiyazın'de bulunuyor olması olarak gösterilebilir. Bu kadar değerli görülmesinin en önemli sebeplerinden biride inanışlarına göre, Krikor Lusaroviç mabedin kurulacağı yeri rüyasında Hz. İsa tarafından öğrenmiş ve bundan dolayı mabedin ismi “*Tanrı'nın Biricik Oğlunun İndiği Yer*” anlamına gelen Eçmiyazın konulmuştur.⁶⁵

---

⁶¹ Seyfeli, “Ermeni Kilisesinde Katogigosluk: Ahtamar Katogigosluğu”, s. 722.

⁶² “Krikor Lusaroviç'in Sahak'a kadar ki soyu; İki oğlu Aristakes (325) ve Virtanes (332), Husig (339), Pharen (347), Nerses (?) ve Sahak şeklindedir”. Bkz. Uras, a.g.e., s. 120.

⁶³ Canan Seyfeli, “Sis (Kilikya) Katogigosluğu'nun Geçirdiği Evreler”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi- ASAM**, 4-5 (16- 17), Ankara (Kış 2004- İlkbahar 2005), s. 113.

⁶⁴ İlk kurulan kilise Ardaşad ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Canan Seyfeli, a.g.t., s.75- 76.

⁶⁵ Küçük, a.g.e., s. 171.

İlerleyen dönemlerde Türklerin hâkimiyetine giren Eçmiyazın Kilisesine “Üç Kilise” ismiyle de hitap edilmeye başlanacaktır. Eçmiyazın Kilisesi, 451 yılında yapılan Kadıköy Sinodu’na Sasani baskısı ve yaşanan karışıklıklardan ötürü bir temsilci gönderememiş ve Moğol istilalarının da baş göstermesi sebebiyle kutsal olan bazı emanetler alınarak katogigosluk Dvin’e taşınmak durumunda kalmıştır. Ancak; Dvin’e taşınan katogigosluk İslam ordularının akınları yoluyla kuşatılmasından ve yıkılmasından dolayı bir müddet belli bir mekâna bağlı olamamıştır.⁶⁶ Ahtamar bölgesine yerleşen V. Hovhannes (899-931) katogigosluk merkezini tekrardan bu bölgede kurup, devam ettirmiştir.⁶⁷

Ahtamar bölgesinden sonra 992 senesinde Ani bölgesine taşınan katogigosluk bu bölgede 1019 yılına kadar kalmış ancak Bizans’ın Ani’yi ele geçirmesiyle beraber merkez İstanbul’a taşınmıştır.⁶⁸ Bu tarihten itibaren katogigosluk merkezi sırasıyla Amasya bölgesindeki Zamantı’ya (1065), Karadağ’daki Siawler’e (1105), Runkale’ye (1166) ve Sis (Kozan)’a (1293) taşınmıştır. Katogigosluk Sis bölgesine taşındıktan sonra Kilikya bölgesinde çeşitli misyonerlik faaliyetleri yürütülmeye başlanmış ve halkın üzerinde Katoliklik inancı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.⁶⁹ Tüm bu yaşanan olaylardan sonra tekrardan güç birliğinin kurulmasına inanan ruhban sınıfı kararıyla merkez ilk kurulduğu bölge olan Eçmiyazın’ın taşınmıştır. 540 sene sonra 1441 senesinde Eçmiyazın, katogigosluk merkezi haline gelmiştir.⁷⁰ Ancak; Ahtamar ve Sis Katogigoslukları, Eçmiyazın ile birleşmeyerek sürekliliklerini devam ettirmeye tercih etmişlerdir. Merkezin tekrardan değişmesiyle birlikte katogigosluk makamında yaşanabilecek bir otorite boşluğunu önleyebilmek adına katogigoslukların yardımcılarının da katogigosluk makamına atanabilmeleri konusunda bir karar alınarak geçmişteki yaşanan bazı sıkıntıların önüne geçmişlerdir.⁷¹ Eçmiyazın, Ahtamar ve Sis Katogigoslukları, “Belesan” yağı çıkarmak ve piskopos atamaları yapmak durumunda en önemli otoriteye sahip konuma gelmişlerdir. Fakat her ne kadar Sis ve Ahtamar Katogigoslukları XX. yüzyıla kadar Eçmiyazın ile çekişme içinde olsalar dahi Eçmiyazın Katogigoslukluğu gerek eski bir tarihe dayanması gerekse de kutsal emanetlerin çoğunu ihtiva etmesinden dolayı Hıristiyan Ermeniler için her zaman ayrı bir öneme sahip olmuştur.

---

⁶⁶ Yavuz Ercan, “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu**, Hasan Celal Güzel (Ed.), Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara, 2006, s. 390.

⁶⁷ Van gölünün güneyinde bulunan bir adadır. Bkz. Seyfeli, “Sis (Kilikya) Katogigoslukluğu’nun Geçirdiği Evreler”, s.725.

⁶⁸ Ercan, a.g.e., s. 390.

⁶⁹ Fransisken ve Dominiken Tarikatları Kilikya Bölgesinde Katolikliği yayıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bkz. Küçük, a.g.e., s. 173.

⁷⁰ Seyfeli, a.g.e., s. 43.

⁷¹ Küçük, a.g.e., s.174.

XVII. yüzyılda İran hâkimiyetinin baskıcı tutumunun akabinde Rus hâkimiyetinin altına giren Eçmiyazin Katogigosluğu, özellikle kilisenin iç işleyişi konusunda yoğun bir denetime tabi tutulmuş Çar I. Nikola'nın 1836 yılında çıkarmış olduğu nizamname gereğince kiliseyi denetleyen bir kurum oluşturulmuştur.⁷² 1839 senesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'ın ve 1856'da Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle beraber gayrimüslim halk geniş hak ve özgürlüklere sahip olmuştur. Ancak bu durum gerek batılı güçlerin gerekse de Rusya'nın Hıristiyan halk konusunda söz sahibi olma durumunu da beraberinde getirmiştir. 1863 senesinde çıkarılan bir nizamname ile Eçmiyazin Katogigosluğu'nun devletçe tanınması Rusya'nın Osmanlı iç işleyişine müdahale şansını arttırmış.⁷³ Nihayetinde 1916 senesinde çıkarılan Ermeni Nizamnamesi ile Osmanlı Ermenilerinin Eçmiyazin'e bağılılıklarına son verilmeye çalışılmıştır. Rusya'nın hâkimiyetinde olan katogigosluk ilerleyen dönemlerde SSCB'nin kurulmasıyla beraber inanç hürriyeti ve kilise üzerine baskılar devam etmiş ve 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Eçmiyazin Katogigosluğu'nda Ermenistan Devleti söz sahibi bir konuma gelebilmiştir. Günümüzde Eçmiyazin Katogigosluğu, dünyadaki bütün Gregoryan Ermenilerin kutsal dini merkezi olmaya devam etmektedir.

1.3.2. Ahtamar Katogigosluğu

Eçmiyazin Katogigosluğu siyasi karışıklık ortamı içerisinde öncelikle Dvin bölgesine taşınmış sonraki dönemlerde Dvin'in İslam orduları tarafından ele geçirilmesi, katogigosluk merkezinin yıkılmasıyla beraber Katogigos V. Hovhannes kutsal emanetleri alarak bu bölgeden ayrılmış ve bir süre Van'ın yakınlarındaki Tzorovank bölgesinde ikamet ettikten sonra yine Van bölgesine yakın bir ada olan Ahtamar'a yerleşerek katogigosluğun merkezini bu bölgeye taşımıştır.⁷⁴ 943 senesine kadar Ana Kilise unvanı Ahtamar bölgesinde kalmıştır. Ahtamar Katogigosluğu'nun bağımsız bir katogigosluk olma süreci 1113 yılına kadar uzanmaktadır. Ana kilisesinin merkezi olarak ilan edilen Kilikya'da katogigos seçimlerinde yaşça daha uygun görünen I. Barseg'in yerine daha genç olan III. Grigor'un seçilmesi vakasından sonra Ahtamar katogigosu David bu durumu tanımamıştır.⁷⁵ Aziz Grigor'un ayin minberi, asası ve deriden kuşağının ve aynı zamanda Azize Hripsime'nin kanlı tülbindinin Ahtamar Katogigosluğu'nda olduğunu herhangi bir katogigosluk merkezine bağılı olamayacağını ifade ederek bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁶

---

⁷² Küçük, a.g.e., s.177- 179.

⁷³ Ali Güler, "Ermenilerle İlgili 1916 ve 1918 Yıllarında Yapılan Hukuki Düzenlemeler", **OTAM**, 6, Ankara 1995, s. 93.

⁷⁴ Küçük, a.g.e., s. 182.

⁷⁵ Seyfeli, "Ermeni Kilisesinde Katogigosluk: Ahtamar Katogigosluğu", s. 726.

⁷⁶ Seyfeli, a.g.m., s. 726.

Ahtamar Katogigosluğu'nun bağımsızlık süreci Osmanlı Devleti'nde Kanuni Dönemine kadar devam etmiş⁷⁷, bu dönemle birlikte İstanbul' da kurulmuş olan Ermeni Patrikliğine tabi konuma gelmiştir. Osmanlı'nın gayrimüslimleri örgütleyiş biçiminden kaynaklanan sebeplerden ötürü her ne kadar İstanbul Patrikhanesi en geç kurulan patrikhane olsa da idari konularda patrikhaneye bağlılık durumu söz konusu olmuştur. Osmanlı döneminde XIX. yüzyıla gelindiğinde katogigosluğun yönetimi ve atamaları ile ilgili olarak çeşitli fermanların verilmiş ve katogigosluk görevine en son 1879 senesinde II. Haçatur Şiroyan atanmıştır.⁷⁸ 1916 senesinde Osmanlı Devleti tarafından çıkarılmış olan Ermeni Katogigosluğu Nizamnamesi'nin ilk maddesinde Rusya'nın hâkimiyeti altına giren Eçmiyazın Katogigosluğu'yla ilişkilerin kesilmesi adına Sis ve Ahtamar Katogigosluğu'nun birleştirilmesi, İstanbul ile Kudüs Patrikliklerinin de ona bağlanmasına değinilmiştir.⁷⁹ Bu maddeden de anlaşılacağı üzere Ahtamar Katogigosluğu'na 1879 senesinden itibaren katogigos atanmasa dahi varlığını Osmanlı'nın son dönemine kadar devam ettirdiği anlaşılmaktadır. 1916 senesinde çıkarılan Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesi gereğince Sis Katogigosluğu ile birleşen Ahtamar Katogigosluğu nizamnamenin 1918 senesinde iptal edilmesiyle birlikte katogigosluk makamının varlığına son verilmiştir.⁸⁰

1.3.3. Sis (Kilikya) Katogigosluğu

Eçmiyazın Katogigosluğu'nun Moğol istilasına uğramasıyla beraber Katogigosluk merkezi öncelikle Dvin bölgesine daha sonra 901 senesinde Ani ve 1147 senesinde Rumkale bölgesine taşınmıştır.⁸¹ Rumkale bölgesinde ikamet eden katogigosluk Memlük Devleti'nin seferleri sırasında ele geçirildikten bir süre sonra 1293 senesinde Kilikya Prensligi'nin merkezi olan Sis (Kozan) bölgesine taşınmak durumunda kalmıştır.⁸² Kilikya bölgesinde Katoliklik propagandasının yaygın hale gelmesiyle Gregoryan mezhebinden Katoliklik mezhebine geçişler yaşanmaya başlamış ve bu durumun önünde geçilebilmesi adına Eçmiyazın'da toplanan bir sinodda piskoposların, prenslerin, yüksek ruhanilerin oy birliğiyle 1441 senesinde kutsal merkez tekrardan Eçmiyazın

---

⁷⁷ Kanuni Sultan Süleyman Döneminde İrakeyn Seferi (1533- 1535) sırasında Serasker İbrahim Paşa tarafından görevlendirilen Tekeli Ulama Paşa tarafından 1534 senesinde Van gölü ve çevresindeki Bayezid, Avnik, Adilceva ve Ahtamar Kalesi fethedilmiş ve bu tarihten itibaren Ahtamar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Remzi Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi' nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Gelişmeler", **Bilig Dergisi**, 9, Ankara, 1999, s. 119- 120.

⁷⁸ Seyfeli, "Ermeni Kilisesinde Katogigosluk: Ahtamar Katogigosluğu", s. 728- 729.

⁷⁹ Murat Bebiroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri**, Akademi Matbaası, İstanbul, 2008, s. 216.

⁸⁰ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", **Milel ve Nihal**, 2, 2005, s. 148.

⁸¹ İlter, a.g.e., s. 17.

⁸² Seyfeli, a.g.e., s. 45.

Katogigosluğu'na taşınmıştır.⁸³ Ancak, Sis Katogigosluğu, kurulan sinodda çıkan kararı kabul etmeyip kutsal emanetlerin en önemlilerinden biri olan Krikor Lusaroviç'in *Sağ Eli*'nin Sis Katogigosluğu'nda olduğunu bahane sunarak Eçmiyazine dönemeyeceklerini ifade etmişlerdir. I. Garabed'in Sis Katogigosluğu'na seçilmesiyle beraber gerilim artmış ve Eçmiyazın'le önemli bir otorite mücadelesi içine girilmiştir. Tarihi boyunca gerek bir dönem ana kutsal merkez olmasından gerekse de bölgesel farklılıklar yüzünden farklı isimlerle anılan Sis Katogigosluğu,⁸⁴ Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı'nın sınırları içerisine girmiş ve ana kilise olma iddialarını bu dönemlerde de sürdürmüştür.

Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul Ermeni Patrikliği'nin kurulmasıyla beraber Sis Katogigosluğu ve diğer katogigosların ve aynı zamanda patrikliklerin sivil yönetim konusunda İstanbul Patrikhanesine bağlı olmuşlar ancak; yine de Eçmiyazın Katogigosluğu yönetim konusunda en eski katogigosluk olmanın vermiş olduğu güç ile daha etkili görülmüştür. Tanzimat ve Islahat fermanlarının gayrimüslimlere vermiş olduğu geniş hakların akabinde özellikle Rusya'nın Hıristiyan Ermenileri etkisi altına alabilmesine etki edecek 1863 senesinde Ermeni Nizamnameleri ilan edilmiş ancak; bu nizamnamede genel olarak Sis Katogigosluğu'yla ilgili bir maddeye rastlanılmamıştır.⁸⁵ 1880 yılına gelindiğinde Sis Katogigosluğu'na katogigos atanmaya devam edilmesine rağmen eski gücünü yitirmiş ve 1894 senesinde Katogigos Kefsizyan Kasım'ın vefatı üzerine yaşanan bir boşluk sürecinden sonra 1902 senesinde Eçmiyazın Katogigosluğu tanınmıştır. Ancak 1916 senesinde Osmanlı Devleti Eçmiyazın Katogigosluğu ile kendi sınırlarının içerisinde yer alan katogigos ve patrikliklerin aralarındaki ilişki bağını koparmak adına Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesi'ni ilan etmiştir. Bu nizamnameye göre Sis ve Ahtamar Katogigoslukları birleştirilmiş ancak nizamnamenin 1918 senesinde iptali ile Sis Katogigosluğu 1921 yılına kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış sonrasında ise Lübnan'daki Antilyas'ta (Beyrut) yeniden faaliyete girmiştir.⁸⁶ 1956 yılına kadar Eçmiyazın Katogigosluğu'yla iş birliği halinde olunmuştur.⁸⁷ Günümüzde de Sis Katogigosluğu hala daha Lübnan'da varlığını devam ettirmektedir.

---

⁸³ Seyfeli, "Sis (Kilikya) Gatogigosluğu'nun Geçirdiği Evreler", s. 116.

⁸⁴ "Sis Katogigosluğunun tarih boyunca almış olduğu isimler; Küçük Ermenistan Gatogigosluğu, Büyük Kilikya Gatogigosluğu, Ana Kilikya Katogigosluğu, Sis Gatogigosluğu ve Antilyas Katogigosluğu'dur." Bkz. Seyfeli, "Sis (Kilikya) Gatogigosluğu'nun Geçirdiği Evreler", s. 112.

⁸⁵ Bebiroğlu, a.g.e., s. 133-166.

⁸⁶ Seyfeli, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", s. 148.

⁸⁷ Seyfeli, a.g.e., s. 45.

1.3.4. Kudüs Ermeni Patrikhanesi

Ermeni toplumunun beş çok önemli kutsal merkezinden biri olan Kudüs Ermeni Patrikliği'nin kuruluşu VII. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır. Başlangıç noktası olarak bütün Hıristiyanların, dini bazı hususlardaki soru işaretlerini giderebilmek ve ortak bir inanç sistemi oluşturabilmek adına toplanmış oldukları İzmir, İstanbul ve Efes Sinodları'nda⁸⁸ alınan kararları onaylayan Gregoryan Ermeni Kilisesi 451 senesinde toplanan Kadıköy Sinodu'na bölgede yaşamış oldukları istilalardan dolayı bir temsilci gönderememiş ve nihayetinde kutsal katogigosluk merkezi 506 senesinde Dvin'e taşınmak durumunda bırakılmıştır. Kudüs'te bulunan Ermeni Kilisesi önde gelenlerinin hem Bizans İmparatorluğu hem Kudüs'te bulunan Rum Patrikliği tarafından Kadıköy Konsili'nde kabul edilen Hz. İsa'nın Tanrı ve İnsan unsurlarının ikisini de barındırmasıyla ilgili olan bir görüş olan Diofizit düşüncesini, yine İsa'nın tek tabiatlı olduğuna dair Monofizit düşüncesini kabul etmiş Ermenilere baskı yoluyla kabul ettirmeye çalışılmış ve böylelikle Kudüs Ermeni Patrikliği'nin oluşumunda ilk temeli atılmıştır.⁸⁹

1516 senesinde Yavuz'un Mısır Seferinde Kudüs'ü ele geçirmesiyle birlikte Kudüs Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet sahasına girmiştir. Yavuz, Kudüs'teki Ermenilerin dini kurumlarına müdahale etmeyerek Kudüs Patriği III. Serkis'e vermiş olduğu bir ferman ile Habeş, Kıpti ve Süryani toplulukların başına Kudüs Ermeni Patriğini geçirmiştir.⁹⁰ Kudüs Patrikliği, Yavuz'un vermiş olduğu büyük haklarla birlikte Ermeniler adına önemli bir kutsal merkez konumuna sahip olmuştur. Aynı zamanda patriklik 1916 tarihinde çıkarılan Ermeni Katogigoslukları ve Patrikliği Nizamnamesi'yle birlikte Ahtamar ve Sis Katogigosluklarının birleştirilerek Kudüs'teki Maryakub Manastırı'na bağlanmasıyla Osmanlı topraklarındaki en önemli kutsal merkez olma konumuna kadar yükselmiştir.⁹¹ Ancak, yine de İstanbul Patrikhanesi iptal edilen nizamname kararlarının sonucunda seçimlere karar vermiş ve tayin işlemlerini yürütmüştür. Kudüs Ermeni Patrikhanesi Osmanlı Devleti'nin yıkılışıyla beraber Filistin ve Ürdün bölgelerinde günümüzde varlığını hala daha devam ettirmektedir.⁹²

---

⁸⁸ Küçük, a.g.e., s. 143-162.

⁸⁹ Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler (Kurtuluştan Tazminata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları)**, Turhan Kitapevi, İstanbul, 2001, s. 108.

⁹⁰ Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis' e verilen fermanın tamamı bkz. Yavuz Ercan, **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, TTK, Ankara, 1988, s. 15- 16.

⁹¹ BOA. Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 19.

⁹² Seyfeli, İstanbul Ermeni Patrikliği, s. 48.

1.4. Osmanlı Döneminde Ermeniler

1.4.1. Ermenilerin Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

XIII. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu coğrafyası Moğolların hâkimiyetine geçmeye başladı. Moğolların Anadolu'ya girişleri 1243'de Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu Selçuklu Devleti'ni hâkimiyeti altına almışlardır. Aynı zamanda Selçuklu Devleti vergiye bağlanıp, emirlerin atamaları dahi Moğol Devleti tarafından yapılmaya başlanmıştır.⁹³ Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki Türk birliğini sağlamasıyla beraber Ermeni ve Rum nüfusunu da hâkimiyeti altına almış ve barışçıl bir politika izlemiştir. Ermeni cemaatiyle ilk temas Orhan Gazi (1324-1360) döneminde Bursa'nın fethedilmesiyle (1326) Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşayan Ermeniler bu bölgeye nakledilmişlerdir. Öte yandan Orhan Gazi, Ermenilerin ruhani merkezini Kütahya şehrinden Bursa'ya taşınmasını uygun görmüştür.⁹⁴ Ermenilere ve diğer topluluklara karşı uygulanan güven verici politikaların dâhilinde ilerleyen yıllardaki I. Murad'ın Balkan bölgelerine yapmış olduğu seferlerle hoşgörü politikasını yönettikleri yerlere de taşımışlardır.⁹⁵ Osmanlı Devleti'nin yönetimiyle beraber Ermeniler hem ekonomik hem dini hem de sosyal yönden bir zenginleşme dönemine girmişlerdir.⁹⁶ Fatih Sultan Mehmed dönemine gelindiğinde, Bizans'ın aşırı politikalarına, Katoliklik mezhebiyle ilgili propagandalarına maruz kalan Ermeni halkı Osmanlı ordularına karşı çok daha ılımlı bir tavır takınma yoluna gitmiştir. II. Mehmed'in 1453 senesinde İstanbul'u fethetme döneminde diğer Hıristiyan topluluklarda olduğu gibi Ermenilerden de yardım gördüğü ifade edilmektedir.⁹⁷ Fatih'in, gayrimüslim topluluklara geniş haklar tanıdığı ve dinlerini özgür bir şekilde yaşayabilmeleri, hayatlarını devam ettirebilmeleri için olanaklar sunduğu bilinmektedir.

1.4.2. Osmanlı Devleti'nde İstanbul Ermeni Patrikhanesi Kurulması ve Teşkilatlanması

İstanbul'daki Patriklik makamının kuruluşunu anlatırken öncelikle patrikhanenin tanımını yapmamız gerekir. *Patrikhane* kelimesi Yunanca kökenli bir kelime olan *Patriarchos* kelimesinden türemiş olup *Çoban-Sürü* anlamına gelmektedir ve daha sonraki dönemlerde Farsça ile birleştirilen

---

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi I.**, TTK, Ankara, 1988, s. 51.

⁹⁴ Halil İnalçık, **The Ottoman Empire: The Classical Age 1300- 1600**, Praeger Publishers, Newyork, 1973, s. 207'den nakleden; Seyfeli, a.g.e., s. 23- 24.

⁹⁵ Sultan Murad döneminden önce başlayan seferler devam etmiş, 1360-1361 senelerinde başlayan 1389 senesine kadar devam hükümdarlığı süresince Trakya, Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan gibi bölgeler ele geçirilerek toplumlar Osmanlı Devleti'ne hoşgörü politikalarıyla bağlanmışlardır. Bkz. Köprülü, a.g.e., s.104.

⁹⁶ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 24.

⁹⁷ Salahi S. Sonyel, **Osmanlı Ermenileri**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009, 2. Baskı, s. 28.

kelime *Patrikhane* şeklini almıştır.⁹⁸ Ermeni Patrikhanesinin kuruluşu hakkında ilk defa 1786 yılında “*Ermenilerin Tarihi*” adındaki eseriyle Mikail Çamiçyan’ın iddia ettiği görüşe göre; Fatih’in fetihden önce Bursa şehrindeki Ermenilere ve ruhani bir lider olan Hovagim’e karşı muhabbet beslediğini ve bununla beraber Fatih’in, yanına gittiği bir gün Hovagim’in ona “*Tanrı seni ve krallığını, diğer krallardan daha yükseltsin*” diyerek dua ettiği, Fatih’in ise “*Eğer İstanbul’u ele geçirmeyi başarırım, seni ve Ermeni ileri gelenlerini İstanbul’a götüreceğim ve seni onların lideri yapacağım*” şeklinde bir olayla patrikhanenin kuruluşunun temelini atıldığını ifade etmiştir.⁹⁹ Ancak Çamiçyan’ın ifadelerinden anlaşılacağı üzere İstanbul’da sıfırdan bir dini kuruluşun kurulma durumundan ziyade Bizans döneminde de Ermeni cemaatini temsilen bir episkoposluk olduğu hatta Piskopos Hovagim’in Bizans tarafından statüsü elinden alınarak Bursa’ya gönderildiği şeklinde farklı görüşlerde mevcuttur.¹⁰⁰

1453 senesinde İstanbul’un fethiyle beraber din ve vicdan özgürlüğünü benimseyerek öncelikle Rum Ortodoks Kilisesi ile ilgili bir ferman ilan ederek kilisenin ve cemaatinin güvenliğini ve özgürlüğünü garanti altına alınmıştır.¹⁰¹ Aynı şekilde Gregoryan Ermeni Kilisesi içinde bir ferman ilan edilerek gayrimüslim halkın can ve mal güvenliğini devlet garantisi altına almayı hedeflemiştir. İstanbul’un fethinden önceki tarihte İstanbul ve Roma kiliselerinin arasında hem siyasi hem de dini anlaşmazlıkların olması neticesinde 1204 senesinde İstanbul’un Katolik Latin egemenliğine girmesi ile İstanbul’daki Ortodoks Kilisesi İznik bölgesine taşınmak zorunda kalmış XV. yüzyılın ikinci yarısında Ortodoks Rum Kilisesi Patriği III. Gregorius’ta İstanbul’dan ayrılma kararı almıştır.¹⁰² 1453 senesinde İstanbul’un Osmanlı’nın hâkimiyeti altına girmesiyle beraber Fatih, özellikle Ortodoks kilisesinin tekrardan teşkilatlanması için çaba göstermiş ve Rum Ortodoks Kilisesi’nin başına Genadios Scholarios’u, Yahudi toplulukların başına Hahambaşı Moses Capsali’yi getirmiştir.¹⁰³

---

⁹⁸ İsmet Parmaksızoğlu, “Patrikhane”, *Türkler*, 26, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 435.

⁹⁹ P. Mikayel Çamçyants, *Batmumyun Hayots Sgzpane Aşkarhi minçev tsam Dyarin 1784*, Hetor 3, Venedik 1786, s.500 ‘den nakleden; Seyfeli, a.g.e., s. 67.

¹⁰⁰ Seyfeli, a.g.e., s. 68.

¹⁰¹ Bizans döneminde İstanbul’dan ayrı bir kaza merkezi olarak kabul edilmiş Galata semtinin İstanbul’un fethinden sonra da ayrı bir önem verilerek Galata Zimmilerine özel bir ahitname ilan edilmiştir. Orjinal metnin tam hali için bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, Fey Vakfı, İstanbul, 1990, s. 477- 479.

¹⁰² Ercan, a.g.m., s. 389.

¹⁰³ Benjamin Braude, Millet Sisteminin İlginç Tarihi, *Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu*, (Ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara, 2006, s. 358.

Fetihten sekiz sene sonra 1461’de Fatih, İstanbul’da bir Ermeni Patrikhanesi’nin kurulmasını hükmetmiş ve Çamiçyan’ında eserinde ifade etmiş olduğu gibi Piskopos Hovagim’i de patrikhanenin başına getirmiştir.¹⁰⁴ Kalıcı bir dini kurumun var olmasıyla beraber İstanbul şehrine göç eden Ermeniler; Samatya, Narlıkapı, Edirnekapı, Yenikapı, Kumkapı ve Balat bölgelerinde ikamet ettirilerek, ekonomik açıdan gelişim göstermelerine imkân tanınmıştır.¹⁰⁵ Aynı zamanda Samatya’daki Sulu Manastırı ve Kumkapı’daki Patriklik merkezi Ermenilere tahsis ettirilmiştir.¹⁰⁶ İstanbul Patrikhanesi’nde her ne kadarda kendi dindaşları üzerinde hâkimiyet, kilise içi uygulamalarda serbestlik ve Haraç- Cizye vergilerinin dağıtım şeklinde patriğin kararı mühim olsa dahi temeli itibariyle devlete tam bir itaat söz konusu olmuştur. Fatih’in gayrimüslimler üzerinde uygulamış olduğu hoşgörü politikasından hareketle hem İstanbul’un nüfusu arttırılmış hem de çeşitli iş kollarında usta ve zanaatkarların şehirde toplanıp, sanat, ekonomi ve kültürel manada devletin kalkındırılmasına ön ayak olunmuştur.¹⁰⁷

Patrikhanenin kuruluşuyla beraber Bizans’ta önceden beri teşekkül edilmiş olan ve İstanbul’un fethiyle beraber tekrardan canlandırılan İstanbul Ermeni Patrikhanesi her ne kadar bağımsız bir patrikhane görüntüsü vermiş olsa da Osmanlı’nın belli dönemlerinde ruhani olarak Eçmiyazin Katogigosluğu’na bağlı olduğu görülmektedir. Bunların lideri her ne kadar patrik olarak anılsa da XVI. yüzyıla kadar olan süreçte kelime anlamı “*bir şehir veya bölgedeki başepiskopos*” olan “*Murahhasa*” olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁸ Fatih döneminde uygulanmaya başlayan esasında İslam’daki *Millet Sistemi*’nin bir yansıması olarak karşımıza çıkan cemaatlerin hoşgörü ortamı içerisinde ırk, din ve mezhep gözetmeksizin eşit hak ve özgürlüklere sahip oldukları, adilane bir sistem olan Millet Sistemi’nin temelleri atılmıştır. Osmanlı’daki hoşgörü ortamının dayandığı temel “*fetihten önceki yapının korunması*” şeklinde meydana gelmiştir.¹⁰⁹ Aynı zamanda Millet Sistemi Patrikliklere kendi içlerinde bir özerklik imkânı vermiş evlenme, boşanma, miras, vergi, vakıflar gibi her türlü dini ve sosyal konularda tek başına karar alabilme yetkisi ve kilise içi mahkemelerde kendi dini kanunlarına göre yargılanma hakkını da sunmuştur.¹¹⁰ Ancak, karar

---

¹⁰⁴ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 4 İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 999- 1000; Seyfeli, a.g.e., s. 66- 68.; Alâeddin Yalçınkaya, “Ermeni Patrikliği’nin ‘Uluslararası Aktörleşmesi’”, **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık**, Ankara, 2007, s. 749.; Küçük, a.g.e., s. 188.; Güllü, a.g.e., s. 12.; Kılıç, a.g.e, 39- 40.; Sonyel, a.g.e., s. 28.; Kocaş, a.g.e., s. 70.; Dabağyan, a.g.e., s. 131- 134.

¹⁰⁵ Davut Kılıç, **Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s. 41.

¹⁰⁶ Kılıç, “Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi”, s. 40.

¹⁰⁷ Kılıç, “Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler”, s. 41.

¹⁰⁸ Güllü, a.g.e., s. 14.

¹⁰⁹ Canan Seyfeli, Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler (1847-1918), **Folklor/Edebiyat**, 69, 2012, s. 146.

¹¹⁰ Cevdet Küçük, Osmanlılarda “Millet Sistemi” ve Tanzimat”, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1010- 1011.

mekanizmasıyla ilgili İstanbul'a yerleştirilen Ermenilerin bir kısmı tarafından oluşturulmuş ve ilerleyen yıllarda da gücünü arttırmış cemaat içerisinde var olmuş “*Amira*” adında bir grup bulunmaktadır. Bu grubun zaman zaman kilisenin otoritesine ortak olduğu ve cemaatle ilgili kararlarda söz sahibi olduğu ifade edilmektedir.¹¹¹

Patrik, cemaatin ve devletin otoritesini temsil eden bir konumdadır. Patrikhane, cemaatiyle ilgili konularda sınırlandırmalar uygulayabilir ve patriğin emrinde yeniçerilerden oluşan “*Yasakçı*” adı verilen birlikle uygulamalarında süreklilik sağlayabilmesine olanak tanımıştır.¹¹² Bu durum diğer gayrimüslim cemaatlerin dışında Ermeni cemaatinin ve Patrikhane mensubu din adamlarının Osmanlı Devleti içerisinde çok daha çabuk adapte olup Müslüman halkla ve devletle kaynaşabilmesini sağlamıştır. Fatih döneminde yapılan seferlerle beraber fethedilen bölgelerdeki Ermenilerin içlerinden özellikle tüccarlık ve zanaatkârlık gibi işlerle meşgul olup devlete getirisi olan gayrimüslimler İstanbul'a göç ettirilmeye devam etmiştir. Ermeniler gerek nüfus gerekse de sıralama olarak Rum ve Yahudi cemaatlerinden sonra gelmelerine rağmen devlet tarafından eşit derecede muamele gösterildiği bilinmektedir.

Yavuz döneminde ise, Sivas, Tokat, Kayseri, Bayburt, Adana bölgelerinden Ermen nüfusu İstanbul'a taşınmış ve çeşitli semtlerde ikamet ettirilmişlerdir. İstanbul'da daha önceki dönemlerde de yerleştirilmiş oldukları Samatya, Narlıkapı, Edirnekapı, Yenikapı, Kumkapı ve Balat semtlerinin sayısından ötürü buralara yerleşen Ermenilere “*Altı Cemaat*” ismi verilmektedir. Yine Yavuz döneminde 1516 senesinde Mısır ve Suriye bölgesine yapılan seferle beraber bölgelerin fethinin akabinde Ermeni kilisesinin bir başka kolu olan Kudüs Ermeni Patrikhanesi Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlanmıştır.¹¹³ 1554 senesinde Revan ve Nahçıvan bölgelerini fetheden Kanuni, bu bölgelerdeki tüccar ve zanaatkâr kesimden olan Ermenileri İstanbul'a naklettirmiş, buradan gelen Ermeni grubu Fatih zamanından beri kurulan Ermeni Patrikhanesindeki karar mekanizmasına etki eden *Amira* sınıfını kuvvetlendirir bir pozisyona gelmişlerdir.¹¹⁴ XVII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da baş gösteren Celali İsyanlarıyla meşgul olduğu ve bu durumun Müslim- gayrimüslim halkların arasında bir huzursuzluk ortamına neden olduğu ifade edilmektedir. Ermeniler bu isyan sürecinde devamındaki yaşanan sıkıntılar itibarıyla yaşadıkları bölgelerden ayrılarak Anadolu'nun farklı kısımlarına yayılmış yüksek bir kesiminin de İstanbul bölgesine göçme durumu hâsıl olmuştur.¹¹⁵ Aynı

---

¹¹¹ Güllü, a.g.e., s. 23.

¹¹² M. Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi-Mit ve Gerçek**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2007, s. 154.

¹¹³ Ercan, a.g.e., s. 391- 392.

¹¹⁴ Güllü, a.g.e., s. 23.

¹¹⁵ Göyünç, a.g.m., s. 62.

yüzyılın ortalarına doğru özellikle gayrimüslimleri ilgilendiren önemli gelişmelerden biri de ülkede Katolik misyonerlerin ortaya çıkıp, Hıristiyan halkı mezhep değiştirmeleri konusunda ikna çalışmalarına başlamalarıdır.

Katolik ve Protestan Misyonerlik Faaliyetleri; Kanuni döneminde, Fransızlara verilen imtiyazların devam eden süreçte sürekli tekrarlanmasıyla oluşan boşluktan yararlanan Fransız Cizvit tarikatından misyonerler Osmanlı topraklarında Katoliklik propagandasını arttırmışlardır ve özellikle 1673 senesinde Osmanlı topraklarındaki tüm Katoliklerin korunmasına yönelik verilen kapitülasyonlarla yapılan faaliyetler hız göstermiştir.¹¹⁶ Nihayetinde çalışmalar sonuç vermiş ve Gregoryan mezhebine bağlı Ermenilerden Katolik mezhebine geçişler yoğunlaşmıştır. Bu durum aynı zamanda İstanbul Ermeni Patrikhanesinin huzurunu kaçırmış ve devletin önlem alması adına çağrıda bulunulmuştur. 1827 senesinde Ermeni Patriği Garabet II. Mahmut'tan misyonerlerin Ankara'ya sürgün edilmelerini rica etmiş ve bu istek üzerine çoğu Katolik Ankara'ya gönderilmiştir.¹¹⁷ Misyonerlerin basmış olduğu propaganda amaçlı broşürler, kitaplar yasaklanmış ve faaliyette bulunan şahıslar sınır dışı edilmişlerdir.¹¹⁸ Yine bu dönemde Ermeni Patrikhanesi huzursuzluk ortamını sonlandırabilmek ve Katolik Ermenilerinde papalığa karşı kendi çatısı altında toplayabilmek adına faaliyetlerde bulunmuştur. 1828-1829 senesinde Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşının getirmiş olduğu savunmasız durumdan yararlanan Fransa Katolik Mezhebinin tanınması hususunda Osmanlı Devleti'nde yapmış olduğu baskılar ve sürgün edilenler için af talebinin sonucunda 1830 senesinde Katolik Ermenileri ayrı bir cemaat olarak tanıma durumunda kalınmıştır.¹¹⁹

Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde İngiltere ve Amerika'nın yürüttüğü Protestanlık mezhebiyle ilgili misyonerlik çalışmaları XIX. yüzyılda başlamıştır. Amerika, BOARD adını vermiş olduğu misyonerlik örgütüyle beraber Osmanlı topraklarında açmış olduğu okullar ve yardım faaliyetleri ile özellikle Osmanlı aleyhinde kullanabileceği Gregoryan Ermenilerin üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. İngiltere diğer bir taraftan 1840 senesinde Kudüs'te bir Ermeni Patrikhanesi kurdurarak bölgede hâkimiyetini yaygınlaştırmak istemiş ve Osmanlı'nın bölgede Protestan olmadığı gerekçesiyle bu duruma karşı çıkmasının sonucunda yaşanan baskılar sebebiyle 1842 senesinde Kudüs Protestan Patrikhanesinin kurulmasına izin verilmek durumunda

---

¹¹⁶ Küçük, a.g.m., s.10-13

¹¹⁷ Beberoğlu, a.g.e., s. 17.; Kemal Beydilli, **II. Mahmud Devri'nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilise'nin Tanınması (1830)**, (Çev. Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin), Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü- Harvard Üniversitesi, 1995, s.1- 2.

¹¹⁸ Güllü, a.g.e., s. 26.

¹¹⁹ Ali Arslan, **Ermeni Papalığı- Eçmiyazin Kilisesinde Stratejik Savaşlar**, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 62.

kalmıştır.¹²⁰ 1844 senesinde patriklik görevine atanan Patrik Mateos, Gregoryan Ermenilerin din değiştirmesinden büyük bir rahatsızlık duyarak Osmanlı Devleti'ne şikâyetlerde bulunmuş ve din değiştirenlerle ilgili mahallelerinden sürülmek gibi katı uygulamalar getirmek durumunda kalmıştır.¹²¹

1.4.3. Tanzimat Devri ve Sonrasında Ermeni Patrikliği

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemlerine gelinceye kadar ki süreçte yaşamış olduğu savaş ve isyanlarla beraber topraklarında zaman zaman kargaşa ortamı ortaya çıkmış ve toprak kayıpları söz konusu olmuştur. Millet sistemi olarak adlandırılan sistemin Osmanlı'da ilk uygulandığı dönemdeki gibi kalamadığı ve özellikle batılı devletlerin Osmanlı'nın güç kaybettiğe iç işlerine müdahil olması sebebiyle Müslüman ve gayrimüslim halkın rolleri kendi içinde değişime maruz kalmıştır. Batılı devletlerin genel olarak dini mezhepleri kullanarak misyonerlik çalışmaları ile Osmanlı'nın iç işlerine müdahale ederek devletin iç işleyişinde de problemlerin yaşanmasına sebebiyet göstermiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde II. Mahmud dönemi devleti ayakta tutmak ve batılı devletlerin müdahalelerine karşı mücadele edilmesi bakımından önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. III. Selim döneminde yapılan bir dizi ıslahat çalışmalarıyla beraber II. Mahmud döneminde bu ıslahat çalışmalarının devam ettiği görülmektedir. Sultan, hem iç işleyişteki pürüzleri yok etmeye hem de dış güçlerin müdahalelerinden kaçınmaya çalışmışsa da batılı güçlerin misyonerlik faaliyetleriyle devletin içine sızmalarına engel olamamıştır. Katolik ve Protestan kiliselerinin kurulmasıyla özellikle devlete karşı Ermenilerin içine ayrılıkçı düşünce tohumlarını ekildiği gözlemlenmiştir.

Aslında XIX. yüzyıl başlarında Millet-i Sadıka olarak anılan Ermeni milleti özellikle batılı devletler tarafından yayılmaya çalışılan bağımsızlık fikirlerinden ötürü koyu bir milliyetçi kimliğe bürünmüşlerdir.¹²² Aynı zamanda 1828 senesinde Eçmiyazın Katagigosluğu'nun ve çevresinin Rusya'nın eline geçmesiyle beraber Gregoryan Mezhebinin ilk kutsal merkezi ile Osmanlı'nın arasında soğuk rüzgârlar esmeye başlamıştır.¹²³ Bu yaşanan olaydan bir sene sonra Millet Sistemi içerisinde ilk ayrılma meydana gelmiş ve Osmanlı Devleti'nden kopularak batılı güçlerin yardımlarıyla 1829 senesinde bağımsız Yunanistan Devleti kurulmuştur. 1838 senesinde yapılan

---

¹²⁰ Küçük, a.g.e., s. 10- 14.

¹²¹ Çağrı Erhan, **Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitapevi, Ankara, 2015, s. 199.

¹²² Fehmi Akın, "1863 Tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyân Bağlamında Osmanlı Devleti'nin Ermenilere Yönelik Tutumu", Hülâgü Metin vd. (Ed), **Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler**, Baskı Kardeşler Ofset, 2, Kayseri, 2009, s. 170.

¹²³ Ali Arslan, "II. Meşrutiyet Devrinde Eçmiyazın Katogigosluğu'nun Etkisini Kırmaya Yönelik Çalışmalar", **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 2007, s. 765.

Ticaret Antlaşmasıyla beraber Osmanlı Devleti'nde büyük imtiyazlar elde eden özellikle yabancı tüccarlarla beraber daha çok Doğu bölgelerinde ikamet eden Ermenilerin tüccarlık vasıtasıyla Rus vatandaşlığına geçme durumları söz konusu olmuş ve Rus uyuşuna geçen Ermeniler her fırsatta Ruslardan güç alarak Osmanlı Devleti'ne isteklerini dayatmışlardır.¹²⁴ Tüm bu yaşanan vakalarla beraber Avrupalı devletlerin gayrimüslim tebaanın hak ve özgürlüklerinin genişletilmesiyle ilgili yapmış oldukları baskıların sonucunda II. Abdülmecid döneminde bir ferman ilan edilmiştir. Tanzimat Fermanı olarak bilinen bu ferman 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilmiş ve içinde gayrimüslim hakların geniş haklara sahip olmalarına imkân tanımıştır.

Fermanla beraber sultan kendi eliyle haklarını sınırlandırmış ancak zaten Osmanlı'nın millet sisteminin bir parçası olan halkın can ve mal güvenliğini sağlayıp, her toplumun dini uygulamalarını destekleme şartları fermanla beraber tekrardan kabul edilmiş olundu. Verilen haklarla beraber kendi içlerinde özgürlük ortamına kavuşmalarına izin verilmesi her ne kadar gayrimüslimler için iyi sonuçlar doğursa da Osmanlı için aynı şeyi söyleyebilmek mümkün görülmemektedir.¹²⁵ Lakin bu ferman batılı devletlerin bahsettiği gibi halka eşitlik imkânı sunuyormuş gibi dursa da bazı gayrimüslim kesim tarafından hoş karşılanmamıştır. Nitekim fermanın önce Müslümanlardan, Rum ve Yahudilerden sonra gelen Ermeniler artık tüm bu topluluklarla eşit seviyeye gelmiş oluyorlardı.¹²⁶ Ermeni Patrikhanesi de Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu sınırlandırmalardan muzdariplik hissediyordu. Önceden patriğin yargılama konusunda sınırsız olduğu konuların sadece evlilik ve dini işlerle sınırlandırılması Amira sınıfının güç kazanmasına ve patrikle alakalı olan çoğu işe kolaylıkla karışabilmesine sebebiyet veriyordu.¹²⁷ Her ne kadar bu durumun önüne geçici önlemler alınmaya çalışılsa dahi yönetimde büyük söz sahibi olan Amiralalar 1844 senesinde önceki patriği istifaya zorlayarak yerine Mateos Çuhacıyan'ı getirmişler ve patrikle beraber Cismani meclis adı verilen dini konuların dışındaki milletle alakalı konuların karara bağlandığı bir yönetim yoluna şeklini kabul etmişlerdir.¹²⁸

Patrik Mateos bir Ermeni zengin sınıfı olan Amiralaların patrikhanenin iç işleyişine müdahil olmalarına karşı çıkmış ve 1847 senesinde sultanın fermanı ile 14 azadan oluşan ve dini konular üzerinde karar mekanizması olan Ruhani ve 20 azadan oluşan Ermeni milletinin sorunlarıyla ilgilenecek olan Cismani Meclisinin kurulmasına ve her ikisinin de başkanlığını patriğin

---

¹²⁴ Kılıç, a.g.e., s. 80.

¹²⁵ Paul Dumont, "Tanzimat Dönemi (1839-1878)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Robert Mantron Ed., (Çev. Server Tanilli), İstanbul, 1999, s.109.

¹²⁶ Bebiroğlu, a.g.e., s. 23.

¹²⁷ Bebiroğlu, a.g.e., s. 24.

¹²⁸ "İlk yönetim, 16'sı amira, 14'ü esnaf olmak üzere 30 kişidir". Bkz. Bebiroğlu, a.g.e., s. 25.

üstlenmesine karar verildi.¹²⁹ Döneme genel olarak bakıldığında batılı devletlerin aşırı ilgi tavrından ve uzun zamandır sistematik bir şekilde yapılan misyonerlik çalışmalarının bir ürünü olarak gayrimüslimler kendilerini batılı devletlere çok daha bir görüntü çizmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin içerisinde Tanzimat Fermanı'nın yankılarının devam ettiği süreçte Rusya ile Fransa arasında çıkan kutsal mekânlarla ilgili mücadeleler ve Kırım Savaşı'nın sonrasındaki Viyana görüşmelerinde Tanzimat Fermanı'nda vaat edilen reformların gerçekleştirilememesi konusunda Osmanlı Devleti'ne yapılan baskıların sona erdirilmesi düşüncesiyle 1856 senesinde Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bu ferman Tanzimat Fermanı gibi eşitlikçi bir nitelikte olmayıp daha çok gayrimüslim halka yönelik imtiyazlar verilmesi üzerine bir ferman niteliği taşımaktadır. Yine batılı devletlerin Osmanlı'dan gayrimüslim halk yapılmasını şart koştukları isteklerinin önüne geçebilmek adına Haraç vergisinin kaldırılması, orduda rütbe verilmesi dini açıdan kilise tamir ve yapımlarında devlete danışmadan hareket edilmesi hususlarında çalışmalar yapılarak çok daha geniş tavizler verilmek durumunda kalınmıştır.¹³⁰

XV. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar İstanbul Ermeni Patrikleri

1. Bursalı I. Hovagim (1461-1478)
2. Nigoğyos (1478-1489)
3. Garabed (1489-1509)
4. Mardiros (1509-1526)
5. Krikor (1526-1537)
6. Asdvadzadur (1537-1550)
7. İstebanos (1550-1561)
8. Sisli I. Diradur (1561-1563) (1596-1599)
9. Hagop (1563-1573)
10. Hovhannes (1573-1581)
11. Tovmas (1581-1587)
12. Sarkis (1578-1590)
13. II. Hovhannes (1590-1591)
14. Çulfalı Azaria (1591-1592)
15. II. Baron Der Zeytunlu Sarkis (1592-1596)
16. Karnili Melkiseteg (1599-1600)
17. İstanbullu III. Hovhannes (1600-1601) (1621-1623) (1623-1626)
18. Kayserili II. Krikor (1601-1608) (1611-1621) (1623-1626)
19. Vanlı I. Zakaria (1626-1631) (1636-1639)
20. Arevelkli I. Tavit (1639-1641) (1643-1644) (1644-1649) (1650-1651)
21. Yerevanlı I. Giragos (1641-1642)
22. Sivashlı I. Khaçadur (1642-1643)
23. Halepli II. Tovmas (1644) (1657-1659)

---

¹²⁹ Bebiroğlu, a.g.e., s. 38- 39.

¹³⁰ Küçük, a.g.m., s. 10- 17.

24. Antepli I. Yeğiazar (1651-1652)
25. Muğneli IV. Hovhannes (1652-1655)
26. Kefeli II. Mardiros (1659-1660)
27. Sivashlı I. Ğazar (1660-1663)
28. V. Hovhannes Tütüncü (1663-1664) (1665-1667)
29. Tekirdağlı III. Sarkis (1664-1665) (1667-1670)
30. Meğrili II. İstepanos (1670-1674)
31. Amasyalı VI. Hovhannes (1674-1675)
32. İstanbullu I. Antreas (1675-1676)
33. Kayserili II. Garabed (1676-1679) (1680-1681) (1681-1684) (1686-1687) (1688-1689)
34. IV. Sarkis Ekmekçi (1679-1680)
35. İstanbullu I. Toros (1681) (1687-1688)
36. Ğapanlı I. Yeprem (1684-1686) (1694-1698) (1701-1702)
37. Cileli II. Khaçadur (1688)
38. Kayserili I. Madteos Sarı (1692-1694)
39. Melkiseteg II. Suphi (1698-1699) (1700-1701)
40. I. Mikhitar (1699-1700)
41. Tokatlı I. Avedik (1702-1703) (1704-1706)
42. Amasyalı Kalust I. Gaydzag (1703-1704)
43. Balatlı I. Nerses (1704)
44. Erzincanlı III. Mardiros (1706)
45. Harputlu I. Mikayel (1706-1707)
46. Abuçehli I. Sahag (1707) (1708-1714)
47. İzmirli VII. Hovhannes (1707-1708)
48. Kanstaklı VIII. Hovhannes (1714-1715)
49. Bitlisli IX. Hovhannes Golod (1715-1741)
50. Zimaralı II. Hagop Nalyan (1741-1749) (1752-1764)
51. Silistrelı I. Brokhoron (1749)
52. Eğinli I. Minas (1749-1751)
53. Ğapanlı I. Kevork (1751-1752)
54. İstanbullu III. Krikor Basmacıyan (1764-1773)
55. Kağızmanlı II. Zakaria Pokuzyan (1773-1781) (1782-1799)
56. Hamadanlı X. Hovhannes (1781-1782)
57. Surmalı I. Tanyel (1799-1800)
58. Bayburtlu XI. Hovhannes Çamaşırcıyan (1800-1801) (1802-1813)
59. Hamsalı IV. Krikor (1801-1802)
60. Datevli I. Apraham Kolyan (1813-1815)
61. Edirneli I. Boğos Krikoryan (1815-1823)
62. Balatlı III. Garabet (1823-1831)
63. Bursalı II. İstepanos Ağavni Zakaryan (1831-1839) (1840-1841)
64. İstanbullu III. Hagopos Seropyan (1839-1840) (1848-1858)
65. İstanbullu II. Asdvadzadur (1841-1844)
66. İstanbullu II. Madteos Çuhacıyan (1844-1848)
67. İstanbullu II. Kevork Keresteciyan (1858-1860)
68. Edirneli V. Sarkis Kuyumcıyan (1860-1861)
69. Bursalı II. Boğos Taktakyan (1863-1869)

70. İstanbullu I. İknadios Kakmacıyan (1869)
71. Vanlı I. Mıgırdiç Hrimyan (1869-1873)
72. İstanbullu II. Nerses Varjabedyan (1874-1884)
73. I. Harutyun Vehabedyan (1885-1888)
74. Keremetli I. Khoren Aşıkıyan (1888-1894)
75. İstanbullu III. Madteos İzmirliyan (1894-1896) (1908-1909)
76. İstanbullu I. Mağakya Ormanyan (1896-1908)
77. İstanbullu I. Yeğişe Turyan (1909-1910)
78. İstanbullu XII. Hovhannes Arşaruni (1911-1913)
79. Bağdatlı I. Zaven Der Yeğyayan (1913-1915) (1919-1922)¹³¹

1.4.4. Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nizamnameleri

Osmanlı'da gayrimüslim cemaatlerin özellikle XIX. yüzyıl ile beraber başlayan hak ve özgürlük taleplerinin karşılanması noktasında ilan edilen fermanların akabinde destekleyici unsur olarak farklı yıllarda kelime anlamı herhangi bir kurum tarafından uygulanmak üzere alınan kararların bütünü olan nizamnameler gündem konusu olmuştur. Osmanlı'daki gayrimüslim nizamnamelerinin ilk örneği 1453 senesinde Galata'da yaşayan gayrimüslimlere verilen Galata Ahidnamesi'dir.¹³² Sonraki dönemlerde yenileşme hareketlerinin de etkisi altında sırasıyla 1850 senesinde Katolik Milleti Nizamnamesi, 1860 ve 1863'de Ermeni Milleti Nizamnamesi, 1865'de Musevi Cemaati Nizamnamesi, 1878'de Protestan Milleti Nizamnamesi, 1914'de Süryani Kadim Patrikhane Nizamnamesi ve son olarak 1916 senesinde Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi ilan edilmiştir.¹³³ Osmanlı Devleti, konumuz dâhilinde bulunan 1860, 1863 ve 1916 Ermeni Nizamnamelerini, diğer gayrimüslim topluluklarda olduğu gibi Ermeni Patrikhanesi ve milleti arasında da yaşanan ve devlete yansıyan sorunları giderebilmek adına ilan etmek durumunda kalmıştır.

1860 Ermeni Milleti Nizamnamesi; Osmanlı, Islahat Fermanı'nın getirmiş olduğu imtiyazlarla beraber gayrimüslim toplulukları bir arada tutabilmek adına milletlerden kendilerinin oluşturduğu çeşitli nizamname taslakları istemiş ve böylelikle hak ve özgürlükler bakımından onları da bir nevi yönetime ortak etme çabasına girilmiştir. Ermenilerde kendi içlerinde batılı devletlerin desteklemesiyle oluşan milliyetçilik olgularını daha da besleyecek bir nizamname örneği oluşturarak 1857 senesinde Babiâli'ye sunmuşlardır ancak devlet tarafından aşırıya kaçan

---

¹³¹ URL, 1461'den Günümüze Türkiye Ermenileri Patrikleri (t.y.), <http://www.turkiyeermenileripatrikligi.net/>, (03.07.2019)

¹³² K. İlker Bulunur, II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler, **Tarih Dergisi**, 50, 2010, s. 59.

¹³³ Bebiroğlu, a.g.e., s. 14-216.

isteklerin olduğu belirtilerek reddedilmiştir.¹³⁴ Hazırlanan nizamnamede aynı zamanda patriklik ve milletle ilgili olan konuların hemen hepsinde büyük söz sahibi olan Ermenilerin zengin sınıfı Amiraların etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.¹³⁵ Nizamnamede özellikle genel bir meclisten bahsedilmesi ve bu meclisin Ermeniler üzerinde söz sahibi olması durumu devletin iradesine ortak çıkılma ve Ermeniler üzerinde etkisini azaltma anlamına geldiği düşünülmüştür. Devletin nizamnameye yaklaşımı ise “Devletin içinde devlet olmaz” şeklinde olmuştur.¹³⁶ Taslağın reddiyle beraber gelişen süreçte yeni bir taslak metninin oluşturulmasına karar veren patrikhane zanaatkâr, tüccar ve esnaflardan oluşan 15 sivil ve patrikhane üyesi papazlar, piskoposlardan müteşekkil 9 ruhaniden oluşan bir komisyon kurduktarı içerisinde ruhanilerin, amiraların ve esnafların olduğu patrikhanenin genel meclisi tarafından 24 Mayıs 1860 senesinde ilan edilmiştir.¹³⁷

Devlette gerek dış gerekse de iç baskılardan mütevellit Ermenilerin kendi tabirleriyle ilk *Milli Anayasasını* kabul etmek durumunda kalmıştır. 150 maddeden meydana gelen nizamname “*Millî yönetimi, Millî vergi, Seçim kuralları, Meclislerin komisyonların iç tüzükleri ve Nizamnamenin gözden geçirilmesi*” olarak 5 ana bölümden oluşmaktadır.¹³⁸ İlk maddesinde, Osmanlı Devleti’nin izniyle genel bir meclisin yanında temsili dini işlerle ilgilenen Ruhani ve toplumla ilgili konularla ilgilenen Cismani meclislerinin var olacağına ancak; bu iki meclisinde genel meclise bağlı kalacağı konusuna değinilmiştir.¹³⁹ Oluşturulan genel meclis ilk defa 25 Ağustos 1860 tarihinde toplumun her kesiminin temsil edildiği bir çoğunlukla toplanmıştır.¹⁴⁰ Diğer maddelerin genelinde ise millet ve millet yönetiminin bir bütün halinde olmaklar beraber birbirlerine karşı sorumlulukları olduğu üzerine vurgu yapılmış, millet yönetiminin halkın hak ve özgürlüklerinin koruyucusu ve milletinde yönetimin ihtiyacında yardımcı olacağı konularında ifadelere yer verilmiştir. Aynı şekilde İstanbul Patriğinin seçim koşullarına değinilerek yetkilerinin genel meclis tarafından sınırlandırılması yolun gidilmiştir. Artık patrik gerek ruhani gerekse de cismani konuların tamamında ruhani, cismani ve genel meclisin kararlarına göre hareket edebilecektir. Bu alınan kararlar birlikte Fatih Sultan Mehmed’in Ermeni Patriğine vermiş olduğu ruhani ve cismani konulardaki tek yönetim gücü parçalara ayrılmış oluyordu.¹⁴¹ Tüm bunların dışında millet

---

¹³⁴ Güllü, a.g.e., s. 40- 41.

¹³⁵ Davut Kılıç, İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi (1850-1896), **Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu**, (Ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara, 2006, s. 147.

¹³⁶ Gülnihal Bozkurt, **Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 181.

¹³⁷ Güllü, a.g.e., s. 42.

¹³⁸ Bebiroğlu, a.g.e., s. 41, 42-74.

¹³⁹ Bebiroğlu, a.g.e., s. 44.

¹⁴⁰ Uras, a.g.e., s. 175.

¹⁴¹ İsa Yüceer, “XIX. Yüzyıl Türk Ermeni İlişkilerinin Din ve Kurumları Bağlamı”, **Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler**, Baskı Kardeşler Ofset, 2, Kayseri, 2009, s. 405.

yönetimi, merkezi yönetim, patrik, ruhani ve cismani meclislerinin görev ve yetki alanlarından, eğitim, ekonomi, yargı ve mali komisyonlarından, milletvekilleri ve diğer birimlerin seçim prosedürlerinin de uygulama alanları gibi düzenleyici konulardan da bahsedildiği görülmektedir.¹⁴² Bu nizamname genel olarak patrikhanenin kendi iç işleyişinde değişimlere sebebiyet göstermekle birlikte millet olarak da Osmanlı Devleti'nden ayrı bir yönetim şeklinin Ermeniler açısından ilk adımları olarak nitelendirilebilir.

1863 Ermeni Nizamnamesi; Zaman içerisinde nizamname ile ilgili soru işaretlerinin artmasından dolayı Osmanlı yeni bir komisyon oluşturarak maddelerin içeriğinde değişim yapılmasını istemiştir. Ermeniler her ne kadar bu oluşturulan metni *anayasa* olarak adlandırmış olsalar dahi Osmanlı Devleti sadece *Nizamname* olarak adlandırmakla yetinmiştir.¹⁴³ 1857 senesinde yazılan ilk taslak metnin 1860 senesinde genişletilmesiyle beraber nihayetinde nizamname son halini kurulan komisyonla beraber olarak 29 Mart 1862 senesinde sultanın onayını almış ve 17 Mart 1863 senesinde Babıâli tarafından yürürlüğe konulmuştur.¹⁴⁴

99 maddeden meydana gelen nizamnamenin 1860 senesinde çıkarılan nizamname ile içerik bakımından büyük farklılıklarına rastlanılmamakla beraber önceki nizamnamedeki çoğu madde ile birleştirilmiş olarak yeni maddeler oluşturulmuştur. Patriğin görev alanının mecliste veya herhangi bir konu hakkında tek başına bir karar organı olamayacağından,¹⁴⁵ patrikhane kaleminin seçim usulünden, ruhani ve cismani meclislerinin dışında 120 sivil, 40 ruhaniden oluşan bir genel meclis hakkındaki seçim ve yürürlükten, mali ve eğitim gibi komisyonların iç işleyişinden bahsedilmektedir.¹⁴⁶ Bunların yanı sıra önceki nizamnamedeki millet ve millet yönetimi arasındaki bağın önemine de vurgu yapılarak milletin hem genel ihtiyaçların giderilebilmesi için Millet Sandığı'na hem de kilise ile ilgili harcamalar adına Kilise Meclisine yardımda bulunması gerektiğiyle alakalı maddelere rastlanmaktadır.¹⁴⁷ 1860 Nizamnamesi'nin içeriğinden farklı olarak Kudüs Patrikliği konusunu da değinilerek Kudüs Patriği'nin patriklik ruhbanları tarafından seçilip son kararı ise İstanbul Patrikhanesi'nin vereceği durumundan ve Kudüs Patriği'nin kutsal Maryakub Manastırı'nın başkanı olarak kabul edileceği konularına değinilmiştir.¹⁴⁸ 1863 Nizamnamesi'yle birlikte Ermeni toplumunun milliyetçilik hususunda oluşan fikirlerinin gelişimi,

---

¹⁴² 1860 Ermeni Nizamnamesinin transkripsiyon edilmiş halindeki tam hali için; bkz. Bebiroğlu, a.g.e., s. 42- 74.

¹⁴³ Güllü, a.g.e., s. 43.

¹⁴⁴ Akın, a.g.e., s. 171.

¹⁴⁵ Bebiroğlu, a.g.e., s. 139- 141.

¹⁴⁶ Canan Seyfeli, "İstanbul Ermeni Patrikhanesi", Ek-1, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2016, s. 671.

¹⁴⁷ Bebiroğlu, a.g.e., s. 160.

¹⁴⁸ Bebiroğlu, a.g.e., s. 141- 142.

hak ve özgürlüklerinin alanı konusunda büyük ilerlemeler kaydettiği anlaşılabilmektedir. Böylelikle Ermeni Patrikhanesi'nin ve milletin 1860 senesinde oluşturulan ilk nizamname ile sonraki yıllarda nizamname metninin üzerinde yapılan yenileme ve düzenlemelerle 1863 senesinde tam halini almıştır.

Osmanlı tarihinde Tanzimat Devri'nden itibaren toplumun her alanında yapılmaya çalışılan düzenlemeler olmuş aynı zamanda dış siyasetin, iç dinamikleri doğrudan ve dolaylı yollardan etkilemeye çalışması bu yapılandırma hareketlerinin hız kazanmasına sebebiyet vermiştir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile imparatorluğun Müslüman ve gayrimüslim tebaasına yeni hak ve imtiyazların verilmesinin akabinde ilerleyen süreçte meydana gelen değişimler 1856 senesine gelince yeni bir boyuta taşınmıştır. Batılı güçlerin gerek misyonerlik çalışmalarıyla gerekse de Osmanlı Devleti'nin üzerinde kurmuş oldukları baskı uygulamalarının akabinde Osmanlı'nın iç işlerine müdahil olunmasına engelleyebilmek adına Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Fermanla beraber gayrimüslimlere verilen imtiyazların alını genişleyerek ekonomik, sosyal, dini, askeri ve yönetimle ilgili konularda önceden sahip olmadıkları hakları elde etmeyi başarmışlardır. Devam eden süreçte 1860 ve 1863 nizamnameleri ile Ermeni milleti patrikhanenin kendi cemaati üzerinde hâkimiyeti sınırlandırılarak genel, Ruhani ve Cismani meclislerine bölüştürülmüştür.

1863 senesinde aynı zamanda Ermeni toplumunda milliyetçilik akımının üst limitlere ulaşmasında bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle İstanbul dışında ikamet eden Ermenilerin haklardan istedikleri ölçüde yararlanamamış olmaları cemaatin içinde de bir huzursuzluk ortamına sebep olmuştur. Doğu Ermenilerinin bu durumunu Muş'ta ikamet eden Mıgırdıç Hrimyan çıkarmış olduğu çeşitli neşriyatlarla tetiklemiş ve nihayetinde 1869 senesinde İstanbul Ermeni Patrikliğine atanmıştır.¹⁴⁹ Hrimyan özellikle doğudaki Ermenilerin acı içinde olduklarını ve kendisinden önce gelen patriklere göre bu konuyla ilgili çok daha kesin önlemler alacağını ifade ederek bu vesileyle Osmanlı topraklarının her yerinden gelen Ermeni şikâyetlerini genel mecliste gündeme getirmiş ve devletin iyileştirici önlemler almasını sağlamaya çalışmıştır.¹⁵⁰ Osmanlı Devleti'nde Eçmiyazın Katogigosluğu'nun da desteğini alarak Ermenistan fikrini yaymaya çalışan Mıgırdıç Hrimyan'ın bütün yetkileri eskisi gibi patriklik üzerinde toplamak istemesinden ötürü oluşan şikâyetler üzerine nihayetinde 1873 senesinde istifa etmek durumunda kalmıştır.¹⁵¹ Yaşanan istifa olayının sonrasında yeni patrik Nerses Varjabedian nizamnamedeki seçim usullerine göre öncelikle patriklik kaymakamlığına atanmış ve Babiâli'nin onayıyla 1874 senesinde patriklik makamına

---

¹⁴⁹ Güllü, a.g.e., s. 57.; Kılıç, "Ermeni Senaryosu ve Gerçekler", s. 148.

¹⁵⁰ Uras, a.g.e., s. 176- 177.

¹⁵¹ Küçük, a.g.e., s. 111- 112.

getirilmiştir.¹⁵² Patrik Nerses'te aynı amaca hizmet ederek ayrılıkçı bir politika gütmüş ve milliyetçilik düşüncelerini Ermeni milleti üstündeki gücüne dayanarak yaymaya devam etmiştir. Patriğin atanmasından bir sene sonra Bosna- Hersek bölgesinde yaşanan hadiseler ile Bulgar ayaklanmalarıyla beraber imparatorluk Avrupalı devletlerin ve basınının yoğun bir şekilde baskısı altına girmiştir.¹⁵³ Ermeni toplumu ve patrikhane ayaklanmalardan cesaret almaya ve hedefleri konusunda dış güçlerle bağlılıklarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Gelişen kargaşa ortamının bir sonucu olarak İstanbul'da 1876 senesinde Tersane Konferansı'nın toplanmasına karar verilmiş ve bu konferansta özellikle yaşanan Bosna-Hersek'teki ayaklanmalarla alakalı iyileştirme ve düzenlemelerin yapılması hususunda isteklerde bulunulmuştur. Ermeni Patriği Nerses'in İngiliz temsilcisi Salisbury'e konferans sırasında şikâyetlerde bulunmuş ise de o anlık Ermeni toplumu konu dışı bırakılmıştır.¹⁵⁴ Diğer bir adıyla da İstanbul Konferansı'nda yapılması istenilen reform hareketlerini etkisiz hale getirebilmek adına 23 Aralık 1876 tarihinde Kanuni Esasi ilan edilmiştir.

II. Abdülhamid'inde tahta çıkmasıyla beraber bir demokrasi ortamının oluşturulduğu düşünülmüş ve Tersane Konferansı'nda böylelikle kesintiye uğramıştır. Patrik Nerses, Meşrutiyet rejimiyle birlikte patrikhane ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri yumuşatmaya yönelik çalışmalarda bulunmuş ve yazmış olduğu bir metinle beraber halkı devlete itaate davet etmiştir.¹⁵⁵ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile birlikte dengelerin değişmesiyle Ermeni Patrikliği'nin de yapıcı tutumu yerini saldırgan bir tutuma bırakmıştır. Devam eden süreçle beraber imzalanan Ayestefanos Antlaşması'nın maddeleri gereğince Balkanların tamamen elden çıkma olasılığı durumu doğmuş ancak batılı güçlerin Rusya'nın ilerlemesini hoş karşılamadıkları durumundan mütevellit 1878'in Temmuz ayında Berlin'de bir kongre toplanılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁶ Toplanan bu kongrede alınan kararlardan özellikle 61. madde ile Ermeni Patrikhanesi ve toplumunun Ermenistan hayalini gerçeğe dönüştürmeye yönelik bir adım olmuştur. 61. maddeye göre, Vilayet-i Sitte olarak anılan Sivas, Harput, Erzurum, Bitlis, Van ve Diyarbekir vilayetlerinde gayrimüslim tebaa adına yenilik çalışmalarının Osmanlı tarafından yapılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁷ İsyanın en büyük destekçilerinden olan eski patrik Hrimyan bölgede halkı galeyana getirerek sistemli bir şekilde silahlanmaları adına çağrılarda bulunmuş ve Patrik Nerses ile beraber Rusya'nın yardımlarıyla

---

¹⁵² Uras, a.g.e., s.179.

¹⁵³ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)**, Bilgi Yayınevi, Çev. Şinasi Orel, Ankara 2011, s. 19.

¹⁵⁴ Uras, a.g.e., s. 180.

¹⁵⁵ Belgenin orjinal halinin tercümesi BOA. İ. HR. Nr. 274/16595; Metnin sadeleştirilmiş hali bkz. Güllü, a.g.e., s. 62-63.

¹⁵⁶ Yılmaz Öztuna, "Ermeni Sorununun Oluşturduğu Siyasal Ortam", **Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler** (Ed. Türkkaya Ataöv), Ankara, 2011, s. 41.

¹⁵⁷ Öztuna, a.g.m., s. 47.

bağımsız olma konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Tüm bu yaşananlar arasında Ermeni milliyetçiliği fikrini güden Patrik Nerses'in vefatıyla beraber 1884 senesinde yerine geçen Aşıkyan'ın istifası sebebiyle İzmirliyan patriklik makamına getirilmiştir.¹⁵⁸ Rusya'nın yapmış olduğu yardımlar ve destekle önce 1886'da Hınçak Cemiyeti kurulmuş akabinde Taşnak Cemiyeti'de kurularak özellikle Vilayet-ı Sitte olarak adlandırılan 6 vilayette Müslüman halka karşı kanlı terör saldırılarında bulunmuşlardır. Ermenilerin yapmış oldukları kanlı katliamlardan doğu bölgesindeki halkı kırıp geçirmesinden ötürü II. Abdülhamid'in emriyle 1894 senesinde Hamidiye Alayları kurdurularak Doğudaki Ermeni çetelerinin üzerine gidilmiş ve katı tedbirler alınmıştır.¹⁵⁹

Ermeni Patrikliği çetelerin yapmış oldukları faaliyetleri aşırı olarak gören Rusya'dan ziyade emellerine ulaşabilmek adına çok daha büyük yardımlarının bulunacağı düşündüğü İngiltere ile yoluna devam etmeyi hedeflemiştir. İngiltere yapmış olduğu maddi yardımların dışında aynı zamanda basın yoluyla da Ermenilerin yapmış buldukları katliamları Osmanlı'nın aleyhine kullanmış ve toplumsal bir baskı ortamının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Böylelikle 1895 senesinde İngiltere'nin desteğiyle beraber Sasun bölgesinde isyan eden Ermeniler İstanbul'a doğru yürüyüşe geçmiş Müslüman halkla aralarında çıkan çatışmalar 3 gün sonra bastırılabilmiştir.¹⁶⁰ İsyenların çıkış noktası olan genel isteklerin ve reform çalışmalarının Ermeniler açısından yetersiz görülmesi ve özellikle İngiltere tarafından desteklenmesi Osmanlı Devleti'ni bir çıkmaza sürüklemiştir. Aynı zamanda 1895 ve 1896 senelerinde İstanbul'da yaşanıp *Ermeni Patirtısı* olarak anılan Ermenilerin özellikle Patrik İzmirliyan'ın kışkırtmasıyla kasıtlı olarak çıkarılıp imparatorluğu batılı devletler karşısında zor duruma getirecek isyanlar yaşanmış ve bastırılma konusunda ne kadar titiz davranılsa dahi hem Müslim hem de gayrimüslimlerden kayıplar verilmiştir.¹⁶¹ Ermeni çetelerinin isyanlarına karşı 1908 senesine kadar Doğu'daki faaliyetlerine devam eden Hamidiye Alayları her ne kadar batının tepkisini çekmiş ve II. Abdülhamid'i eleştiri oklarına maruz bırakmış olsa dahi kendi dönemi içerisinde komitecilere karşı önemli faaliyetlerde bulunmuştur. 1908 senesinin 23 Temmuz'unda aynı zamanda II. Meşrutiyet'in ilanı ile hak ve özgürlük düşünceleri gerek Müslüman gerekse de gayrimüslim halk arasında yaygınlığını arttırmıştır. 288 mebusan meydana Mebusan Meclisi'nde çoğunluğu Türklerden oluşmasının yanında Osmanlı toplumunun içinde varlık gösteren Rum, Ermeni, Arnavut, Yahudi milletlerinden de temsilciler bulunmuştur. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber Ermeni Patrikhanesi ve Ermeni çetelerinin saldırgan faaliyetleri bir süre sakinlik göstermiş ve haklarını mebusan meclisinde arıyor

---

¹⁵⁸ Kılıç, *Osmanlı Ermenileri*, s.205.

¹⁵⁹ Öztuna, a.g.m., s.52.

¹⁶⁰ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitapevi, Ankara, 2014, s. 54.

¹⁶¹ Öztuna, a.g.m., s. 54- 55.

imajı verilmeye çalışılmıştır.¹⁶² Kısa bir zaman diliminden sonra Kilikya’da piskopos Muşeg’in emriyle ayaklanan Ermeniler, İstanbul’a doğru yürüyüşe geçmiş ve İstanbul yaklaşık 4 gün kadar süren kanlı çatışmalara sahne olmuştur.¹⁶³ Tarihe 31 Mart Vakası olarak geçen olayların neticesinde II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve yerine Mehmed Reşad saltanatı üstlenmiştir. Tarihler 1914 senesini gösterdiğinde ise sadece Osmanlı Devleti’ndeki dengeleri değil bütün dünyadaki dengeleri değiştirecek bir savaş hadisesi zuhur etmiş ve bu savaş batılılar tarafından *Hasta Adam* olarak adlandırılan Osmanlı Devleti için yıkıcı sonuçlara sebebiyet vermiştir. Ermeniler bu savaş ortamının ortasında Rusya’daki Eçmiyazin Katogigosluğu ve Rus Devleti’ne yüzlerini dönmüş, bağımsızlığın böylelikle kazanılabileceğini tahayyül etmişlerdir.

Savaşın ilk zamanlarından itibaren silahlanan Ermeniler, Osmanlı’ya karşı özellikle Doğu cephesinde yoğun faaliyetler göstermiş ve bu konuda sadece Ruslardan değil aynı zamanda İngilizlerden de destek görmüşlerdir. Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın yanında olarak dâhil olduğu savaşın sonucunda yapılan Paris Barış Konferansı’nda Ermeniler de her ne kadar toprak taleplerinde bulunmuş olsalar dahi isteklerine ulaşamadıkları görülmüştür.¹⁶⁴ Osmanlı Devleti, İngiliz ve Rus yardımlarıyla önüne geçilemeyecek konuma gelen ayaklanmaların hem halka hem de devlete derin bir şekilde zarar verdiğine kanaat getirmiş ve 2 Mayıs 1915 senesinde Başkumandan vekili Enver Paşa’nın emriyle bölgeye gönderilen Dâhiliye Nazırı Talat Paşa Van bölgesi ve yakınlarındaki alanda ikamet eden Ermenilerin tehcir ettirilmesi hususunu yürütmüştür.¹⁶⁵ Ancak İstanbul’daki Ermeniler tehcir konusunun dışında tutulmuşlardır. İstanbul’daki Ermeni Patrikhanesi varlığını devam ettirmiş ve 1916 senesinde geriye kalan Ermeni milletiyle ilgili yeni düzenlemelerin yolunu açacak olan Ermeni Milleti Nizamnamesi ilan edilmiştir.

1916 Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi; 1915 yaşanan tehcir vakasından sonra 1863 Nizamnamesinin kaldırılıp yerine yeni bir nizamname oluşturulmasına karar verilmiştir. Berat Defterinin de konusu dâhilinde olan 1916 Ermeni Katogigosluk ve Patrikliği Nizamnamesi 10 Ağustos 1916 tarihinde Takvim-i Vekayi’de yayınlanarak ilan edilmiştir.¹⁶⁶ Defterde bulunan maddelerinin özellikleri bölümlere göre ayrıldığında daha net anlaşılacaktır.

---

¹⁶² Uras, a.g.e., s. 571.

¹⁶³ Öztuna, a.g.e., s. 57.

¹⁶⁴ Cihat Göktepe ve Oktay Kızılkaya, “Ermenilerde Kilise-Milliyetçilik İlişkisi ve Tehcir Kanunu”, **Dünden Bugüne Türk- Ermeni İlişkileri**, (Ed. İdris Bal- Mustafa Çufalı), Ankara, 2003, s. 288.

¹⁶⁵ Kılıç, **Osmanlı Ermenileri**, s. 303.

¹⁶⁶ Bebiroğlu, a.g.e., s. 215.

39 maddeden oluşan nizamnamenin ilk iki maddesinde Rusya'nın etkisi altında olan Eçmiyazin Katogigosluğu ile Osmanlı Ermenilerinin bütün ilişkisini kesebilmek adına Sis ve Ahtamar Katogigoslukları'nın birleştirilmesine ve İstanbul ile Kudüs Patrikliklerinin de bu katogigosluğa bağlanmasına karar verilmiştir.¹⁶⁷ Patriğin ise yeni nizamnamede bulunan görevlerini layığıyla yerine getirmesi ve nizamnamenin yürürlüğe konulmasında Adliye ve Mezahib Nezareti'nin görevli olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁸ Berat Defterinin 19. ve 23. sayfalarında yer alan nizamname ana olarak üç bölümden oluşmaktadır. Seçim, teşkilat ve görevlerden bahsedilen Birinci bölümün 3. ve 4. Maddeleri arasında patriğin atanması konusundan, 5. ve 6. Maddeleri arasında Ruhani Meclisinin görevlerinden, 7. ve 9. Maddeleri arasında Meclis-i Muhtelite olarak adlandırılan Genel Meclisin görevlerinden, 10. ve 17. Maddeleri arasında Patrik ve meclisler arası münasebetlerden ve Patrikhanenin Genel İradesinden; İkinci Bölümdeki, 22. ve 28. Maddeleri arasında Patrikhanenin taşralardaki yönetim merkezi olan murahhasalıklardan; Üçüncü Bölümde, 29. ve 39. Maddeleri arasında Patrikhane ve Katogigosluklarla ilgili işlerden bahsedilmektedir.¹⁶⁹ 37. madde ile 11 Mart 1863 tarihli Ermeni Milleti Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmıştır.

21 Temmuz 1916 tarihinde Millet Meclisinin yazmış oldukları bir mazbata ile nizamnamenin maddelerinin kabulüne onay talep etmişler padişahın irade-i saniyesi ile de aynı tarihte yürürlüğe konulmuştur. Ancak, Ermeni halkı tarafından kabul görmeyen ve patrikhanenin de onaylamadığı 1916 tarihli nizamnamenin ortadan kaldırılması adına 11 Temmuz 1919 tarihinde Millet Meclisi bir mazbata hazırlayarak Babıâli'ye sunmuş ve 7 Kasım 1919 tarihinde hazırlanan altı maddelik devlet şurası mazbatasında Nizamnamenin vermiş olduğu bütün kararların geçersiz olduğu kabul edilerek alınan kararın yürütmesinde Adliye ve Mezahib Nezareti görevlendirilmiştir.¹⁷⁰ Son olarak verilen devlet hükmü ile beraber 18 Kasım 1918 tarihinde tamamen yürürlükten kaldırılmasına karar verilmiştir.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 19.

¹⁶⁸ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 19.

¹⁶⁹ BOA. Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 19- 23.

¹⁷⁰ BOA. Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 20.

¹⁷¹ BOA. Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 11 NUMARALI ERMENİ BERAT DEFTERİNİN İÇERİĞİ

Osmanlı'da berat kelimesi, bir şahsa veya topluluğa nişan, rütbe, imtiyaz verilmesi hususunda padişah tarafından buyrulan fermanların bütünü olarak ifade edilmektedir. Aynı şekilde özellikle cemaatlara verilen beratlarında toplanmış olduğu çeşitli berat defterleri örnekleri de bulunmaktadır. Konumuz dâhilinde olan 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri bu defterlerden biri olup, 989 numaralı Divan-ı Hümayun Defterleri Katoloğu'nda Gayrimüslim Cemaatlara ait defterlerin içerisinde yer almaktadır. Hicri olarak 1329-1334, Miladi olarak 1911-1916 tarihlerini kapsayan Berat Defteri, rika bir metindir ve toplam 286 sayfadan meydana gelmiş olduğu ifade edilse de boş olan sayfaların çıkarılması ile beraber 39 sayfa olduğu görülmektedir. Defterin ilk iki sayfasında içeriğini ifade eden bir içindekiler bölümü bulunmakta yalnız belgenin kapsadığı tarihlerin dışında kalması nedeniyle 1916 Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesine içindekiler bölümünde yer verilmemektedir. İçindekiler bölümünün devamında ilk olarak Yeğişe Turyan Efendi'nin istifasından başlayarak Ohannes Efendi'nin ataması konusuna değinilmiştir.

Aynı zamanda Eçmiyazın Katogigosluğu'ndaki yapılacak katogigos seçimi için Osmanlı Devleti'nden seçmenlerin talep edildiği belgelere de yer verilmiştir. Bu belgelerin yanı sıra yeni nizamname ile ilgili kararların olduğu mazbatalar ve iptali ile ilgili kararların devamında Patrik Ohannes Efendi'nin patriklik süreci ve sonraki dönemlerde patriklik makamına seçilen Dragyan Zaven Efendi'nin patriklik sürecinden de bahsedilmektedir. Aynı zamanda defterin içeriğinde, murahhasalıklara yapılan tayinlerden ve görevden alımlar konusuna değinilerek yine murahhasalıklara verilen imtiyazlı yetkilere de yer verilmektedir. İçindekiler bölümünde her ne kadar yer verilmemiş olsa dahi defterin içerisinde bulunan 1916 Ermeni Nizamnamesi'ne de değinilerek ilan süreci, maddeleri ve yürürlükten kaldırması hususunda bilgilerde defterin içeriğinde yer alan konular dâhilinde olmuştur. 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri'ni değerlendirmeye çalışırken de bu konular bütünü belli bir gruplandırma yöntemiyle irdelenerek, ifade edilmeye çalışılacaktır.

2.1.Tayin Hususu

Kelime anlamı olarak bir göreve yerleştirmek ve atamak anlamında kullanılan tayin, Osmanlı devlet sisteminin içerisinde sosyal veya siyasi nitelikli kurumlar açısından önemli bir odak noktası olmuştur. Osmanlı'da klasik dönemle beraber tayinlerin kaydedildiği Ruûs adındaki defterler zamanla son dönemlere doğru Ruûs Kalemî haline dönüşmüştür.¹⁷² Bu sistematik düzen içinde devletin her kademesindeki tayinlerde daha verimli sonuç verebilmiştir. 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri'nin içeriğinde yer alan Ermeni Patrikhanesi'ne de verilen tayin beratları bu sistemin bir parçası olup, özellikle patriklerin ve murahhasaların atama hususlarındaki resmi devlet hiyerarşisi ve sultanın tasdikine giden yol açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

2.1.1. Patriklerin Tayini

11 Numaralı Ermenilerin Berat Defteri'ndeki önemli konulardan biri patriklerin ve murahhasaların tayinleri ve görev yapacakları mevkilere atanmaları hususudur. İlk olarak 1860 senesinde ilan edilen ilk Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin¹⁷³ akabinde Babıâli tarafından nizamnamenin maddelerinin iyileştirilmesi talebiyle 1863 senesinde yeni düzenlemesiyle bir nizamname ilan edilmiştir.¹⁷⁴ Yeni nizamnamenin içeriğinde Ermeni cemaati ve patriklikle ilgili birçok konuya değinilirken aynı zamanda patriklerin ve diğer ruhanilerin görevlerine seçim ve atama usullerine de yer verilmiştir. Nizamnamenin ilk yedi maddesinde patriğin seçilebilmesi için kişide olması gereken özelliklerden ve patriklik seçim usullerinden bahsedilmiştir. Maddelere göre, öncelikle patrik olacak kişinin bu önemli görevi yerine getirecek güçte, devlete tam bir bağlılık içerisinde ve 35 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Patriklik seçimlerinde bir patriğin ölüm veya hastalığı durumunda seçilecek olan patriğin yerine Ruhani ve Cismani Meclisleri tarafından vekâleten bir patriklik kaymakamı seçilir ve Babıâli tarafından onaylandıktan sonra seçim sürecine başlanır, patriklik kaymakamı öncelikle patrikliğe uygun episkoposları bir deftere not eder ve uygunluklarını da kişilerin isimlerinin karşısına yazarak Ruhani Genel Meclisi'ne sunar, Ruhani Genel Meclisi de defterdeki episkoposlardan eleme yaparak göreve uygun gördüğü kişileri birer kâğıda yazar ve oy çoğunluğuna göre başka bir deftere sıralama yapılır Cismani Meclise yollanır, bu mecliste de Cismani yönden kişilerin uygunluğuna göre bir oylama yapılarak adaylar 5 kişiye indirgenir genel meclise yollanır, meclis bu beş aday içinden gizli oylama sonucunda birini seçer, oylar 4 kilise mensubu 4 sivilten oluşan kurul tarafından sayılır büyük çoğunluk tek seferde

---

¹⁷² Recep Ahışalı, "Ruûs", **DİA**, İstanbul, 2008, s. 272.

¹⁷³ Bebiroğlu, a.g.e., s. 24.

¹⁷⁴ Abdurrahman Küçük, Ermeni Kilisesi ve Terör, **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 2007, s. 738.

sağlanamazsa ikinci defa seçim tekrarlanabilir.¹⁷⁵ Seçimler tamamlandıktan sonra seçimleri yöneten patrik kaymakamı verilen kararı padişaha sunulmak üzere Babıâli'ye gönderir ve padişahın iradesiyle beraber karar yürürlüğe konur. Patrik, İstanbul'da ikamet ediyorsa genel meclisten kişilerce değilse de bir davetiye gönderilerek patrikhaneye gelmesi ve Ermeni Nizamnamesi'nin uygulanması üzerine yemin ederek padişahın huzuruna çıkıp görevine başlar. Aynı zamanda patrik nizamnamenin her türlü emrine uymak zorunda ve maddelerin karşıtı bir tavır takındığında suçlu olarak kabul edilmek durumundadır.¹⁷⁶ Nizamnamenin bu maddelerinin berat defterindeki patriklik seçimlerinde uygulandığını görmekteyiz. 8 Şubat 1911 tarihinde istifası kabul edilen önceki Patrik Yeğişe Turyan Efendi'nin yerine gelecek olan patriğin seçim sürecinde 15 Aralık 1911 tarihinde Patriklik Kaymakamlığı'na Serpiskopos Vahram Efendi getirilmiş, milletin güven ve itimadına layık olacak aynı zamanda devletin de güvenini kazanmış olacak, Osmanlı vatandaşı, 35 yaşını doldurmuş ve Ermeni Millet-i Nizamnamesi'nin önceden değindiğimiz 1-5. maddelerine uygun olarak episkoposların içinden aday olarak belli isimler seçilmiştir.¹⁷⁷

Devam eden süreçte nizamnamenin 2. maddesine uygun olarak Ruhani ve Cismani Meclisleri'ndeki azaların yapmış olduğu oylamalardaki isimlerde esami defterlerine not edilmiş ve yapılan oylamaların neticesi kayıta alınarak önceki patrik kaymakamı rütbesinde bulunan Arşaruni Ohannes Efendi patriklik makamına seçilmiş akabinde bu karar bir mazbata ile beraber Babıâli'ye bildirilmiştir. Bildirilen mazbatanın altında tam olarak 113 patrikhane seçmeninin imzası bulunmaktadır. Seçimin yapıldığı gün Serpiskopos Vahram Efendi usule uygun olarak Adliye ve Mezahib Nezareti'ne bir dilekçe göndererek mazbatanın kabulü ile ilgili bir onay talebinde bulunulmuştur.¹⁷⁸ Babıâli tarafından nazırların onayıyla beraber usul ve nizama uygunluğu göz önünde bulundurularak padişahın iradesine sunulmuş ve 20 Aralık 1911 tarihinde Mehmed Reşad'ın irade-i seniyyesiyle beraber patriklik makamına atama yapılmıştır.¹⁷⁹ Alınan bu kararla beraber Sadrazam Said, bir mazbata ile Meclis-i Vükela Maruzat kalemine kararı bildirmiş ve yayılması sağlanmıştır.¹⁸⁰ 1863 tarihli Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin patriklik atamalarına göre berat defterinde yer alan bir diğer patriklik tayini ise 6 Şubat 1913 senesinde Patrik Arşaruni Ohannes Efendi'nin vücudunda bir hastalık meydana gelmesi ve görevine devam edememesi sonucunda istifa etmesiyle beraber boş kalan patriklik makamı seçimleri için 12 Eylül 1913 tarihinde Episkopos rütbeli Cevahir Kapril Efendi patrik seçim usullerine göre patriklik kaymakamı

---

¹⁷⁵ Bebiroğlu, a.g.e., s. 226.

¹⁷⁶ Bebiroğlu, a.g.e., s. 227.

¹⁷⁷ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 10.

¹⁷⁸ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 10.

¹⁷⁹ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 11.

¹⁸⁰ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 11.

seçilmiştir.¹⁸¹ Patriklik için güvenilir, Osmanlı vatandaşı olma ve 35 yaşını doldurmuş olma özellikleri üzerinde durularak önceki Patrik Ohannes Efendi'nin seçim sürecinde olduğu gibi patrik kaymakamı tarafından patrikliğe uygun görülen kişiler bir deftere not edilerek uygunluk durumları isimlerinin karşılıklarına yazılmış ve seçim yapılması üzere Ruhani ve Cismani Meclislerine sırasıyla yollanarak meclislerce de belirlenen Diyarbakır Episkoposu Dragyan Zaven Efendi Ermeni Nizamnamesi'nin 3. maddesinin gereğince patrik kaymakamı tarafından bir dilekçe yazılarak 13 Eylül 1913 tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti Celilesi'ne ve aynı tarihte Adliye ve Mezahib Nazırı yardımcısı tarafından başka bir dilekçe ile de sadarete bildirilmiştir. 14 Eylül 1913 tarihinde Adliye ve Mezahib Nezareti'nin Dragyan Zaven Efendi'nin patriklik kaymakamı tarafından usullere ve nizama uygun bir şekilde seçildiği ile ilgili karara varan dilekçesini Babıâli Meclis-i Mahsuse nazırlarının hepsinin imzasıyla beraber tasdiklenmiş ve Vükela Meclisi'nin dilekçesiyle onanarak kararın yürürlüğe konmasında Adliye ve Mezahib Nezareti görevli kılınmıştır.¹⁸²

2.1.2. Murahhasaların Tayini ve Yetkileri

Osmanlı Devleti'nde İstanbul Patrikhanesinin Anadolu'daki Ermeni milletiyle ilgili olan işlerini yürüttüğü merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezlere “murahhasalık” ismi verilmiş ve murahhasalıklar Ermeni Patrikhanesinin taşradaki temsilcilikleri konumunda olmuş aynı zamanda murahhasalığın başında bulunan yönetici olan Murahhaslar üzerinden Ermenilerin dini usul ve nizamları uygulamaları sağlanmıştır. 11 Numaralı Ermenilerin Berat Defteri'nde 19 Ocak 1911 tarihli Tekfur Dağı'ndaki murahhasalık vekili Episkopos Vanikyan Arisdaki Efendi'nin vefatından ötürü Serrahib Arslanyan Kevork Efendi'nin tayini hususunda yazılmış olan bir emir örneğine rastlanılmakla beraber aynı şekilde 17 Şubat 1912 tarihli Sis Katogigosluğu'na bağlı Halep murahhasalığına Kasbaryan Rahib-i Şahe Efendi'nin Adana murahhasalığına tayini neticesinde Episkopos Taniyan Zasu Efendi'nin ve defterin 15 Aralık 1912 tarihli belgede ise Erzincan murahhasa vekâletine Nazaretyan Vahram Efendi'nin¹⁸³ terfisi hususlarına değinilerek terfilerle ve murahhasanın yetkileriyle ilgili hususlar üç belgede de ortak bir anlatım şekliyle ifade edilmiştir. Murahhasaların seçim usulü ile ilgili olarak patrikhanedeki Ruhani ve Cismani Meclisleri'nin vermiş olduğu ortak kararlar beraber bu kararın Adliye ve Mezahib Nezaretine bildirilmesi ile murahhasaların tayin işlemleri yürürlüğe sokulmaktadır.¹⁸⁴ Murahhasaların görev ve yetki alanlarının sınırlarından bahsedilirken kendi cemaati ve dini ritüelleri üzerinde büyük bir etki sahibi

---

¹⁸¹ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 13.

¹⁸² BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 13.

¹⁸³ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 47.

¹⁸⁴ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 41., 45., 47.

olunduğu ve yetkilerinin geniş bir alanı kapsadığı gözlemlenmektedir. Berat Defteri'nde değinilen bu görev ve yetki alanları,

1. Yeni görev yerine atanan murahhasalara bölgedeki Papazlar ve Ermeni cemaatinin tabi olması ve muhalefet eylememesi gerektiği,
2. Müslüman halktan olan hiç kimsenin Ermeni cemaatinin ayinlerine, kiliselerine, manastırlarına ve ziyaretgâh olarak adlandırılan kutsal kabul ettikleri yapılarına müdahale etmemesi,
3. Kilise ve manastırların eşyalarına el konulmaması ve rehin alınmamasına aynı zamanda bu karardan önceki zamanda rehin alınmış olan mallarında iade edilmesi gerektiğine,
4. Nikâh ve boşanma gibi özellikle halkla ilişkili olan işlerin murahhasanın veyahut onun tayin edeceği şahısların aracılığıyla yapılması ancak, bu kurala uymayan izinsiz uygulamalarda bulunan papaz veyahut onların vekillerine verilecek cezalara kilise dışından kimsenin karışmaması aynı zamanda yanlış bir şekilde yapılan uygulamaların düzeltilerek, sorumlu olan kişilerin kiliseden aforoz edilmesi gerektiği,
5. Şahısların kural dışı uygulamalarının getirmiş olduğu sorumlulukla beraber terbiye edilip cezalandırılmalarına bölgedeki kadıların ve naiblerin müdahale etmemesi gerektiği,
6. Ermeni cemaatinden bir kişinin 3 defaya mahsus olmak suretiyle zevce almak ve zevce boşamak hakkına sahip olduğu ancak, bunun dışında yapılan evliliklerin kilise hukuku açısından yasaklandığı için bu yasağı çiğneyen şahısların öldüklerinde dahi cenazelerinin kilise tarafından kaldırılmaması durumunda hiçbir kilise yetkilisinin kadıların ve naiblerin zabitleri tarafından zorlanmaması gerektiği,
7. Kilise mensubu olan murahhasaların, episkoposların, rahib ve patriklerin kurallarına uygun olarak kilise, fukara ve patriklerine bir miktar malı vasiyet edip sonrasında vefat etmesinin akabinde bir takım Ermeni şahitlerle ölen kişilerin varislerinden zor kullanarak malın tahsis edilmemesi gerektiği ve varisi olmayan murahhasa, keşiş ve karabaşların ise mallarının eşlerine bırakılması,
8. Keşişe avratlarına miras olarak kalan nakit para, eşya, binek hayvanı gibi malların patrik adına murahhasa tarafından el konulması durumuna beytülmal, kassam¹⁸⁵, müteveli, muhassıllardan kimsenin karışmaması, varisleri olan kilise mensuplarının da geride bırakmış olduğu para ve eşyalarına dokunulmaması gerektiği,
9. Murahhasalıkların, kilisenin ayinlerine karşı gelen papaz ve keşişlerin yola getirilmesi hususunda kişilerin saçlarını tıraş etmek, papazlık ve karabaşlıktan azl etmek gibi cezalandırma yöntemlerine başvurabileceği

---

¹⁸⁵Kassâm, miras davalarında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözerek, mirasın taraflar arasında eşit bir şekilde bölünmesini sağlayan şer'i memura verilen isimdir. Bkz. Said Öztürk, "Kassâm", **DİA**, 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 579.

aynı zamanda böylelikle boş kalan makamların atamalarının murahhasalar tarafından gerçekleştirilirken dışarıdan bir müdahale olmaması,

10. Mahallelerde gezinerek herhangi bir kilise ve manastıra dâhil olmayan keşişlerin murahhasalığın kanunlarına uygun olmayan şekilde yapmış oldukları işlerle ilgili olarak verilen cezalara kimsenin müdahil olmaması,

11. Murahhasalıklara bağlı kilise ve manastırlara vakf edilen eşya ve hayvanlara kimse tarafından müdahale edilmeyeceği,

12. Ermeni cemaatinin kiliseye vermiş olduğu vergi, patrikhanenin masrafı hususundaki vergiler, bağışlanan sadaka akçeleri ve patriklik aidatı gibi uygulamalara müdahale olunmaması,

13. Murahhasaların ve episkoposların kendilerine ve kiliselerine ait mallarından iskele ve sınır kapılarında talep edilen gümrük vergilerinin alınmaması,

14. Ermeni cemaatinden İslamiyet'i kendi gönül rızası ile kabul eden şahısların mezhepsel baskılardan korunacakları, gönül rızası olmadan İslamiyet'i seçen kişiler adına da her türlü zorlamanın önüne geçileceği,

15. Murahhasaların hayvanlarına, adamlarına, eşya ve elbiselerine kimse müdahale edemeyecek,

16. Murahhasanın yaşadığı haneye misafir gönderilerek murahhasa rahatsız ettirilmeyecek ve murahhasalık merkezini hiçbir kuvvet zapt ederek kendi tasarrufunda kullanamayacağı berat defterinin belli bölümlerinde ifade edilmiştir.¹⁸⁶

Murahhasalıklarla ilgili görüldüğü üzere Osmanlı Devleti tarafından çok büyük ayrıcalıklar tayin edilmiş ve yetki bakımından kendi cemaatleri içerisinde uygulamaların neredeyse tamamında serbestlik tanınmıştır. Nikâh, boşanma, kiliseye karşı uygulanan suçlar ve cezaları, miras hukuku, vergiler, vakıflar gibi birçok konuda murahhasalara tam yetki verildiği ve Osmanlı devlet görevlilerinin dahi bu konularda müdahale hakkına sahip olmadıklarının açıkça ifade edebildiğini görmekteyiz. Aynı zamanda önceden bahsetmiş olduğumuz murahhasalıklara yapılan tayinlerin dışında farklı zaman ve bölgelerde ki murahhaslıklarla ilgili olarak defterin belli bölümlerinde görevlendirmelere de yer verilmiştir. Bu atamalarda da öncelikle patriklik kaymakamı uygun görmüş olduğu seçenekleri Ruhani ve Cismani meclislerine gönderir ve verilen ortak kararın neticesi onaylanmak üzere Adliye ve Mezahib Nezareti'ne gönderilir. Nezaretten kabul edilmek üzere yazılan yazıyla beraber göreve uygun şartları sağladığı sadaret ve padişah tarafından

---

¹⁸⁶ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 41., 45., 47.

onaylanan şahısların murahhasalık ve murahhasa vekâletine atamaları gerçekleştirilir. Berat Defteri'ndeki yer alan murahhasa ve murahhasa vekâleti atamaları şu şekildedir;

Konya Murahhasalığı Vekâletinden Murahhasalığa, 12 Ocak 1911 tarihinde murahhasa vekili Serniyan Artin Efendi yerine Bilecik murahhası olarak görev yapan Serrahib Toryan Tatul Efendi murahhasalığa tayin edilmiştir,

Bitlis Murahhasalığı'na Vekâletinden Murahhasalığa, 18 Mart 1911 tarihinde Drahyan Guryan Efendi'nin istifasının akabinde Kalanyan Sorak Efendi tayin edilmiştir,

Palu Murahhasalığı Vekâletinden Murahhasalığa, 13 Mart 1911 tarihinde geçici olarak vekâlet etmiş olduğu murahhasalık makamına Serrahib Kalpakçıyan Aznik murahhasa olarak tayin edilmiştir,

Tokat Murahhasalığı Vekâletinden Murahhasalığa, 13 Mart 1911 tarihinde murahhasa vekili Kazaryan Efendi'nin başka bir murahhasalığa tayin edildiğinden dolayı yerine Saçakyan Savarin Efendi'nin tayin edilmesine karar verilmiştir,

Anya Murahhasalığı, 15 Nisan 1911 tarihinde murahhasalık makamına Serpapaz Kasyan Bedros'un atanmasına karar verilmiştir,

Bilecik Murahhasalık Vekâleti, 25 Mart 1911 tarihinde murahhasalık makamındaki Tatul Efendi'nin memuriyetinde değişiklik yapılmasından ötürü Bilecik papazlarından Rahib Matyosyan Simon Efendi'nin murahhasalık vekâletine tayin edilmiştir,

Malatya Murahhasalık Vekâleti, 27 Mart 1911 tarihinde Malatya murahhası Arslanyan Kefuran Efendi'nin Tekfur Dağı Murahhaslığına tayin edilmesinden dolayı Bağdasaryan Hamiyen Efendi murahhasalık vekâletine tayin edilmiştir,

Trabzon Murahhasalık Vekâleti, 27 Mart 1911 tarihinde Trabzon murahhası vekili Balakyan Kirkoris Efendi'nin istifası etmesinden ötürü yerine Kudüs'teki Maryakub Manastırı'ndan Rahib Samuelyan Saroya Efendi asli murahhasalık makamına tayin edilmiştir,

Van Murahhasa Vekâleti, 9 Mayıs 1911 tarihinde Van murahhasa vekili Agiyan Zavon Efendi'nin istifasından dolayı murahhasalık vekâletine Episkopos Serciyan Evsab Efendi tayin edilmiştir,

Çarsancak Murahhasa Vekâleti, 19 Temmuz 1911 tarihinde Çarsancak Murahhası Ezakil Efendi'nin vefatın sebebiyle Rahib Vartanyan Hamazab Efendi'nin murahhasa vekâletine tayinine karar verilmiştir,

Kütahya ve Karahisar-ı Sahib Murahhasalık Vekâletinden Asalete, 26 Temmuz 1911 tarihinde Kütahya ve Karahisar-ı Sahib Murahhasalığı vekâletinde görev alan Serrahib Taniyan Barkev Efendi'nin asli murahhasalık makamına atanmasına karar verilmiştir,

Bayburd Murahhasa Vekâleti, 26 Temmuz 1911 tarihinde Bayburd murahhasa vekili Taniyan Barkev Efendi'nin Karahisar-ı Sahib ve tevâbi murahhasalığına tayininden dolayı Bayburd murahhasalığı vekâletine Serrahib Markiryan Drayer tayin edilmiştir,

Bursa Murahhasa Vekâleti, 5 Eylül 1911 tarihinde Rahip Kasparyan Vartan Efendi Bursa Murahhasa vekâletine tayin edilmiştir,

Sis Katogigosluğu'na Tabi Adana Murahhasalığı Vekâletinden Asalete, 8 Ekim 1911 tarihinde Adana murahhasalığı vekâletini idare etmekte olan Taniyan Zasu Efendi yerine Serrahib Kasparyan Şahe Efendi Adana Murahhasalığına tayin edilmiştir,

Sis Katogigosluğu'na Tabi Gürün Murahhasalığı Vekâletinden Asalete, 29 Kasım 1911 tarihinde Gürün murahhasa vekili Episkopos Mamikonyan Abraham Efendi'nin vefatından dolayı Episkopos Takisyan Horan Efendi Gürün Murahhası olarak tayin edilmiştir,

Karahisar-ı Şarki Murahhasalığı, 26 Şubat 1912 tarihinde Karahisar-ı Şerif Murahhası Saadetyan Saçar Efendinin memuriyet değişiminden dolayı yerine Rahib Torkiyan Vağniyan Efendi tayin edilmiştir,

Kayseriye Murahhasalığı, 3 Mart 1912 tarihinde Kayseri Murahhası Balyan Dirdad Efendinin murahhasalık makamından istifa etmesinden ötürü Serrahib Baharikyan Haruf Efendi murahhasalık görevine tayin edilmiştir,

Edirne Murahhasalığı, 16 Mayıs 1912 tarihinde Edirne murahhası Serrahib Arsen Vahuni Efendi'nin istifa etmesinden ötürü Rahib Turyan Gevond Efendi murahhasalık vekâletine tayin edilmiştir,

Bursa Murahhasalığı, 15 Haziran 1912 tarihinde Bursa murahhası vekili Rahib Kasparyan Vartan Efendi'nin yerine sabık Canik murahhası Serrahib Odabaşyan Sahak Efendi Bursa Murahhası olarak tayin edilmiştir,

Arabgir Murahhasalığı, 5 Ağustos 1912 tarihinde Arabgir murahhası Mahrojan Efendi'nin yerine Arabgir Murahhası olarak Rahib Haçaturyan Karakin Efendi tayin edilmiştir,

Canik Murahhasalığı, 5 Ağustos 1912 tarihinde Canik murahhası Serrahib Odabaşyan Saçak Efendi'nin Bursa murahhasalığına tayini sonucu Boğisyan Hamazab Efendi Canik Murahhası olarak tayin edilmiştir,

Ma'mûretü'l-Aziz Murahhasalığı, 7 Ağustos 1912 tarihinde Ma'mûtü'l-Aziz murahhasa vekili Kivran Efendi'nin tayini çıkmış olduğundan ötürü Dragoryan Sisan Efendi Ma'mûretü'l-Aziz murahhasalığına tayin edilmiştir,

Bayburd Murahhasa Vekâleti, 28 Eylül 1912 tarihinde Bayburd murahhasalığı vekâletine Rahib Bagdasaryan Hamayak Efendi tayin edilmiştir,

Kiği Murahhasalığı, 28 Eylül 1912 tarihinde Kiği murahhası Rahib Bisak Efendi'nin Ma'mûretü'l-Aziz murahhasalığına tayin edilmesinden ötürü Rahib Taniyan Keğum Efendi Kiği Murahhasalığı'na tayin edilmiştir,

Sis Katogigosluğu'na Tabi Haçin Murahhasalığı, 24 Şubat 1915 tarihinde Sis Katogigosluğu dahilinde bulunan Haçin bölgesindeki Ermeni ahalisinin yönetimi açısından kurulan Haçin Murahhasalığı'na Kudüs Maryakub Manastırı rahiblerinden Berdosu Serciyen Efendi murahhasa göreviyle tayin edilmiştir,

Trabzon Murahhasa Vekâleti, 7 Ekim 1913 tarihinde Trabzon Murahhası Rahib Saroya Efendi'nin istifasından dolayı Rahib Turyan Kefuruk Efendi Trabzon Murahhasalığı vekâletine tayin edilmiştir,

Sis Katogigosluğu'na Bağlı Antakya Murahhasa Vekâleti, 16 Ekim 1913 tarihinde Antakya Murahhasalığı'nda ki makamın açıkta kalmasından ötürü Kudüs'teki Maryakub Manastırı'ndan Rahip Oskaricayan Musa Efendi murahhasalık vekâletine tayin edilmiştir,

Konya Murahhasalığı, 29 Mart 1914 tarihinde Konya Murahhasalığına Serrahib Haçaturyan Karakin Efendi murahhasa makamına tayin edilmiştir (*Kethüdaya verilmiştir*),

Sis Katogigosluğu'na Tabi Adana Murahhasalığı, 29 Mart 1914 tarihinde Adana Murahhasalığı'na Rahib Arslanyan Kefuruk Efendi murahhasalık makamına tayin edilmiştir,

Bayburd Murahhasalığı, 6 Nisan 1914 tarihinde Bayburd Murahhasalığı'na Rahib Hazaradyan Ananya Efendi murahhasalık makamına tayin edilmiştir,

Mısır Murahhasalığı, 19 Nisan 1914 tarihinde Mısır Murahhasalığı'na Agavani Mefruç Efendi'nin istifa hususundan ötürü murahhasalık vekâletine Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi tayin edilmiştir,

Siirt Murahhasalığı, 14 Mayıs 1914 tarihinde Siirt Murahhasalığı'na Rahib Arvamyas Sahak Efendi murahhasalık makamına tayin edilmiştir,

Çarsacak ve Çemişgezek Murahhasalığı, 14 Temmuz 1914 tarihinde Çarsacak ve Çemişgezek murahhasalıkları birleştirilerek oluşturulan murahhasalığa Serrahib Talinyan Kefuruk Efendi murahhasa olarak tayin edilmiştir,

Sis Katogigosluğu'na Bağlı Yozgad Murahhasalığı, 26 Ağustos 1914 tarihinde Episkopos Taniyan Zasu Efendi murahhasalık makamına tayin edilmiştir,

Mısır Murahhasalığı, 1 Eylül 1914 tarihinde Mısır Murahhasa vekili Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi Mısır Murahhasalığı'na, murahhasa göreviyle tayin edilmiştir,

Siirt Murahhasalığı, 22 Ekim 1914 tarihinde Rahib Arvamyas Sahak Efendinin murahhasalık vekaletinden istifa etmesinden ötürü Potinpanyan Apkar Efendi murahhasalık vekâletine tayin edilmiştir,

Sivas Murahhasa Vekâleti, 23 Kasım 1915 tarihinde Sivas Murahhasa vekâletine Episkopos Kanil Kalemkaryan Efendi tayin edilmiştir,

Siirt Murahhasa Vekâleti, 2 Aralık 1915 tarihinde Siirt Murahhasa vekâletine Rahib Canoyan Ağışe Efendi tayin edilmiştir,

Bağdad, Basra ve Musul Murahhasalığı, 24 Şubat 1915 tarihinde Bağdad, Basra ve Musul Murahhasalığı'na Serrahib Malkonyan Parak Efendi murahhasa göreviyle tayin edilmiştir.

Tablo 1: Murahhasalıklara Yapılan Tayinlerin Listesi

12 Ocak 1911	Konya Murahhasalığı	Asaleten	Serrahip Turyan Tatul
18 Mart 1911	Bitlis Murahhasalığı	Asaleten	Kalanyan Sorak Efendi
13 Mart 1911	Palu Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Kalpakçıyan Aznik Efendi
13 Mart 1911	Tokat Murahhasalığı	Asaleten	Saçakyan Savarin Efendi
15 Nisan 1911	Ani Murahhasalığı	Asaleten	Serpapaz Kasyan Bedros Efendi
25 Mart 1911	Bilecik Murahhasalığı	Vekâleten	Rahib Matyosyan Simon Efendi
27 Mart 1911	Malatya Murahhasalığı	Vekâleten	Bağdasaryan Hamiyen Efendi
27 Mart 1911	Trabzon Murahhasalığı	Vekâleten	Rahib Samuelyan Saroya Efendi
9 Mayıs 1911	Van Murahhasalığı	Vekâleten	Episkopos Serciyen Evsab Efendi
19 Temmuz 1911	Çarsancak Murahhasalığı	Vekâleten	Rahib Vartanyan Hamazab Efendi
26 Temmuz 1911	Kütahya ve Karahisar-1 Sahib Murahhasalığı	Vekâleten	Serrahib Taniyan Barkev Efendi
26 Temmuz 1911	Bayburd Murahhasalığı	Vekâleten	Serrahib Markiryan Drayer
5 Eylül 1911	Bursa Murahhasalığı	Vekâleten	Rahip Kasparyan Vartan Efendi
8 Ekim 1911	Adana Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Kasparyan Şahe Efendi
29 Kasım 1911	Gürün Murahhasalığı	Vekâleten	Episkopos Takisyan Horan Efendi
26 Şubat 1912	Karahisar-1 Şarki Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Torkiyan Vağniyan Efendi
3 Mart 1912	Kayseriye Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Baharikiyan Haruf Efendi
16 Mayıs 1912	Edirne Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Turyan Gevond Efendi
15 Haziran 1912	Bursa Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Odabaşyan Sahak Efendi
5 Ağustos 1912	Arabgir Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Haçaturyan Karakin Efendi
5 Ağustos 1912	Canik Murahhasalığı	Asaleten	Boğisyan Hamazab Efendi
7 Ağustos 1912	Ma'mûretü'l-Aziz Murahhasalığı	Asaleten	Dragoryan Sisan Efendi
28 Eylül 1912	Bayburd Murahhasalığı	Vekâleten	Rahib Bağdasaryan Hamayak Efendi
28 Eylül 1912	Kiği Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Taniyan Keğum Efendi
24 Şubat 1915	Haçin Murahhasalığı	Asaleten	Berdosu Serciyen Efendi
7 Ekim 1913	Trabzon Murahhasalığı	Vekâleten	Rahib Turyan Kefuruk Efendi
16 Ekim 1913	Antakya Murahhasalığı	Vekâleten	Rahip Oskariciyan Musa Efendi
29 Mart 1914	Konya Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Haçaturyan Karakin Efendi
29 Mart 1914	Adana Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Arslanyan Kefuruk Efendi
6 Nisan 1914	Bayburd Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Hazaradyan Ananya Efendi
14 Mayıs 1914	Siirt Murahhasalığı	Asaleten	Rahib Arvamyas Sahak
14 Temmuz 1914	Çarsancak ve Çemişgezek Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Talinyan Kefuruk Efendi
26 Ağustos 1914	Yozgad Murahhasalığı	Asaleten	Episkopos Taniyan Zasu Efendi
1 Eylül 1914	Mısır Murahhasalığı	Asaleten	Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi
22 Ekim 1914	Siirt Murahhasalığı	Asaleten	Potinparyan Apkar Efendi
23 Kasım 1915	Sivas Murahhasalığı	Vekâleten	Episkopos Kanil Kalemkaryan Efendi
2 Aralık 1915	Siirt Murahhasalığı	Vekâleten	Rahib Canoyan Agişe Efendi
24 Şubat 1915	Bağdad, Basra ve Musul Murahhasalığı	Asaleten	Serrahib Malkonyan Parak Efendi

2.2. İstifa Hususu

Ermeni Berat Defteri'nin içeriğindeki önemli konulardan biri kilise görevlilerinin çeşitli nedenlerden ötürü istifası hususudur. İstanbul Ermeni Patrikliği'nin usul ve kurallarına göre bir Ermeni Patriği görevine genellikle ölümü gerçekleşene kadar devam etmektedir. Ancak, nizamnamenin ikinci maddesinde de belirtildiği gibi istifa veyahut hastalık gibi başka sebeplerden dolayı da patriğin görevinden ayrıldığı da bilinmektedir. Berat defterinin başlangıcında 1909 yılında Ermeni Patrikliği görevine getirilen Eğişe Turyan Efendi patriklik görevine atanmış olduğu senede Osmanlı Devleti doğudaki Ermeni isyanlarıyla mücadele etmekteydi. Aynı sene içerisinde Adana bölgesinde iki ermeninin bir Müslüman tarafından öldürüldüğü iddialarıyla başlayan sonrasında Ermenilerinde misilleme yaparak Müslüman halktan kişileri öldürmeleri ile devam eden olaylar bölgede kargaşa ortamının hâkim olmasına sebebiyet vermişti.¹⁸⁷ Bu çatışmaların sorumlularının tespiti adına kurulan Divan-ı Harb'te Müslüman ve gayrimüslim halktan olaylarla ilişkisi olduğu düşünülen içerisinde gayrimüslimlerinde olduğu şahıslar idam ve hapis cezasına çarptırılmışlardır.¹⁸⁸ Ancak bu durumdan rahatsız olan Eğişe Turyan Efendi patriklikten istifa edeceğine dair bir dilekçe kaleme alarak Osmanlı Devleti'ne sunmuştur. İmparatorluk, Ermeni milletine her daim müsamakar olduğu ve verilen cezaların gayet yerinde olduğunu bildirerek Eğişe Turyan Efendi'nin görevine devam etmesine karar verilmiştir.¹⁸⁹ Patrikhane genel meclisinin de davetleriyle beraber yeniden göreve başına gelen Eğişe Turyan Efendi görev süresi boyunca Ermeni isyanlarıyla ve devletin uygulamalarıyla ilgili çeşitli eleştirilerde bulunmuş ve nihayetinde 1910 yılında bir kez daha istifa talebinde bulunmuştur.

Berat Defterinin başlangıcında yer alan bölümde Eğişe Turyan Efendi'nin 25 Ocak 1911 tarihinde Patriklik görevinden istifasına değinilmiştir. Adliye ve Mezahib Nezareti'ne patrik tarafından yazılan bir dilekçede daha önceden de istifa talebinde bulunmuş olduğu İstanbul Patrikliği görevinden af dileyerek istifa ettiğini bildirmiştir.¹⁹⁰ Dilekçesinde istifa nedeni konusunda bir gerekçe bildirmese de patrikhanenin Genel Meclisi'nde gerçekleştirilen bir toplantısı sırasında isyanlar ve iş işleyişle ilgili çıkan tartışma sonucunda patriğin yaralanması olayının Eğişe Turyan'ın istifasına etki ettiği ifade edilmektedir.¹⁹¹ 2 Şubat 1911 tarihli dilekçeyle beraber Adliye ve Mezahib Nazırı Necmeddin tarafından sadarete bildirilen istifa talebiyle Sadrazam İbrahim Hakkı 7 Şubat'ta yine başka bir dilekçe yazarak Mehmed Reşad'a durumun izahatında

---

¹⁸⁷ Güllü, a.g.e., s.388- 390.

¹⁸⁸ Güllü, a.g.e., s. 392.

¹⁸⁹ "Ermeni Patriği Meselesi", Tanin, nr.394, 6 Ekim 1909.

¹⁹⁰ BOA., Ermeni Berat Defteri 1329, s. 9.

¹⁹¹ Güllü, a.g.e., s. 397.

bulunmuştur.¹⁹² Nihayetinde 8 Şubat 1911 tarihinde padişahında onayı ve Adliye Nazırı Necmeddin ile Sadrazam İbrahim Hakkı'nın esamilerinin bulunduğu bir kararname gereğince istifa kabul edilmiştir. Kararname padişahın Sırkatibi tarafından yazıya geçirilerek bu kararın yürürlüğe konulmasında Adliye ve Mezahib Nezareti görevli tayin edilmiştir. Verilen tezkire ve zarfıyla beraber saklanmak üzere 11 Haziran 1911'de Divan-ı Hümayun Kalemine teslim edilmiştir.¹⁹³ Eğişe Turyan'dan sonra gelen eski patrik kaymakamı Arşaruni Ohannes Efendi, 20 Aralık 1911 tarihinde padişahın irade-i seniyyesiyle birlikte patriklik makamına getirilmiştir. Bu makamdaki yıllarında doğudaki isyan hareketleri ve batılı devletlerin iç işleyişe müdahil olma çabaları artmış aynı zamanda Ermeniler ve Müslüman halk arasında yaşanan sorunlardan dolayı büyük bir asayiş problemi yaşanmaktadır.

Ohannes Efendi'nin patriklik makamına oturmuş olduğu dönemde Meclis-i Mebusan seçimlerinin yapıldığı aralığa tesadüf etmiş ve patrik Ermeni halkının mecliste temsil edilme hakkı konusunda halktan gelen şikâyetler üzerine Sadarete birçok konunun halledilebilmesi için dilekçeler sunmuştur.¹⁹⁴ Devam eden süreçte ise Patrik Ohannes, kendisinden önceki patriklerden farklı olarak devlet ve Ermeni halkının arasında bir köprü vazifesi görerek yaşanan çatışma ortamını sakinleştirici bir yol izlemiştir. Doğu vilayetlerindeki Ermeni halkının güvenliği ile ilgili konularda Osmanlı Devleti'ne defaatle dilekçeler yazarak, bölgedeki saldırılara karşı tedbirler alınması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵ Ermeni toplumundaki "milliyetçilik" düşüncesinin yaygınlık göstermiş olduğu Ohannes Efendi'nin kendisine 6 Şubat 1912 tarihinde verilmiş olan 172 numaralı patriklik beratı fermanında Ermenilerin kastedilerek "*cemaat*" kelimesinin kullanılmasını doğru bir kullanım olmadığı ve düzeltilmesi gerektiği ibarelerine yer verilmiştir.¹⁹⁶

22 Temmuz 1912 tarihli yazılan tezkirenin gerekçesi olarak ise daha önceki beratların tümünde "*cemaat*" kelimesi yerine "*millet*" kelimesinin kullanılmış olduğu ve kendisine verilen fermanında diğerleriyle aynı olması gerektiğinden ötürü ibarenin değiştirilmesinin doğru olacağına dair bir talep söz konusu olmuştur. Adliye ve Mezahib Nezareti ise, 6 Ağustos 1912 tarihli tezkiresinde, 22 Temmuz 1912 tarihli 295 numaralı patriklik beratında bulunan cemaat kelimesinin eski patrik Zasu Efendi'nin beratında millet olarak kullanılması durumu ile bir karşılaştırma

---

¹⁹² BOA, Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 9.

¹⁹³ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 9.

¹⁹⁴ BOA. DH. SYS. Dosya Nr. 83- 1/2-Belge Nr. 48 lef 2; BOA. DH. SYS. Dosya Nr. 83- 1/2- Belge Nr. 48 lef 8.

¹⁹⁵ Güllü, a.g.e., s. 409- 410.

¹⁹⁶ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 12.

yapılmış ve önceki beratlarla göre düzeltilip tekrardan Ohannes Efendi'ye gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁹⁷

Çeşitli düşünce akımlarının yaratmış olduğu hayli karışık olayların akabinde berat defterinde yer alan istifa 6 Şubat 1913 tarihinde Arşaruni Ohannes Efendi, patrikliği esnasında devlete ve millete iyi hizmetlerde bulunmaya gayret ettiği ancak, fiziksel bir rahatsızlıktan dolayı artık görevine devam edebilmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle Adliye ve Mezahib Nezareti'ne görevden çekilme talebinde bulunmuştur. Adliye Nezareti'nin 265 numaralı tezkiresiyle patriğin rahatsızlığından ötürü istifa ettiğini sadarete bildirmiş ve akabinde Meclis-i Vükela Maruzat Kalemi'ne yazılan 6 Ağustos 1913 tarihli 1291 numaralı yazıyla beraber istifanın Mehmed Reşad tarafından kabul edildiği ve yürürlüğe koyma görevinin de Adliye ve Mezahib Nezareti'ne verildiği bildirilmiştir.¹⁹⁸

2.3. 1916 Ermeni Katogigosluğu ve Patrikliği Nizamnamesi

Ermeni cemaati ve Patrikhanesi'yle ilgili olarak yapılan düzenlemelerin bir sonucu olan nizamnameler Osmanlı ve gayrimüslim cemaatler adına önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Tanzimat devriyle devam eden süreçte gerek dış gerekse de iç dinamiklerin tetikleyici bir fonksiyona sahip olması devletin yenileşme hareketlerine yönlendirmiştir. Gayrimüslim cemaatler özgürlük ve hak taleplerinin sınırlarında esneklik talep ettikçe Osmanlı'nın bu sınırlandırma sorunuyla mücadele açısından yeni uygulamaları yürürlüğe koyması kaçınılmaz bir nokta olmuştur. Diğer gayrimüslim cemaatler gibi Ermeni cemaatinin de patrikhane'nin destekleyicisi olduğu yeni taleplerinin gerçekleştirilebilmesi adına ilk önce 1857 senesinde bir nizamname örneği hazırladıkları ancak devlet tarafından nizamnamenin maddelerinde bir düzeltme yapılması isteğiyle reddedildiği nihayetinde 24 Mayıs 1860'da 150 maddelik Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin ilan edildiğini görmekteyiz.¹⁹⁹ Sonraki birkaç yıl içerisinde ise, var olan nizamnamenin maddelerinde yapılan değişimler ve düzenlemelere ihtiyaç duyulması sonucunda 17 Mart 1863'de Ermeni Nizamnamesi ilan edilmiştir.²⁰⁰ Bu nizamname ile birlikte özellikle Rusya'nın Ermenileri korumak adına yapmış olduğu müdahaleler daha da artış göstermiştir.²⁰¹

---

¹⁹⁷ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 12.

¹⁹⁸ BOA., Ermeni Berat Defteri, No: 11, s. 11.

¹⁹⁹ Bebiroğlu, a.g.e., s. 41.

²⁰⁰ Bebiroğlu, a.g.e., s. 124.

²⁰¹ Güler, a.g.m., s. 93.

Nihayetinde 1916'da ilan edilen Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesine kadar oluşan süreçteki bu iki nizamname ile patriklik bünyesinde Ruhani ve Cismani meclislerin oluşturulması, sosyal ve dini manada denetleyici bir rol üstlenmesi bakımından çeşitli komisyonların kurulması ve patriğin gücüne cemaat ve ruhban sınıfının da ortak olmasının yolunu açmıştır. Temel olarak bakıldığında bu dönemde Ermeni cemaati ve Patrikhanenin üzerinde en önemli gücün Amira adı verilen tüccar kesimin olduğunu ve Ermeniler üzerinde etki alanlarının genişlediği söylenebilir. XIX. yüzyıl ile etkisini arttıran milliyetçilik düşüncelerinin dış güçler tarafından beslenmesiyle beraber cemaatler ve devlet arasındaki bağların hasar görmesi farklı konularda yeni çalışmaların yapılmasına ve nizamnamelerle bir düzlem üzerine oturtulmasına sebebiyet vermiştir. 1860 ve 1863 Nizamnameleri tamamen oluşan düzensizlik ortamına bir sistem getirebilmek adına ilan edilmiş olsalar dahi yine de patrikhaneden ziyade Ermeni halkının içerisinde farklı sınıfların güç kazanmasına yol açmıştır. Her ne kadar komisyonların denetleyici bir yapısı olsa dahi patriğin en büyük yetki sahibi olmaması Gregoryan Ermeni cemaatinin içerisinde çok başlılığa giden bir kapı aralamıştır.

Nizamnamelerle birlikte Ermenileri bahane göstererek iç işlere müdahil olan dış güçler 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonraki süreçte imzalanan antlaşmaların ağır içerikli maddeleriyle beraber etki alanlarını genişletme fırsatı bulmuşlar aynı zamanda Ermeniler ve Müslüman halk arasındaki gerilimin boyutları artış göstermiştir.²⁰² XX. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı'nın siyasi konumunun getirmiş olduğu sıkıntılı nokta neticesinde yine bir dizi düzenlemenin yapılması gündem dâhilinde olmuştur. 1915 senesindeki yaşanan Ermeni Tehciri olaylarından sonra yeni bir düzenlenmenin yapılmasına gereklilik duyularak 10 Ağustos 1916 tarihinde Ermeni Patriklik ve Katogigosluk Nizamnamesi Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak ilan edilmiştir.²⁰³ Aslında bu nizamname diğerlerine göre çok daha sınırlı olup 39 maddeden oluşmuş olsa da içeriği itibariyle patriğin meclislerce bölünmüş olduğu elindeki gücünün tekrardan kendi bünyesinde toplanabilmesine fırsat tanınması bakımından çok daha elverişli bir nizamname olmuştur.

İlan edilen 1916 nizamnamesini diğer iki nizamnameden ayıran en önemli özelliklerinden biri de patriğin seçim usullerinden bahsedilerek, patrik ve Ruhani ile Cismani Meclisler'in arasındaki ilişkilerin sınırları çizilmiştir. Özellikle yaşanan siyasi gelişmelerin akabinde Rusya topraklarının sınırları içerisinde yer alan aynı zamanda Gregoryanlığın en eski merkezi olan Eçmiyazın Katogigosluğu'yla bağların koparılabilmesi adına Sis ve Ahtamar Katogigoslukları'nın birleştirilerek, İstanbul ve Kudüs Patriklikleri'nin de bu yeni merkez olan Maryakup Manastırı'na

---

²⁰² Kemal Çiçek, "Osmanlı Ermenilerinin 1915'teki Tehciri: Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Dergisi*, Trabzon Yaz-2010, 3(6), s. 2.

²⁰³ Bebiroğlu, a.g.e., s. 215.

bağlanması nizamnamenin en büyük farklılıklarından biri olmuştur. Bu gelişme ile Osmanlı tarafından dış güçlerin dini kullanarak iç işlere müdahil olmasının da önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ancak, Osmanlı'nın sınırlandırmalara gidilmiş bu yeni nizamnameyi hazırlama ve ilan sürecinde Ermeni halkının ve patrikhanesinin dahil olmadığına ötürü diğer nizamnameler gibi kabul görme bakımından sıkıntıların yaşanması 1863 nizamnamesine göre daha kısa ömürlü olmasına sebebiyet vermiştir.²⁰⁴ Bu sebeplerden dolayı devletin son dönemine doğru ilan edilen nizamname Şura-i Devlet Mazbatası'yla beraber 18 Kasım 1918 tarihinde yürürlükten kaldırılarak devletin son bulunduğu tarihe kadar tekrardan 1863 Ermeni Nizamnamesi'ne geri dönüş yapılmıştır. 11 Numaralı Berat Defteri'nin içinde yer alan nizamnamede ki yapılan yenilik ve düzenlemeler aşağıda ifade edildiği biçimde uygulamaya girmiştir.

Nizamnameye Göre Patriğin Seçim Usulü; Seçim usullerinde öncelikle, Katogigos veya Patriklik makamı ölüm veya herhangi bir sebepten ötürü boşatıldığı vakit Ruhani ve Genel Meclisler üç gün içerisinde murahhasaların içinden uygun olarak gördükleri bir kişiyi Adliye ve Mezahib Nezareti ile Babıâli'nin onaylamasıyla beraber patrik kaymakamı ilan ederler. Akabinde patrik kaymakamı murahhasalıklardan seçimlerin yapılabilmesi adına biri ruhani sınıftan diğeri ise sivil halktan iki seçmenin gönderilmesini talep eder. Murahhasalıklar patriklik merkezinden ve yakınlarında olan ruhani sınıftan veya sivil şahısları vekil tayin edebiliyor olsa da bir kişinin ikiden fazla bölgenin vekili olmasına imkân tanınmamıştır.

Seçilen temsilciler 45 gün içerisinde patriklik merkezine gelerek Patriklik Kaymakamı, Ruhani ve Genel Meclis ile beraber uygun görülen episkoposlardan veya episkoposluk mertebesine uygun görülen murahhasaların isimlerini bir deftere kaydederler. Yapılan oy kullanımında seçilen sayıları yediden az olmayan episkoposlar oy miktarlarına bakılmadan ilgili deftere not edilirdi. Ve yine Adliye ve Mezahib Nezareti ile Babıâli seçilmeye uygun görmediği şahısları dışarıda tutarak vermiş olduğu kararı seçim yapılmak üzere Patriklik Kaymakamına bildirir. Murahhasalıklardan gelen seçmenlerin, patrik kaymakamının, Genel ve Ruhani meclisten oluşan seçim heyeti gizli ve büyük oy çoğunluğu esaslı bir seçim yaparak adayları üç kişiye indirir. Sonuç olarak Ruhani Meclisi bu üç adaydan bir kişiyi patrik olarak seçerek bir mazbata ile Mezahib Nezareti'ne sunulur ve padişahın onayıyla beraber Katogigos ve Patrik görevine tayin olunur. Patriklik aday olarak gösterilecek şahısların 45 yaşını doldurmuş, episkoposluk rütbesine sahip, devletin ve cemaatinin güvenini kazanabilmiş ve önceden bir mahkûmiyet cezası almamış, dededen Osmanlı vatandaşı, en az beş sene bir murahhasalığı yönetmiş ve devletin resmi diline hâkim, usul ve kurallara uyumlu olması şartlarını barındırması gerekmektedir.²⁰⁵

---

²⁰⁴ Bebiroğlu, a.g.e., s. 215.

²⁰⁵ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 20.

Nizamnameye Göre Ruhani Meclisinin Seçim Usulü ve Vazifeleri; Ruhani Meclisi, padişah beratı almış 6 kişi murahhasa 6 kişi de episkoposlardan oluşan toplamda 12 üyenin olduğu bir meclistir. Patriğin başkanlık ettiği mecliste, herhangi bir nedenden ötürü patriğin olmaması suretiyle üyelere biri vekillik görevini üstlenebilir. Mecliste her üyenin memuriyet süresinin 2 sene olmasıyla beraber her senenin yarısında değişim olmalıdır. Nizamnamenin uygulanmaya başladığı ilk sene değişimler kura yöntemi ile yapılmakla beraber murahhasalığa uygun olan üyelerin değişimi nöbetleşe bir şekilde uygulanmaktadır. Diğer meclis üyeleri ise, her sene değişim vaktinden 1 ay önce meclis tarafından seçimi yapılır. Yapılan seçimlerde oluşacak bir kararsızlık ortamında son kararı patriğin vermesiyle beraber Mezahib Nezareti'nin onaylaması ile meclis seçimi yürürlüğe girmiş olur. Aynı zamanda Ruhani Meclisi'nin görevleri, Ermeni cemaatini yönetmekle birlikte, Ermeni Kilisesi'nin halkın gözünde önemi arttırıp, dini inanç ve gelenekleri korumak, din adamlarını kurallara uygun bir şekilde yetiştirmek, atamaları en doğru şekilde yapmak, Ermeni okullarında din derslerinin verilmesini sağlamak, halk tarafından yapılan istek ve şikâyetleri dikkate alarak denetlemelerde bulunup, kilisede görev alacak papaz ve rahipleri yetiştirmek ve herhangi bir nedenden ötürü boşta kalan mevkilere Mezahib Nezareti'nin onayını alarak yeni atamalarda bulunabilmektir.²⁰⁶

Nizamnameye Göre Genel Meclisin Seçim Usulü ve Vazifeleri; Genel Meclis, Ruhani Meclis'ten dört sivil şahıslardan sekiz, toplamda on iki üyeden oluşmaktadır. Başkanlığını patriğin yapmasıyla beraber aynı zamanda patriğin vekil tayin ettiği bir kişi tarafında da yönetilebilmektedir. Seçim usulünde ise kiliseye mensup üyeler Ruhani Meclis tarafından seçilirken sivil üyelerin ise sadece biri patriklik tarafından seçilirken diğer yedi kişi ruhani temsilciler tarafından seçimi yapılır ve Mezahib Nezareti tarafından onaylanmak suretiyle atamalar gerçekleşir. Mecliste her üyenin memuriyet süresinin 2 sene olmasıyla beraber her senenin yarısında değişim olmalıdır. Nizamnamenin uygulanmaya başladığı ilk sene değişimler kura yöntemi ile yapılmakla beraber sivil üyeler ise patriklik merkezine yakın bölgelerde ikamet edenler arasından seçilebilir. Üyelerin arasından görevi değiştirilen üyelerin tekrardan seçilebilmesi için iki yıl beklemleri gerekmekte olup üyenin ölmesi veya istifası halinde yerlerine tayin olan kişilerin önceki üyenin iki sene sınırını beklemleri gerekmektedir. Genel Meclis'in görevleri, patrikhane sandığının yönetilmesi, doğrudan doğruya patrikhaneye ait olan emlak, akar ve nakitlerin dikkatlice yönetilmesini sağlamak, murahhasalara tayin edilen emlakların hesap cetvellerinin incelenmesi, devlet tarafından izin verilen vasiyetnamelerin gereğince şahıslar tarafından bırakılan emlak, nakit ve mülklerin cemaatin menfaatine uygun bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Genel Meclis haftada bir defa olağan toplantısını yapmaktadır. Ermeni cemaati tarafından kurulan okullardaki din

---

²⁰⁶ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 20.

eğitimlerini Ruhani Meclis yönetirken, okulların maddi durumlarını da Genel Meclisler yönetir ayrıca okullar yapılması, eğitimin verilmiş biçimi ve temel eğitimin en iyi şekilde verilmesi hususları Maarif (Eğitim) Nezareti'nin denetimi altında yürütülmektedir.²⁰⁷

Nizamnameye Göre Patrik ve Meclisler Arasındaki Münasebetler; Patrik hem Ruhani Meclis hem de Genel Meclis'teki üyelerden hiçbirini bir diğer üyeye tercih etmeyip, iki meclisinde toplantılarını doğru bir şekilde yönetebilmek, mahalli düzeni korumak ve bozulacağı davranışlardan uzak durmak, aynı şekilde üyelerinde patriğe karşı saygılı ve onu şeref ve haysiyetine zarar verecek hareket ve söylentilerden uzak durmaları gerekmektedir. Patriğin başkanlığı dışında, izni alınmadan başka bir üyenin başkanlığında meclislerin toplanması yasaktır aynı zamanda alınan kararlarda geçersizdir. Meclislerdeki toplantılara üç defa mazeretsiz gelmeyen üyelerin yerine yeni üyelerin seçilebilmesinin yanında mazereti olan üyelere patrik tarafından en fazla üç ay izin verilebilir. Bu sürenin aşımına ise meclislerde yapılan oylama karar verebilmektedir. Fakat, meclislerin iç işleyişini ve karar mekanizmasının bozulmaması adına izinli kişi sayısının üçte biri geçmemesine dikkat edilmelidir. Patrik, meclis üyelerinin düzen bozucu ve nizamnameye uygunsuz haller içine girdiklerinde öncelikle bu kişileri makamına çağırarak uyarıda bulunur ancak hareketlerin devam etmesi dâhilinde meclislerdeki toplantılara iki defaya mahsus olmak üzere girişini yasaklar aksine davranışlarına devam eden üyeler adına Genel ve Ruhani Meclisler toplanarak uygun bir cezaya karar verilir, meclislerce görevden alınmasına karar verilen üyeler bir daha meclise üye olarak seçilemez. Ruhani veya Karma Meclislerdeki üyelerin patriği şikâyet edebilme hakları bulunmaktadır. Şahıslar öncelikle kendi meclislerine şikâyetlerini bildirir sonrasında bu şikâyet meclis tarafından oy çoğunluğu ile haklı görülürse patriğe bildirilmesinin akabinde patrik 15 gün içerisinde yapacağı açıklamanın yeterli görülmesiyle konu kapatılmış olur. Patrik tarafından yapılan açıklamaların yeterli olmadığını düşünen meclis üyesi Mezahib Nezaretine başvurarak, Ruhani ve Genel Meclisin toplanmasını talep edebilir. Tüm bu talepler üzerine patrikhanede üyelerin içinden en kıdemli episkopos başkan olarak tayin edilerek şikâyetin haklılığı konusunda yapılan oylamanın akabinde üye sayısının üçte ikisini oluşturan 14 üyenin oyuyla verilen karar nezarete ve patriğe bildirilir. Patrik, bir gün içerisinde istifasını Mezahib Nezaretine bildirir ve patrikhaneyi terk eder. Patrikhaneden ayrılmayan eski patrik ise devlet tarafından müdahale edilip, çıkartılır. Patriğin istifasına hüküm verilmediği zaman ise şikâyetçi olan üyeler görevlerinden alınır ve patrik görev aldığı sürece üye olarak seçilmelerine izin verilmez.²⁰⁸

---

²⁰⁷ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 20.

²⁰⁸ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 21.

Nizamnameye Göre Patrikhanenin İdaresi; Patrikhanede Patrik, Ruhani ve Genel Meclisler ile Patrikhane Sandığına yazı ve hesaplama işlerini yürütecek birer başkâtip ve kâtiplerden oluşan üç kalem, patriğe göre ruhani işleri yürütecek bir vekil tahsis edilmekle beraber diğer dini işleri yürütecek papazlar, rahipler ve hademeler bulundurulmaktadır. Patrikler, papaz, rahip ve hademelerin seçimini bizzat kendisi yapmakla beraber kâtiplerin seçimleri meclislerin ortak kararı ile beraber patriğin onayından geçerek kabul edilir. Patrik, meclislerde alınan kararlara karşı gelme ve reddetme hakkına sahiptir. Alınan kararların ruhani yönünün ağır basmadığı koşullarda kararlar ilgili bir düzenleme yaparak meclislere bu durumu tebliğ edebilir ancak bu değişimden şikâyetçi olunma durumunda ise nizamnamenin 14. maddesi gereğince hareket edilebilir. Patrikhane tarafından Ruhani ve Genel Meclislere ödenen maaş, harcırah ve yevmiyelere her sene Genel Meclis'in karar vermesi ve Mezahib Nezareti'nin onayıyla ödemeler yapılabilir. Patrikhanenin sandığı Genel Meclis'in yönetiminde olup patrikhane ve manastırların emlaklarından, Ermeni ahalinin bağışlarından, nikâh, vaftiz ve cenaze törenlerinden gelen gelirlerden ve yine Genel Meclis'in belirlediği patrikhane bağış miktarının tahsis edilmesinden oluşmaktadır.²⁰⁹

Nizamnameye Göre Murahhasalıklar; Murahhasalık seçimlerinde 35 yaşını doldurmuş, Osmanlı vatandaşı olmak, devlete karşı itaatkâr ve herhangi bir suçtan ceza görmemiş olmak gibi konular büyük önem arz etmektedir. Seçim usulünde ise Genel Meclis'in vermiş olduğu kararın Adliye ve Mezahib Nezareti ile nihayetinde padişah onayından geçmesi ile murahhasalık tayini gerçekleştirilmektedir. Murahhasalık merkezinin meydana gelebilmesi hususunda bir sınırlama getirilmiş ve en az 15 bin Ermeni'nin bulunduğu bölgelere izin verilmiştir. Dersaadet murahhası patrik vekili olarak tanınacak ve episkoposlarla aynı rütbeyi paylaşan murahhasa diğer bölgelerde ki murahhasalarla eşit haklara sahip olacaktır. Önceki bir uygulama olan murahhasalıkların vekâletle idaresi hususunun caiz olmadığı ancak Dersaadet'deki bir toplantı için vekil tayin edilebileceği veya murahhasanın zorlayıcı bir durumda olması halinde Mezahib Nezareti'nce bir vekil atanabileceği ifade edilmiştir. Murahhasaların ruhban ve sivil halktan olmak üzere altışar kişiden oluşan danışma heyetleri murahhasalık dâhilindeki konularda murahhasaya yardımcılık görevini üstlenirler ancak yine de son söz sahibi murahhasa olmaktadır. Bu iki danışma heyetinin seçimi ve görevlendirilmesi Ruhani ve Genel Meclisler'in vermiş olduğu kararın Mezahib Nezareti tarafından onaylanmasıyla birlikte olmaktadır. Murahhasalıkların her birinin bir sandığı ve kâtipleri bulunmakla birlikte gelir olarak patrikhanede olduğu gibi cenaze, düğün, vaftiz merasimlerinden edinilen aidatlar, murahhasalıklara vakfedilen emlaklar ve halk tarafından yapılan bağışlar önemli yer tutmaktadır. Murahhasaların genel bir atama yetkisi olmasa dahi merkezlerine bağlı beldelere yerel yönetimlere danışmak şartıyla vekiller tayin edebilme hakkına sahiptir.

---

²⁰⁹ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 22.

Nizamnameye Göre Patriklikle Alakalı Diğer Görevler; Nizamnamenin uygulanmasında ilk Ruhani ve Genel Meclisler'in seçimleri ve oluşturulması hususu önemlidir. Patrikhane Ruhani Meclisi oluşturabilmek adına altı üye seçer ve bu altı üyeden oluşan Ruhani Meclis ise geriye kalan altı üye konusunda seçimde bulunur. Mezahib Nezareti tarafından onaylanan Ruhani Meclis ise Genel Meclisin seçimi hususunda ruhbanlardan dört kişi cemaatten ise sekiz kişinin seçilmesiyle beraber Mezahib Nezareti'nin onaylaması durumunda oluşturulmuş olur. Ruhani meclisteki bütün üyelerin episkopos rütbesinde olmaması durumunda diğer ruhani görevlerde bulunan şahıslardan üye seçimi yapılabilir. Nizamnamenin 3. ve 4. maddelerinde yer alan patriğin seçim usullerine dayanarak hem patriklik seçimi hem de azledilmesi hususları yürürlüğe konabilir. Nizamnamede Patrikhane meclislerindeki üyeler patriğe, ruhban sınıfından kimselere incitici hitaplardan ve eleştirilerden kaçınması gerektiği ve eğer ki bu tarz hareketlerin devam etmesi halinde öncelikle Mezahib Nezareti tarafından uyarılması ve sonrasında ise görevden uzaklaştırılmakla cezalandırılabilecektir. Nikâh, cenaze ve vaftiz gibi resmi merasimlerden elde edilen gelirlerin miktarına Ruhani ve Genel Meclis karar verecek ve Mezahib Nezareti ile Babîâli'nin onayıyla beraber alınan karar nizamnamenin yürürlüğe girmesi itibariyle iki sene içerisinde uygulanmaya başlanacaktır. Nizamname ile katogigos ve patriğin ikamet edeceği merkez olan Marya kup Manastırı'nın iç işleyişiyle ilgili kararlarda öncelikle Karma Meclis'in düşünceleri göz önüne alınarak sonrasında Ruhani Meclis ile beraber özel bir kararname düzenlenip Mezahib Nezareti'nin onayıyla yürürlüğe konulacaktır. Bu nizamname ile birlikte 23 Mart 1863 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Ermeni Milleti Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış ve nizamnamenin uygulanmasına Adliye ve Mezahib Nezareti memur kılınmıştır.²¹⁰

21 Temmuz 1916 tarihinde Millet Meclisi'nin yazmış oldukları bir mazbata ile nizamnamenin maddelerinin kabulüne onay talep etmişler padişahın irade-i seniyyesi ile de aynı tarihte yürürlüğe konulmuştur. Ancak, Ermeni halkı tarafından kabul görmeyen ve patrikhanenin de onaylamadığı 1916 tarihli nizamnamenin ortadan kaldırılması adına 11 Temmuz 1919 tarihinde Millet Meclisi bir mazbata hazırlayarak Babîâli'ye sunmuş ve 7 Kasım 1919 tarihinde hazırlanan altı maddelik devlet şurası mazbatasında nizamnamenin vermiş olduğu bütün kararların geçersiz olduğu kabul edilerek alınan kararın yürütmesinde Adliye ve Mezahib Nezareti görevlendirilmiştir.²¹¹

2.4. Arşaruni Ohannes Efendinin İstanbul Patrikliği, Dragyan Zaven Efendi'nin ve Sahak Efendi'nin İstanbul Patrikliği Beratları

---

²¹⁰ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 23.

²¹¹ BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 25.

22 Ekim 1911 tarihinde patriklik seçim usullerine göre ataması yapılan Arşaruni Ohannes Efendi'nin istifası üzerine 15 Eylül 1913 tarihinde ise bir sonraki patriklik makamına Dragyan Zaven Efendi tayin edilmiş 17 Eylül 1916 tarihinde ise Berat defterinin son sayfalarında yer alan bilgilere göre Sahak Efendi patriklik makamına oturmuştur. Ayrı sayfalarda verilen bu bölümlerde patrik ve patrikhane yönetimiyle ilgili ortak emirlerin verilmesi suretiyle birlikte değerlendirilmiştir. Verilen beratların alanlarına göre gruplandırılması ile patriklere verilmiş olan hak ve imtiyazlara daha net bir bakış açısı sağlanabilecektir.

Patriklere Verilen İmtiyazlarla İlgili Beratlar; Patriklere verilen beratların içeriğinde özellikle verilen imtiyazlı haklar önemli bir yer tutmaktadır. Üç patriğinde bu haklarla beraber dini liderliğini yapmış olduğu Gregoryan Ermeni Patrikhanesi'nin iç işlerini çok daha serbest bir şekilde yürütebildiklerini anlayabilmekteyiz. Beratların içerisinde bulunan emirlere bakıldığında, Patriklik seçimlerinde uygulanan usulle beraber seçilen eski patrik kaymakamı Arşaruni Ohannes Efendi için devlete ihanet etmeyip, halkı kışkırtıcı fiil ve söylemlerde bulunmaması halinde makamından inilmemesi gerektiği ancak ölüm veyahut patriğin kendisinin istifa etmesi halinde görevine son verileceği; Patrikhanenin başı olan patriğin papaz veyahut murahhasalardan birini gerekli gördüğü takdirde görevinden alıp cezalandırma yapabilme durumuna kimsenin müdahale etmemesi ve Ermeni cemaati başlarında bulunan patriklerine hiçbir şekilde saygısızlıkta bulunulmaması Murahhasa, Patrik ve Karabaşların patriklerine her daim saygılı olmaları gerekmele beraber, görevlendirilmeleri hususunda ise Patrik ve Genel Meclis'in mühürlü onayları ile atamalar gerçekleştirilmesi gerektiği son olarak Patriğin veya Genel Meclis'in onayı olmadan yapılan her türlü atama geçersiz sayılacak, paşalar, kadılar ve naibler tarafından şikâyetlerin gelmesi ve tayin konusunda bir ferman gelse dahi patrikliğin kuralları doğrultusunda hareket edileceği ve aynı zamanda murahhasalardan ve piskoposlardan herhangi birinin patrikhaneye gelip başka bir rahibi vekil olarak makamına bırakmasına kimse tarafından müdahale edilmeyeceği hususları beratlardaki patriklerle ilgili verilen emirlerin arasında yer almaktadır.

Kilise ile İlgili Verilen Beratlar; Patriklere verilen beratların içeriğinde kilise, ziyaretgahlar gibi Hristiyan Ermeniler için önemli mekanların güvenliği ve işleyişiyle ilgili emirlere de rastlanmaktadır. Bu emirlere bakıldığında, Patriğin veya murahhasaların hanelerinde ayin yapmalarına aynı zamanda Dersaadet, kilise, manastır ve taşralarda bulunan ziyaretgâh ile mezarlarında yapılan ayinlere kimsenin müdahale etmeyeceği; Kilise ve Manastırlar hiçbir memur tarafından teftiş edilemeyecek aynı zamanda yapılacak tamir işlemlerine karşı çıkılmayacak, dini merkezler kimse tarafından zapt edilip, eşyalarına rehin konulmayacağı gibi emirlerle Ermeni cemaatinin kutsal olarak kabul ettikleri bu dini mekanların devlet tarafından korunması sağlanabilmeye önem gösterildiğini görebilmekteyiz.

Evlenme, Boşanma ve Verilen Cezalarla İlgili Beratlar; Osmanlı'da gerek gayrimüslüm gerekse de Müslüman bütün cemaatlerdeki evlilik, boşanma gibi sosyal konular aynı zamanda kiliseye karşı işlenmiş suçların cezası konuları önemli bir yer tutmaktadır. Patriklere verilen beratların içerisinde bu konulardaki verilen emirlere bakıldığında; Nikâh ve boşanma gibi özellikle halkla ilişkili olan işlerin murahhasanın veyahut onun tayin edeceği şahısların aracılığıyla yapılması ancak, bu kurala uymayan izinsiz uygulamalarda bulunan papaz veyahut onların vekillerine verilecek cezalara kilise dışından kimsenin karışmaması aynı zamanda yanlış bir şekilde yapılan uygulamaların düzeltilerek, sorumlu olan kişilerin kiliseden aforoz edilmesi gerektiği, Ermeni cemaatinden bir kişinin 3 defaya mahsus olmak suretiyle zevce almak ve zevce boşamak hakkına sahip olduğu ancak, bunun dışında yapılan evliliklerin kilise hukuku açısından yasaklandığı için bu yasağı çiğneyen şahısların öldüklerinde dahi cenazelerinin kilise tarafından kaldırılmaması durumunda hiçbir kilise yetkilisinin kadınların ve naiblerin zabıtları tarafından zorlanmaması gerektiği; şahısların kural dışı uygulamalarının getirmiş olduğu sorumlulukla beraber terbiye edilip, cezalandırılmalarına bölgedeki kadınların ve naiblerin müdahale etmemesi gerektiği; mahallelerde gezinerek herhangi bir kilise ve manastıra dâhil olmayan keşişlerin murahhasalığın kanunlarına uygun olmayan şekilde yapmış oldukları işlerle ilgili olarak verilen cezalara kimsenin müdahil olmaması; Murahhasalıkların kilisenin ayinlerine karşı gelen papaz ve keşişlerin yola getirilmesi hususunda kişilerin saçlarını tıraş etmek, papazlık ve karabaşıktan azl etmek gibi cezalandırma yöntemlerine başvurabileceği aynı zamanda böylelikle boş kalan makamların atamalarının murahhasalar tarafından gerçekleştirilirken dışarıdan bir müdahale olmaması gibi konularla yine dini temsilcilerin ve temsil ettikleri kiliselerin iç işleyişindeki sosyal konular hususunda da ne kadar hassas davranılıp, ceza yöntemlerine dahi müdahil olunmayıp serbest bırakıldıklarını anlayabilmekteyiz.

Miras, Vergi ve Kiliseye Ait Mallarla İlgili Beratlar; Gregoryan Ermeni Patrikliği'nin imtiyazlı olduğu konuların arasında malların kullanım hakkı ve dini temsilcilerin miras bırakmadaki özgümlükleri konusudur. Bu konulara da oldukça önem verilmiş ve patriklere verilen beratların içerisindeki emirlerde de bu hususlara değinilmiştir. Emirlere bakılacak olursa, Kilise mensubu olan murahhasaların, episkoposların, rahib ve patriklerin kurallarına uygun olarak kilise, fukara ve patriklerine bir miktar malı vasiyet edip sonrasında vefat etmesinin akabinde bir takım Ermeni şahitlerle ölen kişilerin varislerinden zor kullanarak malın tahsis edilmemesi gerektiği ve varisi olmayan murahhasa, keşiş ve karabaşların ise mallarının eşlerine bırakılması; Keşişe avratlarına miras olarak kalan nakit para, eşya, binek hayvanı gibi malların patrik adına murahhasa tarafından el konulması durumuna beytülmal, kassam, mütevellî, muhassıllardan kimsenin karışmaması, varisleri olan kilise mensuplarının da geride bırakmış olduğu para ve eşyalarına dokunulmaması gerektiği; Murahhasalıklara bağlı kilise ve manastırlara vakf edilen eşya ve

hayvanlara kimse tarafından müdahale edilmeyeceği; Ermeni cemaatinin kiliseye vermiş olduğu vergi, patrikhanenin masrafı hususundaki vergiler, bağışlanan sadaka akçeleri ve patriklik aidatı gibi uygulamalara müdahale olunmaması gibi konulara değinildiğini görebilmekteyiz.

Din Seçimiyle İlgili Berat; Osmanlı Devleti'nde din konusunda büyük bir hoşgörü ortamı söz konusu olmuş ve bütün cemaatlerin dinlerini yaşamaları konusunda devlet tarafından özellikle kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde din değıştirme konusunda da hoşgörölü bir portre çizilerek kişilere hangi din olursa olsun zorla bir cemaate dahil edilip, din değıştirmesinin önüne geçici önlemler alınmasına önem gösterilmiştir. Yine patriklere verilen beratların içeriğinde bu konuyada değinilmiş ve Ermeni cemaatinden İslamiyeti kendi gönül rızası ile kabul eden şahısların mezhepsel baskılardan korunacakları, gönül rızası olmadan İslamiyeti seçen kişiler adına da her türlü zorlamanın önüne geçileceği emiri verilerek tüm cemaatlerin özgürce dinlerini yaşayabilmeleri adına korumacı bir tutum sergilendiği anlaşılabilir. ²¹²

---

²¹² BOA., Ermeni Berat Defteri, No:11, s. 45- 47.- 51.

SONUÇ

Araştırmamızın konusunu 11 Numaralı Ermeni Berat Defteri oluşturmaktadır. Akademik çalışmaların bütününde Berat Defterleri'ne fazlaca değinilmemesi konumuzun seçiminde etkin bir rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluştan itibaren tebaasına uygulamış olduğu politikalar çoğunlukla ılımlı bir çerçeve çizmektedir. Ancak; ilerleyen dönemlerde özellikle gayrimüslim tebaa içerisinde yer bulan özgürlük hareketlerinin bir sonucu olan yenilikleri ve patrikhane ile ilgili düzenlemeleri anlamlandırabilmek adına Ermeni Berat Defteri önemli bir kaynak özelliğini içerisinde barındırmaktadır.

İncelemede bulunduğumuz 1911-1916 yıllarını kapsayan Berat Defteri'nde Ermeni Patrikhanesi'ne Osmanlı Devleti tarafından verilmiş imtiyaz ve düzenlemelerin aynı zamanda patriklerin görevlerine başlangıç ve bitiş süreçleri, patrikhanenin taşradaki bir temsilciliği olan murahhasalıklarla ilgili uygulamalarına da yer verilmiştir. Berat Defterleri yapısı itibariyle devletin kendisine bağlı sosyal ve siyasi kurumlarına vermiş olduğu emirleri ve yazışmaları içermesinden dolayı dönemin yapısını anlamak hususunda önemli bir noktada bulunmaktadır.

Bu noktadaki hususlar içerisinde daha çok patriklik ve ona bağlı bulunan alt kolların üzerinde devlet tarafından yapılan yeni düzenlemelerin bürokratik işleyiş ve yazışmaları hakkında geniş bir alan kaplayan bilgiler araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Defterin içeriğinde, patriklik seçimi, ölümü ve istifası gibi konularda sadaret ve patriklik arasında olan yazışmalardan, Adliye ve Mezahip Nezareti ile sadaret ve patrikhanenin yazışmalarından, patriklik ve murahhasalıklara yönelik kanun hükmündeki beratlardan ve 1916 senesinde ilan edilmiş olan Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesi'nin maddelerinden, yürürlüğe girişi ile kaldırış süreçleri hakkında da bilgiler verilmektedir.

Defterin içeriğinde Ermeni patriklerinin görevlerine atanışları ve istifaları ile ilgili mühim konulara değinilmiştir. Belgelerden yola çıkarak özellikle atamalar hususunda bürokratik işleyişin ve alınan kararların farklı kademelere ayrıldığını görebilmekteyiz. Patrikhanenin kendi yönetici adaylarını belirleyip sadarete sunmasıyla beraber ilerleyen işlemlerin sonucunda padişahın vermiş olduğu kararın yazılı olduğu bir kararname ilan edilip bu kararın yürütülmesinde ise Adliye ve Mezahip Nezareti yükümlü ilan edilmiştir. Bu konuda her ne kadar karar mekanizması hükümdar

olarak görülse de patrikhanelerin kendi adaylarını çıkarmaları ve Babî'ye sunmaları ifade özgürlüğünün farklı bir boyutu olması bakımından önemli bir gösterge olabilmştir.

Aynı şekilde istifa hususlarında da bir gelenek olarak ölümüne kadar patriklik görevini devam ettiren patrikler defterde de söz edilen Yeğişe Turyan ve Arşaruni Ohannes Efendiler gibi sağlık durumlarını mazeret olarak göstererek patriklik görevlerinden istifa edebilmiş oldukları ifade edilebilmektedir. Böylelikle aynı bürokratik işleyiş istifa hususunda da yürürlüğe sokulmuş yine Adliye ve Mezahip Nezareti kararın uygulanmasından sorumlu olarak gösterilmiştir. Böylelikle şahısların görevlerinin her ne kadar ömürlük gibi görünse de kendi istekleriyle görevlerinden ayrılabilmelerinin olağan bir durum olduğunu da görebilmekteyiz.

Osmanlı toplum yapısının içerisinde önemli bir yer tutan hoşgörü politikasıdır. Çalışmamızda devletin patriklik ve murahasalıklardaki şahıslara ve uygulamalara yönelik vermiş olduğu beratlarla sosyal bir devlet olgusu çizdiği ve özellikle gayrimüslim cemaatlerle ilgili çok daha özgürlükçü bir politika izlediği gözlemlenebilmektedir. Her ne kadar dönemin siyasi konumundan ötürü yeni kararlar verilmiş olsa dahi özellikle patriklere ve murahasalara verilen kendi içlerindeki çoğu kararda serbestlik hakkı Osmanlı'nın hakkaniyetli tavrını bir kez daha ön plana çıkartmaktadır.

Özellikle defterde bahsedilen evlilik, boşanma, ölüm gibi konularda patrikliğin görevlendirdiği kişilerin dışında hiçbir devlet görevlisinin verilen ceza veya ayinlere müdahil olamaması ve patrik yada murahasaların hiçbir şekilde zorlanmaması konusu Osmanlı'nın gayrimüslim cemaatlere ne çeşit bir özgürlük ortamı tanıdığı çok mühim bir göstergesi olmuştur.

Yine devlet tarafından verilen beratların içeriğindeki patrikhane ile ilgili imtiyazların arasında gayrimüslim cemaatten bir papazın veya sivilin patrikhanenin kurallarının dışına çıkarak işlemiş olduğu suçların cezalandırılma sistemine tamamen patriklik bünyesinde karar verilmiş ve bu konuda da devletin hiçbir merciğinin söz sahibi olamadığı defterdeki emirlerden anlaşılabilir. Berat Defteri'nin farklı sayfalarında değinilen konular arasında miras hususu önemli bir yer tutmaktadır. Verilen beratlardaki kararlarda ölen papazların yahut murahasaların miraslarını bağlı buldukları kiliselere veya belli bir kısmını ailelerine bırakabilmeleri hususunda tamamen özgür bırakılmış yine gerek kilisedeki görevlilerin gerekse de devlet görevlisi olan bölge kadılarının ya da naiplerinin müdahale etmemesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunduğu dikkat çekmektedir.

Patrikhaneler ve murahhasalıklarla ilgili bahsedilen önemli bir diğer imtiyaz ise her türlü sınır ve limanlardaki vergilerden muaf olması durumudur. Aynı şekilde patrikhaneye ait olan canlı veya cansız malların tamamının kullanım tasarrufunun sadece kendilerine ait olması ve dışarıdan herhangi bir müdahalenin yasak olması bu iki temsilciliğin gerek Müslüman cemaate gerekse de gayrimüslim cemaate karşı devlet tarafından korunmaya yönelik bir durum olduğu söylenebilir. Temsilcilikler hem can hem de mal güvenlikleri hususunda geniş haklara sahip olabilmişlerdir.

Ermeni Berat Defteri'ndeki en önemli konulardan biri de 1916 tarihli Ermeni Katogigosluk ve Patriklik Nizamnamesi'dir. Tüm milletlerle ilgili çeşitli nizamname çalışmaları yapıldığı gibi Ermenilerle ilgilide üç adet nizamname örneğine rastlanmaktadır. Berat defterinin de içeriğinde bulunan nizamname örneği, kısa süreli bir uygulama alanına hâkim olmuş olsa da kuralları itibariyle Osmanlı'nın siyasetine çok daha uyumlu olduğu gözlemlenebilmektedir. Önceki nizamname örnekleriyle geniş bir yetki alanına sahip olan patriğin yetkileri sınırlandırılmış, patrikhane tüccar olarak bilinen Amira'ların etkisi altına girmiştir. 1916 nizamnamesi bu etkili sınıfı saf dışı bırakıp patriklerin tekrardan cemaatlerinin içinde güçlü bir konuma gelmesini sağlamayı hedeflemiştir.

1916 Nizamnamesi'nde bir diğer önemli konu ise ilk iki maddesinde değinilen katogigoslukların ve patrikliklerin birleştirilerek tek bir merkeze bağlanma hususudur. Bu önemli kararlar beraber en önemli merkez ilan edilen Kudüs Patrikhanesi, Gregoryan Ermeniler için yeni bir kutsal merkez olarak sunulmuş ve Rusya'nın sınırlarında bulunan Eçmiyazin Katogigosluğu ile tüm bağların koparılması hedeflenmiştir. Osmanlı bu vermiş olduğu kararlar iç işlerine karışılmasını önlemeyi ve Gregoryan Ermenileri dış baskılardan korumayı hedeflediği söylenebilir. Berat Defteri'nde nizamnamenin ilanı ve maddeleri olduğu kadar Şura-ı Devlet Mazbatası ile kaldırılma süreci ve tarihlerine de yer verildiği görülmektedir.

Sonuç olarak Ermeni Kilisesinin devlet ile münasebetlerinin kayıt altına alınmış olduğu 11 Numaralı Ermenilerin Berat Defteri, Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan Ermeni milletinin ve Patrikhanesi'nin sahip olduğu geniş haklara ve uygulamalar konusunda özgürlük alanlarının sınırlarının genişliğine dikkat çekmesi bakımından önemli bir kayıt olup, çalışmamızda konu olan defterin transkripsiyon ve değerlendirilmesi hususları geçmişin gerçek Ermeni-Türk ilişkilerine, Osmanlı ülkesinde eşitlik, hak ve özgürlüklerin çoğu devletin günümüzde bile veremediği şekilde yıllar öncesinden bir imparatorluk dâhilinde verilir, uygulanabildiğine dikkat çekmesi bakımından önemli bir kaynak değeri taşımaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

Babiâli Evrak Odası (BEO), Gayrimüslim Cemaatlere Ait Defterler, Ermeni Berat Defteri, Nr.11

DH. SYS., Dosya Nr. 83- 1/2, Belge Nr. 48 lef 2.

DH. SYS., Dosya Nr. 83- 1/2, Belge Nr. 48 lef 8.

b. Diğer Kaynaklar

Ahıskalı, Recep (2008), “Ruûs”, **DİA içinde** 35 (272- 273), İstanbul.

Akgündüz, Ahmet (1990), **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri**, Fey Vakfı, İstanbul.

Akın, Fehmi (2009), “1863 Tarihli Nizamname-i Millet-i Ermeniyan Bağlamında Osmanlı Devleti’nin Ermenilere Yönelik Tutumu”, Metin Hülagü vd. (Ed.), **Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler, içinde** (169- 179), Baskı Kardeşler Ofset, 2, Kayseri.

Arslan, Ali (2007), “II. Meşrutiyet Devrinde Eçmiyazın Katogigosluğu’nun Etkisini Kırmaya Yönelik Çalışmalar”, **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 765- 775.

_____ (2010), **Ermeni Papalığı- Eçmiyazın Kilisesinde Stratejik Savaşlar**, Paraf Yayınları, İstanbul.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi (2010), Başbakanlık Basımevi, İstanbul, s. 46

Bebiroğlu, Murat (2008), **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Nizamnameleri**, Akademi Matbaası, İstanbul.

Beydilli, Kemal, (1995), **II. Mahmud Devri’nde Katolik Ermeni Cemaati ve Kilisesi’nin Tanınması (1830)**, (çev. Şinasi Tekin ve Gönül Alpay Tekin), Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü- Harvard Üniversitesi.

Bozkurt, Gülnihal (1998), **Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

- Bulunur, K. İlker (2010), “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler”, **Tarih Dergisi**, 2 (50), 59- 85.
- Braude, Benjamin (2006), “Millet Sisteminin İlginç Tarihi”, **Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu**, Hasan Celal Güzel (Ed.), *içinde* (375- 396), Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara.
- Cumhur, Zeynep (2003), **Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışında Kilisenin Rolü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çamçyants, P. Mikayel (1786), **Batmumyun Hayots Sgzpane Aşkharhi minçev tsam Dyarin 1784**, Hetor 3, Venedik.
- Çiçek, Kemal (2010), “Osmanlı Ermenilerinin 1915’teki Tehciri: Bir Değerlendirme”, **Akademik Bakış Dergisi**, 3(6), 1-14.
- Dumont, Paul (1999), “Tanzimat Dönemi (1839-1878)”, Robert Mantran (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, *içinde* (59- 143) (Çev. Server Tanilli), Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Ercan, Yavuz (2001), **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler (Kurtuluştan Tazminata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları)**, Turhan Kitapevi, İstanbul.
- _____ (1988), **Kudüs Ermeni Patrikhanesi**, TTK, Ankara.
- _____ (2006), “Osmanlı Devleti’nde Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu** Hasan Celal GÜZEL (Ed.), *içinde* (375- 396), Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara.
- Eryılmaz, Bilal (1990), **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi**, Risale Yayınevi, İstanbul.
- Erhan, Çağrı (2015), **Türk- Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitapevi, Ankara.
- Ersan, Mehmet (2007), **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, TTK, Ankara.
- Harman, Ömer Faruk, “Konsil”, **DİA içinde** 26(175- 178), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Gök, Nejdet (1997), **Beylikler Döneminden İtibaren Osmanlı Diplomatasında Berat Formu**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Göktepe, Cihat ve Kızılkaya, Oktay (2003), “Ermenilerde Kilise- Milliyetçilik İlişkisi ve Tehcir Kanunu”, **Dünden Bugüne Türk Ermeni İlişkileri**, İdris Bal ve Mustafa Çufalı (Ed.), *içinde* (283- 295), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Güllü, Ramazan Erhan (2015)., **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, TTK, Ankara.

- Güler, Ali (1995), “Ermenilerle İlgili 1916 ve 1918 Yıllarında Yapılan Hukuki Düzenlemeler” **OTAM**, 6(6), 91- 137.
- Gündüz, Şinasi (2006), **Hıristiyanlık**, İSAM, İstanbul.
- Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, 3. Baskı, TTK, Ankara.
- Kara, Schemsi (2003), “Türkler ve Ermenistan Meselesi (Les Turcs Et La Question D’Armenie)”, Bayram Kodaman (Ed.), **Türkiye ve Ermeniler ve Avrupa**, içinde (13- 54), Isparta.
- Kenanoğlu M. Macit (2007), **Osmanlı Millet Sistemi-Mit ve Gerçek**, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Davut (2006), “İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi (1850-1896)”, **Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu**, Hasan Celal Güzel (Ed.), içinde (145-157), Yeni Zamanlar Sahaf, Ankara.
- _____ (2008), **Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- _____ (2012), **Osmanlı Ermenileri**, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara.
- _____ (2012), **Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.
- Kılıç, Remzi (1999), “Kanuni Sultan Süleyman’ın İrakeyn Seferi’nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Gelişmeler”, **Bilig Dergisi**, 9, 119- 125.
- Kocaş, M. Sadi (1990), **Tarihte Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri**, İstanbul.
- Küçük, Abdurrahman (2003), **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Andaç Yayınları, Ankara.
- _____ (2007), Ermeni Kilisesi ve Terör, **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 737-745.
- Küçük, Cevdet (1985), “Osmanlılarda “Millet Sistemi” ve Tanzimat”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 4 içinde** (1007- 1024), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Mehmet Alparslan (2003), **Ermeniler Arasında Protestanlığın Yayılışı ve Protestan Ermeniler: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnalcık, Halil (1973), **The Ottoman Empire: The Classical Age 1300- 1600**, Praeger Publishers, Newyork.
- İpek, Ali (2003), “İlk İslami Dönem Müslüman-Ermeni Münasebetleri”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, İdris Bal- Mustafa Çufalı (Ed.), içinde (19-30), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- Parmaksızoğlu, İsmet (2002), "Patrikhane", **Türkler Ansiklopedisi içinde** 26 (435- 438), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Sevim, Ali (1983), **Genel Çizgileriyle Selçuklu- Ermeni İlişkileri**, TTK, Ankara, 1983.
- Seyfeli, Canan (2005), **İstanbul Ermeni Patrikhanesi**, Aziz Andaç Yayınları, Ankara.
- _____ (2005), "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Ermeniler Örneği", **Milel ve Nihal**, 2 (2), 139-150.
- _____ (2005), "Sis (Kilikya) Gatogigosluğu'nun Geçirdiği Evreler", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, 4-5 (16-17), 113- 118.
- _____ (2007), **Ecmiatzin Kat'oğikosluğu'nun Ermeni Kilisesi'ndeki Yeri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü
- _____ (2007), "Ermeni Kilisesinde Katogigosluk: Ahtamar Katagigosluğu", **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 721- 736.
- _____ (2012), "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler (1847-1918)", **Folklor\ Edebiyat**, 18 (69), 145- 182.
- _____ (2016), "İstanbul Ermeni Patrikhanesi", **DİA içinde** Ek-1 (670- 673), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- _____ (2015), "Ermeni Milli Kimliğinin Oluşumunda ve Korunmasında Kilise'nin Rolü" **Çok Kültürlülük Konferansı, içinde** (33- 43), Dipnot Yayınları, Diyarbakır.
- Sinanoğlu, Mustafa (1998), "Hıristiyanlık", **DİA içinde** 17 (368- 372), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sonyel, Salahi S. (2009), **Osmanlı Ermenileri**, Remzi Kitapevi, İstanbul
- Uras, Esat (1986), Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Belge Yayınları, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), **Osmanlı Tarihi I.**, TTK, Ankara.
- Ortaylı, İlber (1985), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi içinde** 4 (996- 1001), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ormanian (1954), **L'eglirmenienne**, Lübnan.
- Özbek, Metin (1979), **İnsan ve Irk**, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Özkaya, Yücel ve Akyıldız, Ali (2006), "Muhassıl", **DİA içinde** 31 (18- 20), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Öztuna, Yılmaz (2011), “Ermeni Sorununun Oluştığı Siyasal Ortam”, **Osmanlı'nın Son Döneminde Ermeniler**, Türkaya Ataöv (Ed.), *çinde* (41- 62), Ankara.
- Öztürk, Said (2001), “Kassâm”, **DİA içinde** 24 (579- 582), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- “Ermeni Patriği Meselesi”, **Tanin**, nr.394, 6 Ekim 1909.
- URL,“1461’den Günümüze Türkiye Ermenileri Patrikleri (t.y.)”,<http://turkiyeermenileripatrikligi.net/> (03.07.2019)
- Yalçinkaya, Alâeddin (2007), “Ermeni Patriği'nin Uluslararası Aktörleşmesi”, **Ermeni Araştırmaları II. Türkiye Kongresi Bildirileri**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayıncılık, 2, Ankara, 747- 764.
- Yenen, Mehmet, “Kiliseler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde** 5 (18- 23), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yüceer, İsa (2009), “XIX. Yüzyıl Türk Ermeni İlişkilerinin Din ve Kurumları Bağlamı”, **Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler içinde** 2 (383- 414), Baskı Kardeşler Ofset, 2, Kayseri.

EKLER

Ek 1: 11 Numaralı Ermeni Berat Defterinin Transkripsiyonu

ERMENİ BERAT DEFTERİ (1329)

İRADAT-I SENİYYE VESAİR NİZAMATA DAİR FİHRİST MURAHHASALIKLARA DAİR FİHRİST

Sahife	İrade-i Seniyye	
9	8 Safer sene 329 26 Kânûn-i Sâni sene 326	Dersâadet ve tevâbi Ermeni Patriği Enmişe [Yeğişe] Turyan Efendinin istifâsına ve istifâsının kabulüne dair irâde-i seniye
9	7 Cemaziyelevvel sene 329 23 Mayıs sene 327	Ermeni Patrikhanesi rûhânî ve cismânî meclislerine intihap olunanların ismine mübeyyen pusulanın gönderildiğine dair Adliye ve Mezâhibe Nezâreti tezkiresiyle pusulanın aynen kaydı
10	17 Zilhicce sene 329 26 Teşrin-i Sâni sene 327	Eçmiyazin Katogigosu intihâbına gidecek olan murahhasa ve murahhasa vekillerini pasaporta ita edilüp edilmeyeceğine dair Adliye tezkeresi
10	28 Zilhicce sene 329 7 Kânûn-i Evvel sene 327	Dersâadet ve tevâbi Ermeni Patriğine intihâb ve tayin buyrulan Arşaruni Ohannes Efendinin hakkında ceryan eden muamele-i mu'tâde
11	12 Safer sene 330 19 Kânûn-i Sâni sene 327	Ermeni Patriği tayin kılınan Ohannes Arşaruni Efendinin patrikliğine dair bulunmayıp arz ve takdim kılınan berat-ı Ali balası hatt-ı hümâyun şevket makrûn ile teveşşüh buyrulduğuna dair irâde-i seniyye
12	Safer sene 330 24 Temmuz sene 328	Ermeni Patriği Arşaruni Efendiye verilen patriklik beratının muharrer (cemaat) kelimelerinin (millet) deyü tazminlerine dair takdir ile adliye tezkeresi
13	13 Şevval sene 331 2 Eylül sene 329	Dersâadet ve tevâbi Ermeni Patriğine intihâb ve tayin buyrulan Episkopos Dragyan Zaven Efendinin hakkının irâde-i seniyyesi

Sahife	Tarihi	Mahalli	Esamisi	Muamelat
41	7 Muharrem sene 329	Tekfurdağı murahhasalığı	Serrahip Ersaliniyan Kefuruk Efendi	Vekil ile irade oluna gelir iken asalet
41	11 Muharrem sene 329	Konya ve tevâbi murahhasalığı	Serrahip Turyan Tatul Efendi	Vekâleten için irade-i seniyye çıktığı halde murahhasalığa tahvil edilmiştir.
42	17 Rebiülevvel sene 329	Bitlis ve tevâbi murahhasalığı	Rahip Suran Efendi	Vekâleten asalet
42	12 Rebiülâhir sene 329	Palu ve tevâbi murahhasalığı	Kalpakçıyan Efendi	Vekilden asalet
42	12 Rebiülâhir sene 329	Tokat, Niksar ve Zile tevâbi murahhasalığı	Sahakyan Savariş Efendi	Vekâleten asalet
42	15 Rebiülâhir sene 329	Eğîn ve tevâbi murahhasalığı	Kasyan Berdosu Efendi	" "
42	24 Rebiülâhir sene 329	Bilecik ve tevâbi murahhasalığı vekâleti	Matyosyan Simon Efendi	Asaletinden vekâlete
42	26 Rebiülâhir sene 329	Malazgrit ve tevâbi murahhasa vekâleti	Bağdasaryan Hamayak Efendi	" "

42	26 Cemaziyülevvel sene 329	Trabzon ve tevâbi murahhasalığı	Samuelyan Saroya Efendi	Vekâleten asalete
43	10 Cemaziyelâhir sene 329	Van ve tevabi murahhasalığı	Episkopos Serciyân Osab Efendi	
43	22 Receb sene 329	Çarsacak ve tevabi murahhasa vekâleti	Rahip Vartanyan Hamazab Efendi	Asaletinden vekâlete
43	29 Receb sene 329	Kütahya ve Karahisar-ı Sahib murahhasa	Rahip Taniyan Barkev Efendi	Murahhasalığa terfiyen
43	29 Receb sene 329	Bayburt ve tevabi vekaleti	Serrahip Markiryan Dirayer Efendi	
43	11 Ramazan sene 329	Bursa ve tevabi murahhasa vekaleti	Serrahip Kasparyan Vartan Efendi	
43	14 Şevval sene 329	Sis Katogigosu selefine tabi Adana ve tevabi murahhasalığı	Kasparyan Şah Efendi	
44	7 Zilhicce sene 329	Sis Katogigosluğu selefine tabi Gürün ve tevabi murahhasalığı	Episkopos Takisyan Horan Efendi	
45	28 Zilhicce sene 329	Dersaadet ve tevabi Ermeni Patrikliği	İşbu patrik kaymakamı Ohannes Arşaruni Efendi	2348 irade-i seniyye 4204 mühimme
45	28 Safer sene 330	Halep ve tevabi murahhasalığı	Taniyan Zasu Efendi	
45	8 Rebiülevvel sene 330	Karahisar-ı Şarki ve tevabi murahhasalığı	Rahip Torikyan Vağnayan Efendi	
45	14 Rebiülevvel sene 330	Kayseriye ve tevabi murahhasalığı	Serrahip Beherikyan Haruf Efendi	
45	29 Cemaziyelâhir sene 330	Edirne ve tevabi murahhasalığı	Rahip Turyan Guvnet Efendi	
46	29 Cemaziyelahir sene 330	Bursa ve tevabi murahhasalığı	Serrahip Odabaşyan Sahak Efendi	
46	21 Şaban sene 330	Diyarbakir ve tevabi murahhasalığı	Rahip Haçaturyan Karakin Efendi	
46	21 Şaban sene 330	Canik ve tevabi murahhasalığı	Tağisyan Hamazab Efendi	
46	24 Şaban sene 330	Mamûrat'ül Aziz ve tevabi murahhasalığı	Derhorniyan Sayek Efendi	
46	16 Şevval sene 330	Bayburt ve tevabi murahhasalığı	Bağdasiyan Hamayok Efendi	
46	22 Şevval sene 330	Kiği ve tevabi murahhasalığı	Rahip Torkyan Keğam Efendi	
47	5 Muharrem sene 331	Erzincan ve tevabi murahhasalığı	Nazaretyan Vahram Efendi	
47	27 Rebiülahir sene 331	Haçin murahhasalığı (müceddeden)	Berdosu Serciyân Efendi	152 irade 27 Rebiülevvel 331 4759 mühimme 23 Muharrem 329
48	25 Şaban sene 331	Trabzon murahhasa vekaleti	Rahip Turyan Kefuran Efendi	
48	5 Zilkade sene 331	Antakya murahhasa vekaleti	Oskarciyan Musa Efendi	

48	2 Cemaziyelevvel sene 332	Konya ve tevabi murahhasalığı	Serrahip Haçaturyan Karakin Efendi	
48	2 Cemaziyelevvel sene 332	Adana ve tevabi murahhasalığı	Serrahip Ersaliniyan Kefur Efendi	
48	10 Cemaziyülevvel sene 332	Bayburt ve tevabi murahhasalığı	Rahip Hazar Abrayan Ananiyah Efendi	
48	23 Cemaziyelevvel sene 332	Mısır ve tevabi murahhasalığı	Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi	
48	18 Cemaziyelahir sene 332	Siirt ve tevabi murahhasalığı	Rahip Arumyan Sahak Efendi	
48	20 Şaban sene 332	Çarsancak ve Çemişgezek murahhasalığı	Serrahip ..... Keyfuruk Efendi	Müeyyid kürek cezasına mahkûm olunmuştur.
48	4 Şevval sene 332	Yozgat ve tevabi murahhasalığı	Tatyan Tersis Efendi	
49	10 Şevval sene 332	Mısır ve tevabi murahhasalığı	Kuşakyan Torkum Efendi	
49	2 Zilkade sene 332	Siirt	Potigiryaryan Apkar Efendi	Diğeri tayin olduğuna hükmü yoktur.
49	5 Muharrem sene 333	Sivas murahhasa vekaleti	Episkopos Kanil Kalmekeryan Efendi	
49	14 Muharrem sene 333	Siirt ve tevabi murahhasa vekaleti	Rahip Hanoyan Eğişe Efendi	
49	9 Rebiülahir sene 333	Bağdat, Basra ve Musul tevabi murahhasalığı	Serrahip Malkonyan Paren Efendi	

(9) Adliye ve Mezâhib Nezâreti Celilesine

Ma'rûz-ı dâileiridir.

Muhavel-i uhde-i daiyanem olan İstanbul ve tevabi Ermeni Patrikliğine aid ve taifin matlubu vechle devam-ı ifası iktidarımın fevkinde bulunduğu cihetle patrikhane meclisi umûmîsine evvelce suret-i katide istifa-i daiyanemi i'tâ eylemiş olduğumun arz ve beyanıyla patriklik-i mezkurdan afv ve ıtlakım hususuna müsaade-i aliyyenin lutfen şayan buyrulmasını istirham ederim olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir. 24 Muharrem sene 329 ve 11 Kânûn-i Sâni sene 326

Eddâi

İstanbul ve tevâbi Ermeni Patriği

Eğişe Turyan

Numara

792

Ma'rûz-ı dâi-i kemîneleridir.

Ermeni Patriği Turyan Eğişe Efendi hazretlerinin memuriyetinden istifayı havi göndermiş olduğu takrir leffen pişgah-ı sami-i sadâret penâhilerine takdim kılınmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir

2 Safer sene 329 ve 20 Kânûn-i Sâni sene 326

Adliye ve Mezâhib Nâzırı Necmeddin

Karârname

Ermeni Patriği Turyan EğiŖe Efendinin istifâsı kabul olunmuŖtur.

Mehmed ReŖad

İŖbu irâde-i seniye'nin icrâsına Adliye ve Mezâhib Nezâreti memurdur.

8 Safer sene 329 ve 26 Kânûn-i Sâni sene 326

Adliye Nâzırı Necmeddin

Sadrâzam İbrahim Hakkı

4253

1132

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Ermeni Patriği Turyan EğiŖe Efendi Hâzretleri tarafından memuriyetinden afvına mutazammın irsal kılınan takririn lefiyle Adliye ve Mezâhib Nezâreti celilesinden varid olan tezkere-i melfufuyla arz ve takdim kılınmayla müŖâreileyhin kabul-ı istifâsı hakkında irâde-ı seniye'yi celil-i padiŖahına vech ile Ŗeref-i müteâllik buyrulur ise manzûr-ı alisi ittihâz olunacağı beyânıyla tezkere-i senevari terkim kılındı efendim.

7 Safer Sene 329 ve 25 Kânûn-i Sâni Sene 326

Sadrâzam İbrahim Hakkı

Ermeni Patrikhanesinin meclis-i rûhânisi âzâlığına bu kere intihâb olunanların esamisi mübeyyen cetveldir.		Ermeni Patrikhanesinin meclis-i cismânî âzâlığına bunda intihâb olunan zevatın esamisi mübeyyen cetveldir.	
İsim	Ŗöhret	İsim	Ŗöhret
Serpiskoposu Vahram Manfuni Efendi	İstanbul Ermeni Patrik Kaymakamı		
Serpiskoposu EğiŖe Turyan Efendi	İstanbul Patrik-i Sâbıkı	Hallaçyan Bedros Efendi	Meclis-i Ali mebûsan âzâsından
Serpiskoposu Kirkoris Ohannis Efendi	İstanbul Patrik-i Sâbıkı	Dikranyan Keğum Efendi	" " "
Serpiskoposu ArŖaruni Ohannis	Üsküdar Yeni Mahallesi Kilisesinin ve âzâsı	Musdaciyan Artin Efendi	Mahkeme-i istinaf âzâsından
Serpiskoposu Cevahirciyan Kapril	Galata Kilisesi ve âzâsı	Doktor Dikran Bey Acemiyan	
Serrahip Turyan Gabunet Efendi	İstanbul Patrik Vekili	İstanbulluyan Ağarip Efendi	Adliye müfettiŖ-ı sâbıkı
Serrahip Kararyan Saçad Efendi	Kudûs-i Ŗerif Ermeni Patrikliğinin Dersaadet Vekili	Mardikiyan Oskiyan Efendi	Mâliye müfettiŖ-ı Umûmî Muâvini
Serrahip Balakyan Kerkurisi Efendi	Balat Kilisesi ve Âzâsı	DemircibaŖiyan Levan Efendi	Düyun-ı Umûmiye muhasibi
Abayan Abraham Efendi	Üsküdar'da Selami Mahallesi Kilisesi Papazlarından	Arseliniyan Kivrak Efendi	Turuk ve maabir müderrisliği
Tersakyan Vartan Efendi	Kadıköy Kilisesi papazlarından	Horasanciyan Bardosu Efendi	Nâfia Nezâreti Hukuk MüŖâviri

Bağrısyan Ağızar Efendi	Kumkapıda Patrikhane Kilisesi Papazlarından	Kirmacıyan Kalusar Efendi	Dava vekillerinden
Bardosyan Sahak Efendi	Beşiktaş Kilisesi Papazı	Kirkor Ferhad Efendi	Komisyoner
Ekserciyan Hümayan Efendi	Üsküdar'da Selami Mahallesi Kilisesi papazlarından	Şanurkiyan Kivrak Efendi	Bank-ı Osmanî memurlarından
Cebeciyan Kirkor Efendi	Beyoğlu kilisesi Papazlarından	Yervanet Horasan Efendi	Sabık Nâfia Nezâreti memurlarındır.
		Kazakyan Ardaşı Efendi	Tüccarandan

Ma'rûz-ı çâkeri kemîneleridir.

Reside-i dest-i tanzim olub melfuf karârname ve müteferatısı ile beraber manzûr-ı ali buyurulan işbu tezkere-i sâmi-i sadâret penâhileri üzerine mücibince irâde-i seniye-i cenâb-ı padişahi şeref-sâdir olmuş ve zikir olunan karârname imza-ı hümâyun-ı mülûkâne ile tevessü buyrulmuş olmağla olbabda emr ü ferman hazretî men-lehül emrindir

8 Safer sene 329 ve 26 Kânûn-i Sâni sene 326

Sırkâtib-i Şehriyari Halid Ziya

İşbu tezkire ve melfufu evrak odasına iade kılınmak üzere divân-ı hümâyun kalemine verildi. 29 Mayıs sene 327

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezâhib Memuriyeti

Aded 22

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir.

Ermeni Patrikhânesi rûhânî ve cismânî meclisleri âzâsının inkızâ-yı müddetleri hasebiyle yerlerine intihâb edilen zevatın ismini mübeyyen pusulanın irsâliyle tasdik-i memuriyetleri patrik kaymakamlıktan ba-takrir istidâ edilmiş ahvâl ve emsâli vechle tasdik-i intihâbı mütezâmmın tezâkir aczi yazılmış olmağla mezkûr pusulanın bir sureti beray-ı mâlûmat-ı lfeffen arz ve takdim kılındı olbabda emr ü fermân hazretî men-lehül emrindir.

7 Cemaziyelâhir sene 329 ve 23 Mayıs sene 327

Müsteşar-ı Bende

Nedim

Adliye ve Mezâhib (10)

Nezâreti Mezâhib Müdüriyeti

Aded 704

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir.

Diyarbakir murahhasa vekilinin katogigosu intihâbı için Eçmiyazine azimet edeceğinden bahs ile pasaport talep eylediği ve diğer Ermeni murahhasalarının da bu yolda mütâlaatda bulunmaları muhtemel bulunduğu beyânıyla muamele-i lâzime Mâmûrat'ül Aziz vilayetinden istifade kılındığına ve iktizâsının tayin ve .... evvelce dahiliye nezâret-i celilesinden alınan tezkirede iş'ar olunmuş ve el-yevmül mahal bulunan Eçmiyazin Katogigosluğunun muamele-i intihâbına Dersâadet Ermeni Patrikhânesiyle ikamet için murahhasalıkların her birinden yedi rûhânî diğeri cismânî ikişer vekilinin dahi istidâ-i müsâde edildiğinden mezkûr vekillerinin mahâl-i mezkûra azimetleri tabii görüldüğü misüllü Arabgir murahhasa vekilinin berât-ı aliye hâiz memuriyet-i rûhâniyeden bulunmadığı bittahkik anlaşılmış olduğundan talep eylediği pasaportun îtâsına beis görülmeyüp şu kadar ki bâ berât-ı aliye mensûb murahhasaların memâlik-i ecnebiyeye azimetleri usûlen mezuniyet-i resmiye sudûruna mütevâfik ettiğine mebni müntehip vekilleri meyanında mumâileyhden bazıları mevcut ise bunlar için istihsal-i mezuniyet edilmek üzere esamisinin patrikhanece lüzum-ı iş'âr mukteza bulunmakla nezâret-i müşârünileyhaya o yolda cevap tastir ve keyfiyet patrikhanece de tefhim edilmiştir.

İntihâb-ı mezkûre müşakeret eylemek üzere sıfat-ı vekâlete gidecek olan berat-ı aliye hâiz bulunan murahhasalar ile murahhasa vekillerinin esamisine mübeyyen patrikhaneden bu kere verilen pusula leffen takdim kılınmağla mumâileyhin ol vechle terhisi vâbeste-i emr-i sâmi-i cenâb-ı sadâret penâhileridir. Ol babda emr ü fermân hazret-i men-lehül emrindir. 17 Zilhicce sene 329 ve 26 Teşrîn-i Sâni sene 327 Adliye ve Mezâhib Namına Müsteşar Sadullah

Tekfur Dağı	Murahhası	Serrahip Arslanyan Giferek Efendi
Trabzon	"	Rahip Samoyan Saroya Efendi
Amasya ve Merzifon	"	Serrahip Apranosyan
Tokat	"	Serrahip Sahakyan Şevayeş Efendi
Sivas	"	Episkopos Torkum
Erzurum	"	Episkopos Saçad Efendi
Bayezid	Murahhasa Vekili	Papaz Nersis
Bitlis	Murahhası	Serrahip Kalyan Efendi
Bayburd	Murahhasa Vekili	Rahip Markaryan Dirayer Efendi
Palu	Murahhası	Serrahip Kalpakçıyan Aznik Efendi
Ankara	"	Episkopos Papgen Efendi
İzmir	"	Rahip İnciyan Matyos Efendi
Kütahya	"	Serrahip Tanyan Barküyu Efendi

Dersaadet ve tevâbi Ermeni Patrikliğine intihâb ve tayin buyurulan Arşaruni Ohannis Efendi hakkında cereyan eden muâmele-i mutâda.

Patrikhâne-i Millet-i Ermeniyan İstanbul

Münhal olan Dersaadette Ermeni Patrikliğine bir zâtın intihâbı patrikhâne meclisi umûmiyesinin geçen inkiyadında kararlaştırılmış olmasıyla işbu bin üç yüz yirmi yedi senesi Kânûn-ı Evvelinin ikinci merkûzu patrikhâne kilisesinde patrikhâne kaymakamı rütbelü Serpiskopos Vahram Efendi'nin taht-ı riyâsetinde inkiyâd eden meclis-i umûmiyeden içtimâında umûm-ı milletin emniyet ve itimâdına mazhar olmak üzere makam-ı mezkûre lâyük olacak evsâf ve hasebiyle mutasıf minelkadim patrikliğe mahsus episkopos hakkından Devlet-i Aliyye'nin dahi emniyet kâmileşine şayan zevâtdan ve pederlerinden teba-i Devlet-i Osmâniye'den ve otuzbeş yaşı tekml etmiş olan episkoposların nizamnâme-i mahsusenin ikinci maddesinin ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci fıkraları iktizâsınca rûhânî ve cismânî meclisleri taraflarından tanzim olunan esamisi defterleri nezârete kuyuddan geçirilerek emr-i intihâba ibtidar âzâ-i mevcudenin re'y-i hakları neticesinde patrik-i kaymakam esbakı rütbelü Arşaruni Ohannis Efendi hazretleri ekseriyyet-i ârâ ile Dersaadet Ermeni Patrikliğine intihâb olunmuş olduğu mübeyyen işbu mazbata-i müştereke-i âcizâneme bit-tanzim Babîâli cenab-ı sâmisine takdim olunmak üzere kaymakam-ı müşârünileyhe tevdi kılındı. Ol babda ve her halde emr ü fermân hazret-i men-lehül emrindir.

23 Zilhicce sene 329 ve 2 Kânûn-ı Evvel sene 327

Eddâi Rahib Etyen Babayan
Eddâi Serrahip Kirkorisi
Eddâi Episkopos Kapril
Eddâi Episkopos Dravinyan
Eddâi Episkoposu Hümayan
Eddâi Serrahib Gayunet

Papaz Daçad
Papaz Hamayak
Serpapaz Aristarki
Papaz Serkiyas
Papaz Mikail
Bedros Horasancıyan

Eddâi Eğişe Turyan Serrahip Kısınal
Papaz Dırtad
Papaz Ayel
Papaz Hosban
Papaz Horan
Reis-i Evvel Manuk Azaryan

Saçad Kaniyan
Bedros Halıcıyan
Bervanet Derandar Yasyan
Reisi-i Selase Hayk Haçaduryan
Reisi-i Sâni Herand Asador

Daha bu zevâtdan mâadâ doksân zevât maiyetinin esamisi muharrerdir.

Patrikhâne-i Millet-i Ermeniyan

İstanbul 1048

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Celilesine

Ma'rûz-ı dâileridir.

Münhal olan Dersaâdet Ermeni Patrikliğine mütehabiren rüesa-i rûhâniyeden patrik kaymakam esbak-ı rütbeli Arşaruni Ohannes Efendi daileri patrikhâne meclis-i umûmisi tarafından usûl ve nizâma tevfikân ekseriyyet-i ârâ ile intihâb olunmuş olmağla meclis-i umûm-i mezkûre tarafından olbabda tanzîm olunan mazbatanın leffen takdimine ibtidâr kılındı. Olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

23 Zilhicce sene 329 ve 2 Kânûn-i Evvel sene 327

Eddâi Dersaâdet ve tevâbi Ermeni Patrik Kaymakamı

Serpiskopos Vahram

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezahib Müdüriyeti (11)

Aded 720

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir

Münhal olan Dersaâdet ve tevâbi Ermeni Patrikliğine meclis-i umûmice usûl ve nizâmına tevfikân patrik kaymakamının esbakı Arşaruni Ohannis Efendinin intihâb edildiğine dair patrik kaymakamlığından îtâ olunan takrir ile melfufu bulunan mazbata-ı intihâba leffen pîşgâh-ı sâmi sadâret penâhilerine takdim kılınmağla intihâb vâki ber-mücib-i nizâm-ı irâde-i seniyye-i hazret-i padişahiye iktiran ettirilmek üzere ifâ-yı muktezâsı babında emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Adliye ve Mezahib Nazırı Bende-İ Memduh

24 Zilhicce sene 329 ve 3 Kânûn-i Evvel sene 327

Babiâli Meclis-i Mahsûse

2348

Adliye ve Mezâhib Nezâretine vârid olub meyane-i acizânemizde kırâat olunan tezkirede münhal olan Dersaadet ve tevabi Ermeni Patrikliğine meclis-i umumice patrik kaimakamı esbakı Arşaruni Ohannis Efendinin intihâb olduğuna dair patrik kaymakamlığından verilen takrir ile mazbata-ı intihâbiyenin gönderildiği dermeyân olunmuş ve siyak-ı iş'ara nazaran muamele-i intihâbının muvaffak usûl ve nizâm olduğu anlaşılmiş olduğuna efendi-i mumaileyhin mezkûr patrikliğe tayini zımnının muâmele-i muktezinin ifâsı hususunun nezâret-i müşâreileyhaya havalesi bil-tezkir mezkûr tezkire ve melfufları tanzim olunan irâde-i seniyye lâyihası ile arz ve takdim olunmağla katibe-i ahvalde emr ü ferman hazret-i men -lehül emrindir.

Dâhiliye Nâzırı Celal

Adliye ve Şûrâ-i Devlet Reisi Memduh

Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Hamdi

Ticaret ve Zirâat Nâzırı Krikor

Bahriye Nâzırı Hurşid
Harbiye Nâzırı Mahmud Şevket
Hâriciye Nâzırı Asım
Şeyhülislâm Musa Kazım
Sadrâzam Said

Nâfia Nâzırı Hulusi
Maârif Nâzırı Abdurahman
Maliye Nâzırı Nail
Posta ve Telgraf ve Telefon Nâzırı İbrahim

İrâde-i Seniyye

Babiâli Dâire-i Sadâret Meclis-i Vükela Mârûzâtı

2348

(2348 irâde-i seniyye, mühimme 4204)

Münhal olan Dersâadet ve tevâbi Ermeni Patrik kaymakamı esbakı Arşaruni Ohannis Efendinin tayin ve tensib edilmiştir. İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Adliye ve Mezâhib Nezâreti memurdur. 28 Zilhicce sene 329 ve 7 Kânun-i Evvel sene 327

Mehmed Reşad
Adliye ve Mezâhib Nâzırı Memduh
Sadrâzam Said

Babiâli Daire-i Sadâret Meclis-i Vükelâ Maruzat Kalemi

2701

(2701 irâde-i seniyye, mühimme 4204)

Atüfetlü Efendim Hazretleri

Dersâadet ve tevâbi Ermeni Patrikliğine tayin buyrulan rütbeli Arşaruni Ohannes Efendi hazretleri için emsaline tevfikân Dîvan-ı Hümâyûn kaleminden tahrir ettirilen Berât-ı Aliyye bâlâsı hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn hazret-i padişahî ile tevessü buyrulması üzere sevi valalarına irsal kılındığı beyanıyla tezkire-i senaveri takdim kılındı efendim.

Sadrâzam Said
11 Safer sene 330 ve 18 Kânûn-i Sâni sene 327

Ma'rûz-ı çâkeri kemilerinindir.

İşbu tezkiri sâmi-i sadâret penâhileri berât-ı aliyye ile beraber manzur-ı hümâyûn cenâb-ı padişahî olarak zikr olunan berât-ı aliyyenin bâlâsı hatt-ı hümâyûnu mülûkane ile teveşşüh buyrulması olmakla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Sırkatib-i Hazret-i Şâhaneleri Halid Ziya
12 Safer 330 ve 19 Kânûn-i Sâni 327

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Celilesine

Ermeni Milleti Patrikliği Dersâadet Tahrirat Kalemi

Devletlü Efendüm Hazretleri

Patriklik memuriyetine bidayet-i tayinimden beri vasi ve iktidarım derecesinde devlet ve milletime ifâ-i hüsnü hizmete sarf-ı sa'y ve gayret etmiş isem de arıza-ı vücûdiyem hasebiyle meham-ı umûrun derkar olan müşkûlatına karşı devam-ı vezaiife-i dâiyanem kâbil olamayacağından işden çekilerek devlet ve milletin saâdeti ve selâmeti daiyesiyile meşgul olmak üzere memuriyet-i mezkûreden istifa-yı dayianemin hâk-i pâk şevket ihtiva-i hazret-i padişahiye arz-ı

hususuna Devlet-i Aliyye-i Nezâret-i Penâhîlerinin şayan buyurulmasını istirham ederim. Ol babda emr ü ferman hazret-i men- lehül emrindir.

28 Safer sene 331 ve 20 Temmuz sene 329

Eddâi Ohannes

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezâhib Müdüriyeti

Aded 265

Hazret-i Sâmî Sadâret-i Penâhiye

Ma`rûz-ı çâker-i keminelerinindir

Ermeni Patriği Arşaruni Ohannes Efendi hazretlerinin arıza-i vücudiyesinden bahsle memuriyetinden istifayı hâvi göndermiş olduğu takrir leffen pişkâh-ı sâmi-i sadâret penâhîlerine takdim kılınmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Ramazan sene 331 ve Temmuz sene 329

Adliye ve Mezâhib Nâzırı Namına Müsteşarı- Azmi

İrâde-i Seniyye

Bâb-ı Âli Dâire-i Sadâret-i Meclis-i Vükela Maruzatı Kalemi

1291

Ermeni Patriği Arşaruni Ohannes Efendinin istifası kabul edilmiştir.

Bu irâde-i seniyyenin îtâsına Adliye ve Mezâhib Nâzırı memurdur. Mehmed Reşad

Ramazan sene 331 ve 24 Temmuz sene 329

Adliye ve Mezâhib Nezâreti İbrahim Beg

Sadrâzam Mehmed Said

Patrik Kaymakamlığına Dair (12)

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Celilesine

Ermeni Milleti Patrikliğine Dersâdet

Tahrirat Defteri

Devletlü Efendim Hazretleri,

İstanbul ve tevâbi Ermeni Patriği Arşaruni Ohannes Efendi hazretlerinin memuriyetinden vuku bulan istifasının kabulü hususuna irâde-i seniyye-i hazret-i padişahi şerefsadır olmuş ve müşarünileyh hazretlerine tebliğ buyrulmuş olmasına ve memûriyet-i mezkûreye münasib bir zatın intihâb ve tayininine..... patrik kaymakamı intihâb edilmesi usûl-i mer'i cariyeye icâbından bulunmasına mebni nizâmname-i melfûfun ikinci maddesi hükmüne tevfikân meclis-i acizânemiz tarafından ehliyet variyet-i mücerrib olan Episkoposu Cevahiryân Kapril Efendi daileri patrik kaymakamlığına intihâb edilmiş olmağla tasdik-i memûriyeti zımnında icâb-ı hâlin ifâ buyrulması mütenâdır. Olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Fi 5 Ramazan sene 331 ve fi 26 Temmuz sene 329

Âzâdan Eddâi Papaz Vahan Cavniyan

Âzâdan Eddâi Serrahib Nanyahir Arabiryân

Âzâdan Eddâi Serrahib Bernavet Pevaciyan

Meclis-i Rûhânî Reisi Edda-i Mağderiç Episkoposu Ağaveton
Meclis-i Rûhânî Reisi Sanisi Edda-i Mağakya Episkoposu Davinyan
Âzâdan Eddâi Papaz Vaşrak Kalpakçıyan
Âzâdan Eddâi Papaz Racad Paşayan
Âzâdan Eddâi Papaz Dratav Boyacıyan
Azâdan Eddâi Papaz Horan Artinyan
Azâdan Eddâi Papaz Hosyan Taçon
Azâdan Eddâi Papaz Zaramar Kozaryan
Azâdan Bende-i Doktor Paşayan
Âzâdan Bende-i Kiğam
Meclis-i Cismânî Dîvân-ı Katib-i Sani Arisdakini
Meclis-i Cismânî Dîvân-ı Katib-i Evveli Bende Diran
Meclis-i Cismânî Reisi Esteban Karayan
Âzâdan Bende Zizyan
Âzâdan Bende A. Zeki
Âzâdan Bende Hamparsum Boyacıyan
Huzûr-ı Sâmi-i Hâzret-i Sadâret Penâhiye
Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezâhib Müdüriyeti
Aded 273

Ma'rûz-ı çâker-i keminelidir ki

Ermeni Patriği Arşaruni Ohannes Efendi hazretlerinin vukû bulan istifasına karin-i kabul-ı ali buyurulmasından dolayı halefinin intihâb-ı refîne değîn Episkopos Cevahiryân Kapril Efendinin bermücib-i nizâm-ı patrik-i kaymakamı intihâb edildiğinden bahsle tasdik-i memuriyeti istidâsına dair patrikhâne rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken î'tâ kılınan takrir leffen pişgâh-ı sâmi-i sadâret penâhilerine takdim kılınmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

6 Ramazan sene 331 ve fi 27 Temmuz sene 329

Adliye ve Mezâhib Nâzırı Bende-i İbrahim

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Celilesine

27 Temmuz sene 329 tarihlü ve 273 numaralı tezkire-i alilerine cevabdır. Ermeni Patriğinin kabul-u istifasına mebni halefinin intihâb-ı refîne değîn Episkopos Cevahiryân Kapril Efendi'nin patrik kaymakamlığına tayini mütenasib kılınmış olmağla icrâ-yı icâbına himmet.

İşarât-ı Aliyye Cenab-ı Müşteşarı Mücebince

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Celilesine

Ermeni Milleti Patrikliği Dersaâdet Tahrirat Meselesine

Aded 259

İşbu takrir ve tezkire mücebince Arşaruni Ohannis Efendi'nin patriklik berât-ı badel-tashih iade kılınmıştır.

Ma'rûz-ı Dâiyelerindedir

Memûriyet-i dâianem berât-ı aliyyenin leffen irsal buyurulduğuna dair şerefvarid olan 24 Kânûn-i Sâni 327 tarihlü ve 172 numaralı tezkire-i aliyye-i nezâret penâhileri mütâlaa olunarak berât-ı aliye-i mezkûr eslaf-ı dâianeme î'tâ buyurulan beratlarla ledel mukabele millet-i dâianemin berât-ı mezkûrede zikr-i sebkâ etdikçe "cemâat" kelimesinin

istimal edildiği anlaşılmış ve halbuki bilcümle berât-ı aliyyede "millet" kelimesi istimali malum bulunmuş olduğundan ve memûriyet-i dâyaneme aid fermanın dahi diğerlerinin aynı olması icâb eylediğinden ana göre tashih ve iade olunması esbabının istikmalî zımnında berât-ı ali-i mezkûr leffen huzûr-ı ali-i nezâret penâhîlerine arz ve takdim kılınmış olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

7 Safer Sene 330 ve fi 9 Temmuz Sene 328

Ermeni Patriği Eddâi Ohannes

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezâhib Müdüriyeti

Aded

Ma`rûz-ı çâkeri kemileridir ki

Ermeni Patriği rütbelü efendim hazretlerinin memûriyetini mutazammın ısdar ve makam-ı sâmi-i sadâret penâhîlerinden 7 Şaban sene 330 tarihlü ve iki yüz doksan beş numaralı tezkire ile irsal buyurularak kendisine tevdi kılınmış olan berât-ı alinin hükmü minel-kâdim Ermeni Patriklerine verilen berât-ı aliyyenin hükmüne harfiyen muvafık olmadığı ve " millet " kelimesi yerine "cemâat " tabirinin derc ve tahrir olunduğu beyanıyla beratın emsaline tevfiğ ve tashihi iş'ar kılınmış ve Patrik-i Esbak Zasu Efendiye itâ edilüb Mezâhib kaleminde mukayyid olan bin iki yüz doksan bir tarihlü berât-ı alî suret-i tahrirce ifade-i vakayı müeyyed görüldüğü misüllü patrikhâne-i nizamnâmesinin mevad-ı adidesinde dahi "millet" kelimesi müstâmel bulunmuş olduğuna ve patrik-i cedideye aid beratın velev bir kelime suretiyle olsun tağyir-i muvafık maslahat ve isabet görülmediğine mebni emsaline terfiğ ve tashih ettirilmek üzere takrir ile berât-ı aliye-i leffen taraf-ı sâmi-i sadâret penâhîlerine irsal kılınmış olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Ramazan sene 330 ve 24 Temmuz sene 328

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Müsteşarı Bende-i Azmi

Mazbata-i İntihâbiye (13)

Ermeni Milleti Patrikliği Dersââdet

Meclis-i Muhtelite Patrikliği Aded

İşbu irâde-i seniyye ve melfufat-ı sadaret evrağı olmasına gönderilmek üzere evrak memurisi kalemine verilmiştir. 8 Şaban sene 330

(Buna dair olan ferman-ı aliye defterinin 48. sahifesinde mündericdir.)

Münhal olan Dersââdet Ermeni Patrikliğine münasib bir zatın intihâbı patrikhâne meclisi umûmisinin on birinci içtimâda kararlaştırılmış olduğundan işbu bin üç yüz yirmi dokuz senesi şehri Ağustos'un otuzuncu Cuması'nın patrikhâne kilisesinde patrik kaymakamı Episkoposu rütbelü Cevahiryân Kapril Efendi'nin taht-ı riyasetinde inkiyad eden meclis-i umumiyenin on üçüncü içtimâda umum-ı milletin emniyet ve itibarını celb olmak için her cihetle makam-ı mezkura layık olacak evsaf ve haysiyet ile mensaf ve ez-kadim patrikliğine mahsus olan episkoposlar sınıfından bulunmasıyla beraber Devlet-i Aliyyenin dahi emniyet-i kamilesine şayan zevattan bulunan lâakal pederlerinden biri usûle tabî Devlet-i Aliyye'den olub otuzbeş yaşını dahi tekmi etmiş olan episkoposların nizamnâme-i.....ikinci maddesinin ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve beşinci fıkraları iktizasınca meclis-i umûm-i rûhânî ve meclis-i cismânî tarafından tanzim olunan esamî defterleri nazar-ı tedkikden geçirilerek emr-i intihâba bil ibtidar âzâ-yı mevcudenin re'y-i hafileri neticesinde Diyarbekir Ermeni murahhası Episkoposu Dragyan Zaven Efendi hazretleri ekseriyet ara ile dersaadet Ermeni Patrikliğine intihâb edilmiş olduğu mübeyyen nizamnâme-i mezkûrenin üçüncü maddesine tevfiğ

işbu mazbata-i müştereke-i acizânemize bit-tanzîm Babîâli cenab-ı sâmiyesine takdim olunmak üzere kaymakam-ı müşarûnileyhe tevdi kılındı. Olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Fi 10 Şevval sene 331 ve fi 20 Ağustos sene 329

78 imza

Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesine Ermeni Milleti Patrikliği

Dersââdet Tahrirat Kalemi

Aded 1119

Devletlü Efendüm Hazretleri,

Münhal olan Dersââdet Ermeni Patrikliğine mütehabiran rüesa-yı rûhâniyeden Diyarbekir murahhası Episkoposu Dragyan Zaven Efendi dâileri usûl ve nizâmına tevfikân ekseriyet-i ârâ ile intihâb edilmiş olduğuna dair patrikhâne meclis-i umûmisi tarafından tanzîm ve imza olunan mazbata leffen arz ve takdim kılınmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Fi 11 Şevval sene 331 ve fi 21 Ağustos sene 329

Eddâi Patrik-i Kaymakam-ı Millet-i Ermeniyân

Kapril Episkopos

Huzûr-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret Penâhîye

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezâhib Müdüriyeti

Aded 319

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir

Münhal olan Dersââdet ve tevâbi Ermeni Patrikliğine patrikhâne meclis-i umûmisince usûl ve nizâmına tevfikân Diyarbekir murahhası Episkopos Dragyan Zaven Efendinin intihâb edildiğine dair patrik kaymakamlığından î'tâ olunan takrir ile melfufu bulunan mazbata-i intihâba leffen pişgâh-ı sâmi-i sadâret penâhîlerine takdim kılınmağla intihâb-ı vaki ber-mûcib-i nizâm-ı irâde-i seniyye hazret-i padişahiye iktiran ettirilmek üzere ifâ-yı muktezâsı babında emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

Fi 11 Şevval Sene 331 ve Fi 31 Ağustos Sene 329

Adliye ve Mezâhib Nâzırı Bende-i İbrahim

Babîâli Meclis-i Mahsus

1594

Adliye ve Mezâhib Nezâretinden varid olub meyâne-ı acizânemizde kirâat olunan tezkerede münhal olan Dersââdet ve tevabi Ermeni Patrikliğine meclis-i umûmice Diyarbekir murahhası Episkopos Dragyan Zaven Efendi'nin usûl ve nizâmına tevfikân intihâb edildiğine dair patrik kaymakamlığından verilmiş takrir ile mazbata-i intihâbiyenin gönderildiği gibi dermeyan olunmuş ve sabık-ı iş'ara nazaran muamele-i intihâbiyenin muvâfik usûl ve tanzîm bulunduğu anlaşılmiş olduğundan mûmâileyh Dragyan Zaven Efendi'nin mezkûr patrikliğe tayini zimmında muamele-i muktezîyenin ifâsı hususunun nezâret-i müşarûnileyhâya havalesi bit-tezkir mezkûr tezkire ve melfufları tanzîm olunan irâde-i seniyye lâyhâsı ile arz ve takdim kılınmağla katibe-i ahvalde emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

12 Şevval sene 331 ve fi 1 Eylül sene 329

Şûrâ-i Devlet-i Reisi Halil

Bahriye Nâzırı Mahmud
Dâhiliye Nâzırı Talat
Harbiye Nâzırı
Şeyhülislâm Esat
Sadrâzam ve Hariciye Nâzırı Mehmed Said
Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Hayri
Maârif Nâzırı Ahmed Şükrü
Ticaret ve Ziraât Nâzırı Süleyman Elbistani
Nâfia Nâzırı Osman Nazmi
Maliye Nâzırı Rıfat
Adliye Nâzırı İbrahim
Posta ve Telgraf ve Telefon Nâzırı Oskan

Babiâli Dâire-i Sadâret

Meclis-i Vükela ve Mârûzâtı Kalemî

1594

Münhal olan Dersâadet ve tevâbi Ermeni Patrikliğine Diyarbekir murahhası Episkopos Dragyan Zaven Efendinin tayini meclis-i vükela kararıyla tensib olunmuştur.

Bu irâde-i seniyyenin icrâsına Adliye ve Mezâhib Nezâreti memurdur.

13 Şevval sene 331 ve fi 2 Eylül sene 329
Mehmed Reşad
Adliye Nâzırı İbrahim
Şûrâ-i Devlet Reisi Halil
Bahriye Nâzırı Mahmud
Dâhiliye Nâzırı Talat
Harbiye Nâzırı
Şeyhülislâm Esad
Sadrâzam ve Hariciye Nâzırı Mehmed Said
Posta ve Telgraf ve Telefon Nâzırı Oskan
Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Hayri
Maârif Nâzırı Ahmed Şükrü
Ticaret ve Ziraât Nâzırı Süleyman Elbistani
Nâfia Nâzırı Osman Nazmi
Maliye Nâzırı Rıfat

**(14) Ermeni Patrikliğine Dair Kaleme Alınan Yeni Nizamnâmenin Tashihine Dair
Şûrâ-Devlet Mazbatası**

İşbu katogigosu ve patrikliği müteallik ferman-ı ali 51. sahifede mukayedir.

Şûrâ-yı Devlet Nizâmat Dâiresi

Aded 596

Adliye Nezâretinin Şûrâ-yı Devlet havale buyurulan 6 Eylül sene 331 tarihli tezkiresi tanzimat dâiresinde kıraât olundu. Mealinde Ermeni Patrikhânesi nizamnâmesinin patrikhâne vezâyif ve muamelatının daire-i intizamda cereyanını ihlale mâada bir takım teşkilatı ihtiva etmesinden ve tabiyet-i Osmaniye haiz Ermeni cemâati hakkında Rusya'daki Eçmiyazın Katogigosluğunun şümül riyaset-i rûhâniyesine mevâid bulunmasından dolayı bazı mehaziri müstelzim olduğu ahvâl ve ticaret-i sabika ile tebeyyün etmiş ve Memâlik-i Osmaniye'de Sis ve Ahtamar Katogigoslukları gibi iki Ermeni merkez-i rûhâniyesi mevcut iken tabiyet-i ecnebiyeye haiz bir riyaset-i rûhâniyenin bir kısım teba-i osmaniye üzerine icra-ı tesir eylemesi esası lüzum olmağla beraber usûl ve menâfi hükümet-i seniyyeye dahi münâfi bulunmuş idüğü mezkûr nizamnâmenin tâdiline mukaddemâ irâde-i seniyye sâdir olduğu halde tadilat-ı lazıme şimdiye kadar icrâ edilmemiş ve bunun şekil-i haziri ile daha ziyade idamesi ise muvâfik hal ve maslahat görülmemiş olduğundan bahs ile nizamnâme-i mezkûr yerine kâim ve patrikhâne-i intihâbat ve muamelatıyla memure-i saire-i rûhâniyesi (vezâifetkâr salâhiyet-i cereyanı namına kafi olmak ve Ahtamar Katogigosluk merkezinin umuru zaten muhtel ve dâire-i rûhâniyesi) el-yevm gayr-i muayyen olub ehemmiyet-i mezâhibesi bulunmadığından işbu mezkûr-ı rûhâni eylemesi katogigosluğun ve İstanbul Ermeni Patrikliğinin bil-tevcih kâffe-i ihtiyacat mezâhibinin teşşiyet ve ifasına muktedir bir riyaset-i ruhaniye teşkiliyle Eçmiyazın merkezinin müdahalat ve tesirâtına nihayet verilmek üzere kuyûd ve teşlikat-ı lazıme havi müceddeden tanzim edilen lâyiha-i nizamniyenin takdim kılındığı dermeyan olunmuştur. Mezâhib Müdürü Beha Bey hazır olduğu halde nizamname layihasının tedkikatına girişildi. Patrikğin suret-i teşkilatına dair ahkam-ı esasıyeyi ihtiva eden birinci ve ikinci maddeler mukaddema-i ünvanı altında tefrik ve mevad-ı saire-i münderecat ve münasebet itibarıyla ebvab ve fusûl taksim edilerek mevad-ı müteferrika meyanında bulunan ve kırk ikinci maddeyi teşkil eden Sis ve Ahtamar Katogigosluklarının Dersââdet Ermeni Patrikliğiyle tevhidinde ve Eçmiyazın Katogigosluğunun Osmanlı Ermenileriyle kat'â münasebetine dair fıkra-ı nizamnâmenin mevzuat-ı esasıyeden madud olduğundan bunun birinci maddeyle mezc ve telfikâtı lüzum görüldü. Madde-i mezkûrede münderic "teba-i Osmaniye meyanında Ermeni cemâatinin" tabiri nizamnâmenin kastettiği mana-yı hakkıyla ifadeye gayr-i kâfi bulunduğundan iltibasat muhtemelleme mahal kalmamak üzere bu tabir yerine "Osmanlı Ermenileri" terkininin ikamesi tensib olundu. "Patrik-i dâire-i rûhâniyesi bilumum Memâlik-i Osmaniye'dir." fıkrasındaki "bilumum" tabirinin manası ledel istîzah bundan bir katogigosluğun dâire-i irâdesi maksud olduğu anlaşılmasına ve halbuki Memâlik-i Osmaniyenin hatt-ı hacizeye gibi bazı ikamenin böyle bir tabir-i umûmi ile dâire-i rûhâniyeye idhali gayri muvâffik görülmesine binaen tabir-i mezkûrun tayi kararlaştırıldı.

Patriğin usûl ve şerait-i intihâbiyesini tayin eden fasılda patrikliği müterafik olan katogigosluk sıfatında patriklik ile birlikte zikr ve tekrarı müstelzim fevâid olduğunun gerek bu fasılda gerek fusûl eşyanın lüzüm görünen yerlerinde bu iki sıfat-ı müctemian zikr ve üçüncü maddeyle mevad-ı sairede mezkur "avâm" tabiri buradaki medlûli olan "sınıf-ı rûhâninin gayri" suretinde tashih edildi. Katogigosu olan patriğin episkoposlar meyanından intihâbi Ermenilerin kavâid-i mezhebiyesinden olmasına ve murahhasaların ise bazen episkopos mertebesinde bulunmamaları mütehammil görülmesine binaen "murahhasalar" lafzının üçüncü maddede "Episkoposluk mertebesine hâiz murahhasalar" şeklinde takyidi patriklikle katogigosluk namzedleri arasında hükümetce icrâ edilecek tefrik ve temyiz muamelesinin temsil-i müş'ir olabilmesine temin ve bunların bazen bir veya ikiden ibaret gösterilmesine men içün dahil-i defter edilecek namzetlerin yediden akel olamayacağına dair madde-i mezkûreye bir fıkra ilavesi ve patriğin evsafi meyanında mezkur "An-asl-ı teba-i Osmaniye'den" tabirinden ebanananced Tabiyet-i Osmaniye'ye maksud olduğu anlaşıldığından bu ibarenin

tevzihi ve hiçbir suretle mahkumiyeti sâik etmemek şartından bittâbi mahkumiyet hukuku değil mahkumiyet cezaiye kasedildiği cihetle bununda tasrihi tensib edildi.

Meclis-i rûhâniyenin teşkilatına mübeyyen olan beşinci maddede meclis-i mezkûrun nısfı berât-ı ali ile mansûb murahhasalardan ve nısf-ı diğeri evsâf-ı lâzıme hâiz episkoposlar ile mütehabıran-ı ruhbandan mürekkeb ve azasından lâakil altısının episkoposluk mertebesine haiz olmaları şart-ı ithaz kılınmış ise de ledelel-hâca katogigosu intihâb edecek olan meclis-i rûhâniyede episkoposların elinden ibaret kalması kavâid-i mezhebi nokta-ı nazarından bâdi-i itiraz olmak mülâhazasıyla meclis-i mezkûre heyetinin on iki episkoposdan mürekkeb olacağı tasrih olundu.

Altıncı maddede meclis-i rûhâninin tâdat vezaifi sırasında rahib ve papazlar yetiştirmeye çalışacağı muharer olub halbuki ledel-hâce katogigosu intihâbı için meclis-i rûhâniyede mikdar-ı muayyen episkopos bulundurulabilmek üzere bunların amel-i kifayede yetiştirilmeleri ahkâm-ı nizamnâmenin temin-i tatbiki nokta-ı nazarından mühim ve lâzım görüldüğünden bu fıkraya "episkopos" tabiride ilave kılındı.

(15) Dokuzuncu maddede tedrisat-ı ibtidaya ve talebe-i aliyyenin tarz-ı irâdesince kavânin-i umûmiye ve Maârif Nezâretinin teftişine tabiyet-i mecburisi zikr edilmekte olub halbuki bu mecburiyet yalnız tarz-ı irade hakkında değil esas-ı tedrisat hakkında lâzım-ül vücûd görüldüğünden işbu fıkradaki "tarz-ı irâdesi" yerine "icrâsı" lafzı ikame edildi. Meclis-i rûhânî ve muhtelit azasının halef-i nizam-ı muamelat-ı vukuunda patrik tarafından icrası on üçüncü maddede tasvib olunan men cezası inzibâtiye meyanında bir mâh ictimâda bulunmaktan men cezası failin taridi halinde nisab-ı müzakerenin ihlalini müeddi ve bu cezanın tesiri müddetinden ziyade mahiyetinde mahsûs olacağı cihetle mezkûr bir mâh yerine "iki ictimâh" tahrir edildi.

Patrikhâne sandukunun ve iradatından bahs olan yirmi yedinci maddeye " Bundan başka her ne nam ve vesile ile olursa olsun patrikhânece efrâd-ı cemâatından bir şey almak memnudur." fıkrasının ilavesi tensib edilmiş ve rüesa-yı rûhânice efrâd-ı cemâatden ahz-ı mecaz olan aidatın had azamisi ile suret-i istifasının bir kaideye rabtı mukteza görüldüğünden buna dair de mevad-ı müteferika meyanına bir madde ilave kılınmıştır. Yirmi üçüncü maddede "Esbab-ı maliyeden dolayı patrikhânece gösterilecek lüzüm üzerine tasvib-i hükümet-i seniyyeyle iki murahhaslığın muvakkaten tevciidi caizdir." fıkrasının esasen adem-i lüzümü hasebiyle bu fikra tay olunmuştur.

Devletin lisân-ı resmiyesine ve Bağdad alâ mekân-ı kavanin ve nizâmat-ı umûmiye ve ahkâmına vakıf olmak lüzümüne dair dördüncü maddede patrik ve katogigos için münderic olan şartın murahhasalarda Kudüs Patriğinde de aranması zaruri bulunduğundan mevad-ı müteallikasına bu şartlar derc edilmiştir.

Rûhânî ve muhtelit meclislerin birlikte ictimâ-yı câiz olub olmacağına dair olan madde bu fasıl ile münasebetdar görülmediğinden ahkâm-ı müteferria meyanına nakil ve patriklik için intihâb olunacak namzedler defterine tanzîmi hususunda gösterilen kırk gün müddet ihtiyacattan fasıl olduğu cihetle otuz gün tenzil olunmuştur. Kudüs Ermeni patrikliğine mütalik ahkam-ı muhtevi olan işbu üçüncü bab mündecarâtı nizamnâmenin birinci maddesinde patrik ve katogigos merkezi olmak üzere idare edilecek Memâlik-i Kudüs'den başka beraber olması şikkına göre tahrir edilmiş olub şâyet patriklik ve katogigosluk merkezinin Kudüs-i Şerif olması takrir ider ise bâb-ı mezkûr muhteviyatında ana göre icab eden tadilatın lüzümü icrâsı tabidir.

Patrikhâne rûhânî ve muhtelit meclislerinin nizamnâmenin bidayet tatbikindeki teşkilatını ihtiva eden otuz beşinci maddenin son fıkrası ..... tarafından teklif olunduğu vechle tadil olunmuştur. Otuz yedinci maddede patriklik dairesince ve memur-ı Devlet-i Aliyye ile muhaberat ve münasebetince işbu nizamnâme muhalif hal ve hareketi ve vukuuna hakkında icrâ edilecek muameleden bahsedilmekte olub bu ibarenin "Kavanin ve nizamat-ı mevzua ahkâmına veya menafi mülk ve millet-i muhalif" şekline tahvili tenmin-i maksude daha ziyade hâdim görülmüştür. Otuz sekizinci maddede dahi otuz yedinci maddede beyan olunan hal ve hareket tabiriyle kayıd-ı mezkur tekid ve meclislere aid olan otuz dokuzuncu maddede "İşbu nizamnâmenin ahkâm-ı umûmisine muhalif bir vaziyet ahz ettikleri " cümlesi yerine

"Evamir ve tebligat-ı devletin tenfiz ve icrâsında İka-i nasibeyi mütaazammın bir hat hareket ihtiyar ettikleri" ibaresi ikame ve işbu nizamnâmenin tarih neşrinden itibaren mer'iyetine dairde bir diğer madde ilave ve muhtelif maddelerde ibaret ve tertibatınca tashihat-ı muktezaya icra olunduktan sonra lâyihanın tebyiz ettirilen nüsha-ı mahsusı leffen takdim kılınmıştır. İfa-i muktezâsı babında emr-ü ferman hazret-i men-lehül emrindir.

10 Rebiülevvel Sene 334 ve 3 Kânûn-i Sâni Sene 331

Şûrâ-yı Devlet

Âzâdan Mustafa Nuri

Âzâdan Kemalleddin

Âzâdan Mehmed Celaleddin

Tanzîmat Dâiresi Reisi Sanisi Sadeddin (Hin-i imzada bulunmadı)

Âzâdan Asaduryan Efendi (Bulunmadı)

Âzâdan Ali Baş Hempa Efendi .....

(16) Ahiren tanzîm edilen Ermeni Patrikliği Nizamnâmesine aid esbab-ı mûcibeye mutazammın arızadır.

Adliye ve Mezâhib Nezâreti Mezâhib Müdüriyeti

Aded

Cemâat-ı muhtelif rüesa-i rûhâniyesine itâ buyurula gelen berat-ı aliyye ahkam ve münderecatının sarahâtı vechle devletce mine'l-kadîm cemaat-ı mezkûreye verilmiş olan imtiyazat mezahib-i ayin ve merasim diniye ile riyaset-i rûhâniye vezaifinin serbestçe ifâsı ve musat mezahibinin idaresi ve nikah ve zevciyet gibi misalen kendi mesailikleri esasat ve muktezayanına tevfiği temin edilmek maksadına hâdim bir takım müsaâdatdan ibarettir. Mürûr-ı zaman ile berevât-ı mezkûreye rüesâ-i memuriyen mezhebiyenin şahısları hakkında kavanin ve teşkilat-ı hazırâ icabetliyle gayri mutenasib bazı kuyud dahi dahil olmuş ise de idâre-i devletin ol vakitlere aid hayli istisna şey-i netayicinden bulunan kuyud mümasile irade tekamül ve terakkisi tesbitinde bizâtihi hükümden sukût etmesiyle el-yevm rüesa-yı mûmâileyhden kuyud-ı mezkûreyi ihmal ile usûl ve kavaid-i umûmiye ahkâmına itbâyı kendilerince daha nâfi' add edüp o yolda hareket eyleyenlerin emsali arbedesi görülmektedir.

Muahharen bazı rüesâ-ı rûhâniye için meydana getirilen nizâmatdan maksad-ı aslî ise berevât-ı aliyye ile muayyen imtiyazat ve müsadatın sûr tatbikine tayin ve tevsih eylemekten ibaret iken nizâmat-ı mezkûrenin vakitli devâir-i mezhebiye tarafından tanzim kılınan layihalarının devletce hüsnü-ü tedkik olunamaması esasen berat-ı aliyyelerde bulunmayan ve mezahib itibarıyla da imtiyazat-ı mezhebiyede addına imkan olmayan bazı ahkâm-ı ihtiva etmelerine sebebiyet vermiş ve bu nokta-i nazardan Ermeni Patrikliği nizamnâme-i atiki emsaline bil-takdim tarih vaz' ve tesisinden biri devlet ve cemâatce muzarat-ı kaviyeyi intâc eylemiştir.

Nizamnâme-i mezkûrun teşrih ahkâm ve münderecatına ve imtiyazat mezahibinin sûret-i ceriyesini tayin ve tavzihden ziyade bir şekil cismânî ve idâriyi hâiz bulunması itibarıyla mûcib olduğu sû-i netayicin zikir ve ityanına girişilmezden mukaddem bunun zaman tanzîminde bile devletce nizâm yapmak için mevzû ve mer'î bulunan usûle gayri muvâfık olarak ya'nî evvel emirde şura-i devlet veya meclis-i vâlâ bâdehu meclis-i mahsusı vükelaca tedkik edilmeyerek her nasılsa makam-ı sadâretin arzıyla irâde-i seniyyeye iktiran eylemiş ve gerek bu sebebden gerekse tatbikatda fii'len tebeyyün eden mazeretinden dolayı tadiline bilahâre irâde-i seniyye taalluk eylediği halde hükümetin şimdiye kadar tenkid olunmamış idüğü alel istidrad arz olunur.

Filhakîka imtiyazat-ı mezhebiyenin maksad ve mebnî-i aleyh-i vezaif ve ahkâm-ı dinîyenin temîn-i serbestiyetinden ibaret bulunduğuna göre tatbik ve icrasında pişvayan-ı mehazib olan rüesa ve memuriyen-i ruhaniyeye aid olması ve nizâmat-ı mûmâsile ise mûmâileyhimin gerek devlete gerekse kendi cemâatlerine karşı mükellefiyet ve

salahiyetlerini tayin ve tahdid eylemesi mukteza görünüb devlete karşı mükellefiyet-i misli mûmâileyhimin esnâ-yı intihâbatında bittabi hukuk-ı hükümetden olan hakk-ı reddin suret-i istimalatı ve indel icab berât-ı aliyyeleri ahkâmına tevfikân azl ve tebdillerini usûl ve teferruatını tayin edecek ahkam-ı sarâhaten zikr ve taridini müstelzim bulunduğu ve cemâate karşı mevki ve vezaiflerine gelince mâdem ki rüesâ-yı mezâhibi bir taraftan sıfat-ı rûhâniyeleri iktizâsınca avâmdan mütemaiz ve diğer tarafında cemâatlarının ifâ-yı ihtiyacat dinilerine memurdurlar. Efrâd-ı cemâatin dahi intihâb sırasında riyaset-i rûhâniye namzetlerinin tefrikine ya'nî kaidaten ve mezâhiben he'yet-i rûhâniyenin hakkı olan intihâb muamelesini kendilerince emin ve münasib görülecek esami meyanına kasr ve tahdid emrinde iştiraka bittabi salâhiyetdar olarak el-yevm nizamnâme-i mahsusı bulunan ve bulunmayan bilimüm cemâat gayr-i müslümece şu cihetle nizamem veya teâmülen mukarar ve mer'î olduğu halde Ermeni Patrikhânesi nizamnâme-i atikinde hukuk-ı .....devlet külliyyen mensî bırakıldığı gibi rüesâ-i rûhâniye intihâbına dahi ekseriyet-i külliye ile avâmdan müteşekkil meclisi ve heyetlere ihale edilerek rüesâ ve memuriyen-i mûmâileyhin imtiyazat-ı mezâhibi ile müeyyid ve kaffe-i cemâat-i sâirede müslüm olan mevki ve ser-bestileri ihlal olunmuş ve berevât-ı aliye ile kendilerine mevdû bazı hukuk ve vezaif ise sırf cismânî bir meclis ile anın tarafından ve yine avâmdan teşkil edilen tali komisyonlara verilmiştir. Kezalik patrikhâne rûhânî ve cismânî meclislerinin sûret-i teşkilat ve tebdilatı dahi calib-i nazar-ı dikkat olub ezcümle feth-i hakaniden biri mevki ve imtiyazat mezâhibiye nukat nazarından cemâat-i sâireye takdim eden Rum cemâati patrikhânesinde bil-fiil memuriyet-i ruhaniyeden bulunan episkoposlardan mürekkeb ve her güne mesâil-i diniyenin haline kadar bir Sinod Meclisi bulunduğu ve sıfat-ı rûhâniye erbabının bil-zât istifaline Hıristiyanlarca mesağ mezhebi olmayan ve nukut ve müessesat-ı hayriye cemâate talik eden işlere avamın müşareketini teminen azası Sinod Meclisinden dört ve avâmdan sekiz zâtın mertebe bir meclis-i muhtelit dahi teşkil olunarak bunun ikisinded bir tebeddül eden azası cismaniyesinin intihâbatı nizamem darsaadet mahallâtınca ifâ kılındığı halde Ermeni Patrikhanesi nizamnâmesiyle rûhânî ve cismânî meclislerinden başka bunların intihâbatı ve vezaif-i sâir ile mükellef ve yüz kırk azasından yüz yirmi darsaadet ve taşralarca avâmdan dâire-i umûmi ile muntehin bir meclis-i umûmi ihdâs olunmuş ve bu sûretle hattâ meclis-i rûhâniyenin teşkilat ve tebdilatı bile avamın re'y ve intihabına bırakılarak mahiyet-i aslîsi izâh edilmiştir. Bundan başka nizamnâme-i mezkûr nüfus tahriri ve iane-i millîye namıyla vergi tarh ve tevzii gibi vezaif ve imtiyazat mezâhibi ile kat'ân münasebet ve alakası bulunmayan hususunu dahi ihtiva ve şu mesâlihi sınıf-ı rûhâniyeden teşkil etmeyen meclis-i rûhâniyelere ve tevdi ve ita eylemeye mezheb ve rûhâniyet esasından bir mertebe daha tebâüd edilmiştir.

Ahvâl-i maaruze netaicinden olarak Ermeni cemâatında heyet-i rûhâniyenin serbestçe vezaif-i mezhebiye ile iştigal edebilmek üzere lüzûm-ı derecesinde nüfuz ve iktidar kalmayub gerek intihâbat gerekse muamelatca avâmdan müteşekkil meclisin tesiratına mağlub olduğu ve patriklik makamı ise riyaset-i ruhaniyeden ziyade bir arada memuriyeti haline geldiği cihetle patrikhâne dahi elli seneye karib bir zamandan ya'nî efkâr ve âmâl-i (17) mahsuse-i siyasetin Ermeni cemâati meyanında intişara başlaması tarihinden itibaren vezaif-i mezhebiyeden ziyade umûr-ı mülkiye ve siyasiye ile müteşekkil bir müessese halini iktisab eylemiştir. Çünkü ara-yı umûmiye ile teşekkül eden meclis-i umûmi ve anın muntehabı olan meclis-i rûhânî ve cismânî azâlıkları tabiyet-i maslahat iktizâsından olarak politikacılıkla melûf ve alekser cemiyet-i ihtilaliye ile münasebetdar bir takım kesane intikal edüp anlarda fark-ı adideye münkasım olduklarından ve her fırka âmâl-i millîyeye hizmet-i mesaisinde diğerlerine takdim edilmiş avam-ı ..... Patriklik makamı ve memuriyet-i sâire-i rûhâniye o yolda ithaz hatt-ı harekete sevk ve icbar edegeldiklerinden bu nişanat ve ihtirasat arasında vakar-ı temkin-i zatiyesini muhafaza ve mevki ve sıfat-ı rûhâniyesi icabatını derpîş etmek ayniyen patriklerle sâir memuriyen-i ruhaniye için memuriyetlerinden istifâ ve ihtiyar-ı köşeyi inziva etmeden başka çare kalmamıştır. Ahvâl-i mahak-î hayâlât ve mübalagat kabilinden bulunmayub patrikhanenin devr-i sâbık hazırdaki meslek ve muamelatı dahi sefaret-i ecnebiye ile olan muhaberat ve münasebatı ve ilan-ı meşrutiyetden sonra hilaf-i nizam olarak senelerce Galata Kilisesi'nde aleddevam ictimah eden meclis-i umûmiyenin sahaifi matbûatı bile geçen müzakerat ve makalatı ile sabit ve havi eder.

Netaic-i ..... bil-fiil meşhur olmasıyla tafsil-i itnâbına mahal görülmeyen şu vaziyet-i müşevveşe gayri tabiyeden patrikhanenin tahlisi ve Ermeni cemaati umur-ı mezhebiyesinde berevat-ı aliyyede muayyen ve Kânûn-i Esasi ile

müeyyid olan imtiyazat-ı mezhebi dairesinde tanzim ve ıslahı maksadıyla yeni nizamnâme lâyihası kaleme alındı. Aslı imtiyazat-ı mezhebiyeyi ihtiva eden berevât-ı aliye ahkam ve münderecat şu hususda kat'an mevzû bahsedilmediği misüllü meclis-i rûhâniyenin vezaif-i mezhebisi nizamnâme-i atikden iktibası olunmuş ve memuriyet-i resmiye-i rûhâniyeden bulunan murahasaların hak intihâbı dahi berevât-ı aliye ahkâmına ve cemâat-i sâire gayri müslümede ki usûl-ı umûmice ve meriyyeye tevfiikan bu meclis-i tevdî kılınmıştır. Rûesa ve memuriyet mezhebinin ifâ-yı vezaif-i rûhâniyece tesirattan vâreste kalarak gerek devlete gerek cemâate karşı meslek ve mesuliyetleri tayin edebilecek üzere kendilerine salahiyet lâzım-ı îtâ kılındığı gibi patrik intihâbatında ve patrikhâne ile müessesat-ı cemâatin idare-i malilerine müteallik muamelatda efrâdın hakk-ı müşâreket ve murâkabesi dahi patriğin usul ve intihâbına ve meclis-i muhtelitin teşkilat ve vezaifine aid mevad ile temin edilmiştir. Esna-yı intihabda devlete aid hakk-ı reddin sureti istimaline gelince nizamnâme-i atikte buna dair serahat کافی bulunmayup intihâb edilen zatın "ez-kadim olageldiği vechle irade-i seniyyeye tevâfuk eylediği takdirde patrik nasb ve tayin" olunacağı gösterilmiş ve halbuki yeni nizamnâme ile patriklik memuriyeti Sis Katogigosluğu'na ilave olunarak derc ve ehemmiyet mezahibiyesi îtilâ eylemiş olunmasına mebni yine bu derece-i ehemmiyette bulunan Dersaadet Rum Patrikliği Nizamnâmesi esasına tevfiikan ve devletin ârâ-yı umûme-i cemâati ihraz eden bir zatı reddetmek mecburiyetinde kalmasına teminen evvel emirde kâbil-i intihâb olanların esami defteri ahz edilerek umûr-u mülkiyece liyakatı görülmeyenlerin istisnası usûl-î vaz olunmuştur. Kezalik patriğin indelhace taraf-ı devletten azli hakk-ı tabisine dair berat-ı aliyyede münderic kuyud ve ahkâmın tevzih ve usûl tenfiriyesi tayin olunduğu gibi patrikhâne meclislerinin salahiyet-i mahdudelerini tecavüz edememeleri hakkında takyidât lâzım-ı mahsuse ilave kılınmış ve patriklik cemâatce istifaya mecbur edilmiş ise yine Dersaadet Rum Patrikliği Nizamnâmesi esasına tevfiik yani patrikhâne hizmetlerince olabada sülâsan-ı ekseriyet ârâ-i husule tâlik edilmiştir. Rûesa-i mezhebiyece efrâd-ı cemâatden ahz-i mecaz olan aidatın ibkasıyla beraber bu hususda milel-i gayrimüslime efrâdının aralıkta şikayetini ve devâir-i rûhâniyece bazı müşkilâtı mûcib olagelen efrâd ve tefritlere katiyen mahal kılınmamak üzere müddet-i münasebe zarfında tatbikatın ira-i edeceği lüzûm ve ihtiyaca ve cemâatin say-i maliyesine göre aidat-ı mezkûre için hudud-ı azamiye tayin ettirilerek nizamnâmeye tezyili takarrür eylemiştir.

Şu ahkâmın dalelet-i sariha ve katiyesiyle sabit olduğu üzere nizamnâme-i cedidden tertib ve tanzimince takib edilen gaye-i asliye imtiyazat mezhebiyenin idame-i mahfuzatıyla beraber suistimaline mahal bırakılmayarak suret-i salimede cereyanı temin eylemek ve esasen mezhebe ve riyaset-i ruhaniye vezaifine tâalluk etmediği ve kavânin-i devlete göre hiçbir şahıs veya heyetin daire-i salahiyeti dahilinde bulunmadığı halde her nasılsa nizamnâme-i atike girmiş olan vergi tarh ve tahsili ve nüfus tahriri gibi muamelata nihayet vermek ve devlet ve cemâatce muhazır ve mazarati fiilen tebeyyün eden teşkilat-ı cismâninin lağvıyla patrikhânenin hakikî bir dâire-i rûhâniye halinde teşekkül ve tekamül isbat-ı tehiyye etmekten ibaret olup fakat yeni nizamnamenin en mühim cihetinin müteaddid Ermeni Katogigos ve Patriklerini bir zat-ı uhdesinde .....bu Osmanlı Ermenilerin Eçmiyazın Katogigosluğuyla alaka ve münasebetlerinin kati maddesidir. Gerek patriğin usûl-i intihâbiyesine ve gerek meclis-i rûhânî teşkilatına dair atik nizamnâmede münderic ahkâmın dahi tadil ve ıslahı müstelzim bulunması itibariyle başkaca tedkik ve tâmiki mukteza göründü.

Ermeni cemâatinin Memâlik-i Osmaniye'de Sis ve Ahtamar ve Rusya'da Eçmiyazın mevkilerinde üç katogigosluğu yani riyaset-i rûhâniyesi bulunub Dersaadet ve Kudüs Patriklerine ise episkoposluk mertebe-i ruhaniyesinde birer zat-ı intihab olunmakta ve patriklik sıfatı anlarca bir memuriyet-i resmiyeden ibaret olmasıyla kendileri riyaset hukukuna mezhebiye mahsus mezâyâ ve iktidarı gayr-i haiz bulunmaktadır. Mesala bir rahibin episkoposluk mertebesine terfisi ve hıristiyanlarca manasının dininden olarak istimâl edilen Zeytun mukadessin amâli gibi muamelat-ı mezhebiye ancak katogigoslar sahib-i salahiyet olduklarından patrikhanelerce bu yolda merasime lazım görülür ki veya kendilerince hal gayr-i mümkün bir mesele-i zeyliye zuhur eylediği halde katogigoslarla onların mütaberinde bulunmak icab eden Sinod meclislerine müracaat edilir.....maruz patriklik bir sıfat-ı resmi olduğunun patrik ekseriyetiyle avamdan müteşekkil bir heyet canibinden intihabına mani mezhebi bulunmadığı halde katogigosluk intihâbı ve mezhebe takdîsi behemahal episkoposlardan merakib bir Sinodun vücuduna muvaffaktır. Salûf ül-zikr üç katogigoslukdan en kadimi Eçmiyazın kürs-i ruhaniyesi olup ermeni mezhebinin muktedası bulunan Kirkoran makamı

olduğu halde Tatarların zaman-ı hücum ve istilasında katogigosluk-ı Sis karar etmesiyle muvakkaten munkarız olmuş bilahare yeniden teşkil edilmiştir. (18) İşbu katogigosların suret-i teşkilatına ve edvar-ı tarihiyesine müteallik tâfsilatın haric-i ..... bulunması cihetiyle vaziyet-i hazralarına nakil kelam olununca darsaadet ermeni patrikhanesi öteden beri kendisinin Eçmiyazın Katogigosluğu dâire-i rûhâniyesine mensub add eylemekte bulunmasına binâen episkoposlarını ihraz mertebeye-i ruhaniye için Eçmiyadzine göndermekte ve Zeytun mukaddesi oradan ahz eylemekte bulunduğu gibi patriğinin nizamnâme-i atiki dahi Eçmiyazine müracat-ı mezhebisi ve Osmanlı Ermenilerinin mezkûr katogigosluk intihâbatına müşareketi esasatına göre tanzim edilmiş ve bu hakk-ı iştirak Rusya hükümetince katogigosluk için tertib edilen "bilaserniya" ismindeki nizamnâme ile teyid ve tasdik kılınmıştır. Maahâza patrikhâne-i Sis ve Ahtamar Katogigosluklarını dahi hal-i infrad ve istiklâlde bırakmak istemeyerek ve bunlara kendisince "murahas katogigos" ünvanını itâ eyleyerek patrikhâne idâre-i rûhâniyesine dahil buldukları iddia ile gerek intihâbat ve gerek sâir muameletına müdahale ede gelmiş ve şu hususta en ziyade mezkûr katogigosluklar için ısdar buyurulan berevat-ı aliyyede münderic "Ermeni patrikliğine dahil " fıkrasına istinad eylemekte bulunmuştur. Patrikhânenin şu mesleki netaicinden olarak selef-ül el-zikr katogigoslukların mevki ve teşkilat-ı mezhebiyeleri mesâil-i inhitat olmasıyla el-yevmül Ahtamar Katogigosluğu'na dâire-i rûhâniyesi gayri muayyen ve erkân-ı mezhebiyesi külliyyen mâdum bir halde bulunduğu gibi makamı da yirmi seneye mütecâviz zamandan beri vekaletle idare edilmekle ve Sis Katogigosluğu dahi her ne kadar mevkiği ve kısmen dâire-i rûhâniyesi muhafaza edebilmiş ise de teşkilat-ı rûhâniyesi gayri tanzim bir halde kalup hatta episkoposların sıfat-ı mezahibleri patrikhanece tanınmak istenilmemektedir. Halbuki Erivan cihetleri Devlet-i Aliyye idaresinde bulunduğu sırada yine darsaadet patriklerinin mesned-i ..... üzerine Eçmiyazın Katogigosları için ısdar buyurulan berevat-ı aliyyede dahi "Ermeni Patrikliğine dahil" ve "murahas ve katogigos" tâbiratı münderic bulunmasına ve müteveffa Sis Katogigos Mıgırdıç Efendi ile patrikhâne beyinde işbu merbûtiyet meselesinden tevellüd eden ihtilaf üzerine hükümet-i seniye ve patrikhâne memuriyetinden mürekkeben teşkil olunan bir komisyonun 7 Haziran 298 tarihlü mazbatasında dahi "Sis Katogigosluğu'nun, Ermeni Patrikliğine mine'l-kadım irtibatına dair bir delil kat'î mevcut olmayub.... İşbu katogigosluğu müstakil tanımak veyahud patrikhaneye irâde-i rûhâniyesine tabi kılınmak her halde devletin iradesine muallâk bir keyfiyet olduğu aşikâr olub ancak mezkûr katogigosluğun patrikhaneden kilisenin irtibatı suretinde dahi bazı mehazir-i melhûz olmağla illerüde devletce ihtiyar ve tasvib buyurulacak sûret-i tevfiik muamele olunmak üzere işbu katogigosluğun Ermeni Patrikliği iltizamına dahil tabir-i atikinin şimdilik berevat-ı aliyyede "Kemahı-fis sabık-ı istimali " beyan olunmasına nazaran patrikhanenin meslek ve iddia-ı maruzatının hiçbir esası ve ihtiyac-ı mezhebiye bedahete-i sabit bulunmadığı ve muhasaran esbab-ı siyasiyeden neş'et eylediği bir sabit ve nümayandır. Patrikhâne için lâzımevi sadâkat-ı taksimat mezheb-i rûhâniyeye göre filhakika patriklik dâire-i rûhâniyesi Eçmiyazın Katogigosluğu dahilinde bulmasıyla havali-i mezkûrenin Rusya'ya intikali üzerine oradan kâti alaka ile ihtiyacat-ı mezhebisi için Sis Katogigosluğu'na merci tanımaktan ibaret olduğu şu sûretin ol vakit bazı hamiyetli Ermeni mekabarini canibından dahi tervic ve teklif edildiğine dair rivayet-i mevsuk ..... mazbut ve mukayyed bulunduğu halde bu babda bir meslek-i makusun iltizamıyla hem Eçmiyazın mensubiyeti idame edilmiş hem de Memâlik-i Osmaniyede'deki diğer katogigosların ehemmiyetlerini taklile ve kendilerinde bil külliye patrikhanece rabt ve itbâna sa'y olunarak bu suretle umûm Ermenilerin bil-vasıta Eçmiyazine irtibatı temin edilmek istenilmiştir. Filvaki patrikhanece bu meselenin ihtiyadına bâis olan sevâbık ve esbabın mücerred-i menafi Devlet-i Aliyyeye karşı hareket fikrinden ibaret bulunmadığı ve Osmanlı Ermenilerinin mensubiyet ve irtibatı kuvvetiyle Eçmiyazın kürsîsinin ve Rusya'da ki Ermeni cemâatinin temin-i bekâ ve mevcudiyeti mülâhazasının da şu hususa bir âmel-i kavi idüğü vârid hazır ise de esasen mütehalif ve umumen siyasiyete-i müteallik esbab ve mütealaatdan neşet eden meslek-i mezkûrun burada tedkik ve muhakime hayır ve şerrine lüzum ve mahal görülememektedir. Yalnız şu cihet arz olunur ki eğer Ermeni mezhebince dahi riyaset-i ruhaniye maddesi katolik mezahibinde papalık makamının mevki gibi bir kürsiye aid başka vasıta ile merasim-i diniyenin ifası müteaddid bulunsa idi hükümet-i seniye için Eçmiyazın Katogigosluğu'na riyaset-i mezhebiyesi resmen tanınmakla beraber tebâ-i Osmaniyeden olan Ermeni cemâatine sarf-ı mesâil-i diniyeden dolayı bu katogigosluk ile suret-i hususiye ve gayri resmiyede idamen münasebet eylemelerinden iğmâz-ı ayn olunmak kesb-i zarûret eyler idi. Fakat böyle bir zarûret olmadığı yani mezkûr katogigosluk marifetlü ifâ kılınabilecek ihtiyacat-ı diniyenin Sis Katogigosluğunca da kâbil temşiyet ve icrâ idüğüne kendilerince dahi mecal-i inkar bulunmadığı cihetle ecnebi bir reis-i

rûhâniyenin bir kısım tebâ-i Osmaniye hakkında idame-i tesirât ve müdahalatı usûl ve hukuk hükümet-i seniyye ile kâbil-i te'lif değildir. Zaten bu cihet devletce nazar-ı dikkatten dur tutulmamış ve Sis kürsî-i rûhâniyesinin muhafaza ve takviye-i mevki için katogigosu maaş tahsisi gibi muavenetlerde bulunduğu misüllü katogigosu lahik Sahak Efendi'nin esna-yı intihâbında dahi bu makam-ı ruhaniyenin patrikhane nüfuz ve tesiratından tahlisine çalışılarak mahallî heyet-i ruhaniyesince teşebbüsât-ı vâkıa bir aralık şükran ve imtinan ile telakkî edilmiş ise de gerek patrikhânenin gerekse ihtilal komiserleri ile vesâit-i ecnebiyenin ruhban ve ahali üzerindeki tehdidat ve tezyikatı husul-ı neticeye mani olunmuştu.

İşbu nizamname-i cedid hiçbir Ermeni mevki-i rûhâniyesini ifâ eylemekten mezkûr iki katogigosluğu el-yevm bu sıfat-ı mezhebiyeye hâiz bulunan bir zat-ı uhdesinde cem' ederek kaffe-i ihtiyacat mezhebiyenin ifâsına muktedir olan şu riyâset-i rûhâniye ile Osmanlı Ermenilerini Eçmiyazine idâme-i mensûbiyet ihtiyacından müstağnî kıldığını gibi kendilerine irâde ve teşkilat-ı mezheblerini (19) dahi usûl ve emsaline ve hukuk mukaddes-i devlete göre tanzim ve ıslah eylemiştir.

Dersâadet ve Kudüs Ermeni Patriklerinin bir kürsî-i rûhâniye ilâvesi ve katogigos ve patrik için Kudüs-i Şerifin mahal-i ikamet olarak tayini heyet-i celile-i siyasiyece takdir buyurulan lüzûm ve ihtiyaca mütebenni bulunmasıyla esbâb-ı mücibesinin burada taharrî ve iradına bittabi mahal olmayub yeni nizamnâme ile meclis-i rûhânî teşkilatınca vukûa getirilen tadilatın vech ve keyfiyetine gelince nizamnâme-i atik ile patrikhanede müteşekkil meclis-i ruhani esasen Sinod mahiyet ve kuvvetini haiz olmayarak bazı episkoposlar ile ruhban ve âdi papazlardan terekkeb eylediği ve mühimce bir meselenin lüzûm-ı tezkirinde dahi meclis-i umûminin yirmi azası rûhâniyesine teşkil ile "meclis-i umûm-i rûhânî" ünvanını ahz eden ve kezalik ol suretle teşekkülü itibariyle Sinod demek olmayan heyete ve nihayet Eçmiyazin Katogigosluğu'na mürâacat edilegeldiği halde yeni meclis-i rûhâniyenin katogigos intihâb ve takdis eylemek ve kaffeten mesâil-i mezhebiyeyi hal edebilmekle mükellef bulunmasına mebnî on iki episkoposdan mürekkeb olacağı gösterilmiş ve şu kadar ki bunun ibtida-i teşkilinde evsâf-ı lüzûmiyeyi hâiz o kadar episkoposun bulunmaması ihtimali teemmül edilerek kısm kalîlinin yani nihayet beş zatın ruhbandan intihâbına irade-i mesağı ile meclisin zaman-ı tecerrüd intihâbına değin lazım gelen episkoposların bitişirilmesine imkan bırakılmıştır. Rum patrikhânesinin Sinod meclisi tamamen bilfiil metropolitlikten bulunan episkoposlardan mürekkeb ise de mezkûr patrikhâneye mensub metre kesret ve tasaddi hasebiyle Sinod azalığı için beyinlerinde münavebe icrası ve on iki metropolitin aynı zamanda Dersâadet'te bulundurulması hususunca müzâhim ve müşkülâta tesadüf edilmeyub halbuki nizamname-i cerideyle teşekkül edecek ermeni murahhaslıklarına mikdarı şimdiden kabil tayin olmamağla beraber bu mikdar ile her takdirde Sinod azalığının rum patrikhanesi hal ve vaziyetinde ki şerait-i müsaade dairesinde murahhaslara hasr ve tahsisi temin edilmeyeceği mülahazasına binâen meclis-i mezkûr âzâsının yalnız nısfının berât-ı aliyye hâiz murahhasalardan bulunması tensib edilmiştir.

Kudüs Patrikliği'nin merkezi olan Maryakub Manastırı'nın ruhban cemâati patriklik makamının inhilalinde içlerinden bir kaymakam intihâb edebilecek ve patriklik için dahi yine kendilerinden nâmezdedler irade eylemek salâhiyetlerine hâiz bulunmasına ve mezkûr patriklik el-yevm münhal olduğu gibi nizamnâme-i cedid ile bu memuriyeti dahi ihraz eylemekte bulunan Katogigos Sahak Efendi esasen mezkûr manastır ruhban cemâatine mensub olmasına göre tevcih-i aherin şu salâhiyet-i kadimeye tesiri olamayub fakat katogigosluk ile patrikliğin birleşmesi üzerine artık katogigosların behemehal mezkûr ruhban cemâatinden intihâbına mahal ve imkan bulunamayacağı ve birde Kudüs Patriklerinin kayd-ı hayat şartıyla kaim olduğuna dair nizamnâme-i atikte münderic fikranın hükmü ancak patriklerin cemâatce azl ve iskanına tesis edilmeyerek yine nizamnâme-i mezkûr mücibince indel-iktiza yerine, bir vekil tayini ile makamından tebaüd ettirilmesi suretinde kabil-i tefsir ve izah olub bu kısım berevat-ı aliyye-i mevcude ahkâmınca daha mühim rüesa-ı mezhebiye haklarında bile cereyan-ı umur-ı tabiyeden bulunan hukuk-ı hükümler-ı devleti bervechle tahdid edemeyeceği derkar olmasına mebnî mezkûr cemâat-i ruhbanienin de teşkilat-ı cedideye göre hal ve mevkiyle manastırın sûret-i iradesi maddesine yeniden tedkik ve tayinine lüzûm görülerek bu husus dahi hasbel-taalluk patrikhane meclis ve rûhâniyesine ihale kılınmış mamafih mezkûr manastırın bir hayli emlakı olub bunların emval-i cemâatden

bulunması itibâriyle işte patrikhane meclis-i muhteliti dahi alâkadar görüldüğünden bu babda anın rey-i ve mütalâsında müracaat şartı ilave kılınmıştır. Emr ü ferman hazret-i men-lehül emrindir. Fi 6 Haziran sene 332

Mezâhib Müdüriyeti Bahaeddin

Ermeni Katogigosluk ve Patrikliği Nizamnâmesi Mukaddeme

Birinci Madde- Sis ve Ahtamar Ermeni Katogigoslukları tevhid ve Dersaadet ve Kudüs Ermeni patrikleri dahi bu katogigosluğa ilave olunmuştur. Osmanlı Ermenilerin riyaset-i umumiyye-i ruhaniyesi işbu katogigosluk ve patrikliğe aid olup Eçmiyazın katogigosluğuyla alâka ve münasebetleri külliyyen kat' edilmiştir. Katogigos ve patriğin mahall-i ikameti Kudüs'de Maryakub manastırındır. Daire-i ruhaniyesi Memalik-i Osmaniyedir.

İkinci Madde- Patrik memuriyeti Berât-ı Ali'si ile işbu nizamnamede muayyen ahkam dairesinde vezaifini ifa ve devletin evamirini tenfiz eyler. Merc-i resmiyesi mahsuren mezahib nezaretidir ve yalnız umur-ı mezhebiyeden dolayı hakk-ı müracatı vardır.

Birinci Bab

İntihâbât ve Teşkilat ve Zeaif

Birinci Fesil

Patriğin Usul ve Şerâait-i İntihâbiyesi

Üçüncü Madde- Katogigosluk ve patriklik makamı inhilâl eyledikde ruhanî ve muhtelit meclisler azası nihayet üç gün zarfında bil ictimâ berat-ı ali ile mansub murahhasalardan birini patriklik kaimakamlığına intihab ile müştereken Mezâhib Nezaretine iş'ar ederler. Mezâhib Nezareti Babîâli ile bil muhabere kaymakamın memuriyetini tasdik eder. Müteâkiben kaymakam katogigos ve patriğin intihabı için biri sınıf-ı ruhaniden ve diğeri sınıf-ı ruhaninin gayrisinden ikişer vekilin intihab ve ağramını derhal bilcümle murahhasalıklara tebliğ eyler. Murahhasalıklarca patriklik merkezinde veya civarında sâkin ruhban ile ruhbaniden gayrisinin dahi tevkili haiz ise de bir zat ikiden ziyade daire-i ruhaniyenin vekaletini ihraz edemez. Bu suretle intihab edilen vekiller mensub oldukları (20) murahhasalıklardan mu'tâ birer vesikayı hamil olarak kaymakamın tebligatı vakıâsı tarihinden itibaren nihayet kırkbeş gün zarfında patrikhanede kaimakamın taht-ı riyasetinde ve meclis-i ruhani ve muhtelite azasıyla birlikte bil ictima katogigosluk ve patrikliğe şâyân-ı intihab ve episkoposluk mertebesine hâiz murahhas ve sâir episkoposların isimlerini havi bir defter tanzim ederler. Bu muamele rey hakkı ile icra kılınır ve evsâf-ı nizamiyeyi haiz olarak hakkında rey verilen murahhas ve episkoposlar kazandıkları ârânın mikdarına bakılmayub dahil-i defter edilir. Her halde bunların mikdarı yediden ekall olmaz. Mezkûr defter kaymakam tarafından Mezahib Nezareti'ne takdim olunur. Mezahib Nezareti Babîâli ile bil-muhabere defterin muhtevî olduğu isimlerden esbab-ı mülkiye dolayısıyla intihabı hükümetce tensib edilmeyenler bulunduğu takdirde onları istisna ederek mütebakisinden intihabın icrasını kaymakamlığa cevaben tebliğ eder. Müteakiben heyet-i intihabiye yine o suretle ictima ederek hükümetce kabul olunan namzedlerden üçüncü rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile tefrik eyler ve bunlardan biri münhasıran meclis-i ruhânî canibinden kezâlik rey-i hafî ve ekseriyet-i mutlaka ile katogigosu ve patrikliğe bil intihab ol babda heyet-i intihabiye tarafından tanzim edilecek mazbata Mezâhib Nezaretine takdim ve intihab vakıanın tasdik-i aliye iktirânı istida olunur. Bunun üzerine bil-istifzân şeref sadir olacak irade-i seniyye-i hazret-i padişâhinin Mezahib Nezareti'nden tebliğini müteakip merasim-i lazime-i mezhebiye bil-ifa katogigos ve patrik vezaif-i ruhanisine mübaşerat eyler.

Dördüncü Madde- Patrikliğe namzed gösterilecek zevâtın episkoposluk mertebe-i ruhanisini haiz abenanced tebaâ-i Osmaniyeden bulunması ve ahlâk ve efâliyle devletin ve cemaatin emniyet ve itimadını kazanması ve hiçbir suretle mahkûmiyet-i cezaiyeye düşer olmamış ve laâkal beş sene bir murahhaslığı hüsnü idare eylemiş olması ve.... kırkbeşden

olmaması ve devletin lisan-ı resmîyesine ve bikaderü'l-imbân kavanin ve nizâmât-ı umumiye ahkâmına vakıf bulunması lâzımdır.

İkinci Fasl

Meclis-i Ruhâninin Sureti Teşkili Vezâifi

Beşinci Madde- Meclis-i rûhani nısfı berât-ı ali ile mensub murahhaslardan ve nısfı diğeri sair episkoposlardan olmak üzere oniki episkoposdan mürekkebdir. Meclis-i rûhâniyeye patrik riyaset eder. Gaybubet ve mazereti halinde azadan birini tevkil eyler. Azanın müddet-i memuriyetleri iki senedir. Her sene nısfı tebdil eder. İşbu nizamnamenin tatbikini takib eden ilk sene nihayetinde bu tebdil kur'a ile icra olunur. Murahhaslık sıfatına haiz azanın tebdillerinde münavebe usulü cereyan eyler. Diğer aza her sene zaman-ı tebdilden beray-ı mukaddem meclisce ekseriye ârâ ile intihab edilir. Tesavi-i ârâ vukuunda patriğin rey verdiği taraf tercih olunur. Bilumum azanın memuriyetleri Mezâhib Nezaretinin tasdikliyle icra olunur. Aza-yı müntehibenin tekrar intihabları caizdir.

Altıncı Madde- Meclis-i rûhani, cemaatin umur-ı mezhebiyesine nezaret ve Ermeni kilisesinin itikadât ve rivâyât cemaat beyninde tervec ve tahkim ile halelden muhafazaya dikkat etmek ve kiliselerle müstahdeminin muntazam bir halde bulunmalarına ve sınıf-ı ruhaninin ıslah ve terfi ahvaliyle ehliyet ve kabiliyetle muttasıf episkopos ve rahib ve papazlar yetişmesine çalışmak ve Ermeni mektebinde tedrisât-ı mezhebiyenin hüsnü ceryanına bakmak ve murahhaslar hakkında cemaatce vuku bulacak şikayeti tedkik ile mukaziyetini ifa ve münhal olan murahhaslıklara münasiblerini bil-intihab Mezâhib Nezareti vasıtasıyla berat-ı alilerinin tasridini istida etmek ve cemaatce tekevvün eden mesail-i mezahibiyeyi bil tahkik kilisenin usul-i meriye tevfiân hal ve tesviye etmekle mükellefdir.

Üçüncü Fasl

Meclis-i Muhtelitin Sureti Teşkiliyle Vezâifi

Yedinci Madde- Meclis-i muhtelit meclis-i rûhâni azasından ve sekizi sınıf-ı rûhâninin gayri muteberan-ı cemaatinden olarak oniki zatdan mürekkebdir ve riyaset-i tabiyesi patriklik makamına aid olmağla beraber patrik canibinden aza-yı rûhâniyeden birinin reisi vekâletine tayini dahi caizdir. Aza-yı rûhâniye meclis-i rûhâniyeye ekseriyet ârâ ile tefrik ve aza-yı gayri rûhâniyeden biri ale'd-devam patriklik merkezince ve diğer yedisi her murahhaslıktan bir kişi olmak üzere bil-münavebe murahhaslıklarca intihab olunarak cümlesi Mezâhib Nezaretinin tasdikliyle tayin olunurlar. Müddet-i memuriyetleri ikisine olub her ne nısfı tebdil eder. İşbu nizamnamenin tatbikini takib eden ilk sene nihayetinde bu tebdil kura' icra olunur. Aza-yı gayri rûhâniyenin mensub oldukları murahhaslık dairesi veyahud patriklik merkeziyle civarında ki mahaller ahalisinden bulunmaları caizdir. Bunlardan tebdil edilenler laâkal iki sene sonra tekrar intihab olunmak selâhiyetini ihraz eylerler fakat inkizâyı müddetden mukaddem vefat ve istifa gibi bir suretle vuku bulacak mahaline intihab olunanlar seleflerinin müddetlerini ikmâl eyledikten sonra yeniden intinab edebilirler.

Sekizinci Madde - Meclis-i muhtelitin vezaifi patrikhane sandığının vâridat ve masrafına nezaret ve doğrudan doğruya patrikliğe merbut kilise ve manastırlarla cemaatce müesses mekâtibi hususiye ve hayrat-ı saireye aid emlak ve akar ve nukud müteberanın hüsn-i iradesine dikkat etmek ve murahhaslıklar dahilinde bulunan müessesât-ı mezkûre emlakının her sene murahhaslar canibinden gönderilecek hesap cedvellerini bil tedkik icabetini ifa eylemek ve devletce muteber olan vasiyetnâmeler mucibince münafi cemaate terk ve vasiyet edilen nukud ve emvâlin mesulü olan cihetlere sarfını indelhace taraf-ı kanuniye bil müracaa temin etmekten adettir. Meclis-i mezkûr alelâde haftada bir gün inikâd eyler.

Dokuzuncu Madde- Mevad-ı sabıkada beyan olunduğu vecihle meclis-i rûhâni cemaatince müesses mekâtibin ulüm-ı mezhebiye tedrisâtı ve meclis-i muhtelite dahi mekâtib-i mezkûrenin varidatı ve masrafı hususatına nezaret edebilüb ale'l

umum mekteblerin gerek suret-i tesisi ve küşâdı (21) ve gerek heyet-i talimîyenin usul-i tayin ve teşkili ve tedrisât ibtidâiye ve telmiye ve ilmiyenin icrâsı kavanin-i umumîye Maârif Nezâreti'nin teftiş ve murakebesine tâbidir.

Dördüncü Fası

Patrik ve Meclisler Arasındaki Münasebât

Onuncu Madde- Patrik esbab-ı şahsiyeye mebni meclis-i rûhâni ve muhtelit azasından hiçbirini diğesine tercih etmeyerek haklarında muamele-i müsaviye ibraz ve meclislerin müzakerâtını hüsnu irade ile mahalli intizamı efzâl ve ikvalden ihtirâz etmekle mükellef olduğu gibi aza dahi patriğe karşı daima hürmetkerâne muamele ederek huzur ve gıyabında şeref ve haysiyetine .... berat edecek hareket ve tûfuhât-ı ictinab etmeğe mecburdur.

On birinci Madde- Meclis-i rûhâni ile meclis-i muhtelitin patrikhaneden başka bir yerde ictima etmesi ve patrikhanede dahi patrik ile tarafından tevkil olunacak zevâtdan maada kimsenin riyaseti altında toplanması memnûadır. İşbu memnûayat hilâfındaki ictimaata ittihâz olunan kararlar gayri muteberdir.

On ikinci Madde- Meclis-i rûhâni veya muhtelite azasından birinin yekdiğesini müteakib üç ictimada bilâ ömr hazır bulunmaması istifa eda olunarak işbu nizamname mucibince yerine diğesinin intihabatı istilzam eyler. Mazareti bulunanların patriğe beyan-ı hali ile istihsali menzuniyet eylemeleri lâzım gelir. Mazareti tebeyyün eylenenlere bir sene zarfında nihayet üç mah ruhsat arzusuna patriğin selâhiyeti olub bundan ziyade menzuniyet verilmesi azanın mensub olduğu meclisin inziman reyî ve kararına mevkufdur. Ancak müzakerât ve muamelat-ı hale-i tatarrukuna mahal kalmamak için aza-yı menzûnenin mikdarı meclis heyetinin sülüsüne asla tecavüz edemeyecektir.

On üçüncü Madde- Meclis-i rûhâni ve muhtelit azasından bir veya birkaçına hilâf-ı nizâm hal ve hareketi vukuunda patrik kendilerini celb-i davetle evvel emirde suret-i nâzikânede ihtarât icra eyler ve tesiri görülmediği takdirde bunları nihayet iki ictimada bulunmaktan men eyler. Bu suretle düçar-ı mücazat olan azanın şu hareketi tekrar eylediği takdirde patriğin talebiyle bunlar dahil olmakdan rûhâni ve muhtelite meclisler birleşerek bilmüzakere tebdil ve ihraclarını ekseriyet-i mutlaka ile kararlaştırdıkları halde hükmü icra olunur. Böyle bir karar-ı mahsus çıkarılanların tekrar intihabları caiz değildir.

On dördüncü Madde- Rûhâni ve muhtelite meclislerden her birinin patrikden şikâyete hakları vardır. Şöyle ki, azadan birinin veyahud birkaçının kendi vazifelerine müteallik umurdan dolayı patrikden şikâyetleri vukuunda keyfiyeti tahiren ve esbâb-ı mucibeye dermeyaniyle mensub oldukları meclise hitaben beyan ederler. Meclisce dahi badel'tezakir şikâyeti mezkûre ekseriyet-i mutlaka-i ârâ ile haklı görüldüğü takdirde olbaddaki kararın patriğe ilâmiyle talep izahât olunur ve patrik tarafından nihayet onbeş gün zarfında tahiren verilecek izahât-ı cevabiye bi't-tedkik kifâyetine ekseriyetle karar verildiği halde mesele kapanmış olur. İzahât-ı vakia ekseriyette kâfi görülmediği takdirde meclis-i mezkûr azası Mezâhib Nezareti'ne müştereken ve tahiren müracaat ve tafsil-i keyfiyetiyle rûhâni ve muhtelite meclislerin fevkalâde olarak ictimaâna ruhsat istida ederler.

On beşinci Madde- Madde-i sabıka mucibince vuku bulacak istida üzerine rûhâni ve muhtelite meclislerin suret-i fevkalâdede ictimaâna Mezâhib Nezareti'nce verilecek menzuniyet hükümet-i mahalliye ve safiyetle meclis-i mezkûre azasına tebliğ olundukta bunlar azadan en kıdemli episkoposun taht-ı riyasetinde olarak patrikhanede bil-ictima müteşekkilerin ifâdâtını ve patriğin izahât-ı tahriyesini arz ve açık tedkik eyledikten sonra şikâyet-i vakia patriğin sükûtunu müstelzim olduğuna salisân ekseriyeti teşkil eden lâakal on dört rey ile karar verdikleri halde keyfiyeti derhal nezarete ve tahiren patriğe iş'ar ederler. İşbu karar üzerine patrik nihayet yirmi dört saat zarfında istifasını Mezâhib Nezareti'yle meclislere bildirerek makamını terke mecbur olub bu mecburiyet ifâ edilmez ise azanın müracaatı ve nezaretin tebliği üzerine kendisi marifet-i hükümetle patrikhaneden ihrac olunur.

On altıncı Madde- Suret-i karar fevkâlâde de ictima eden rûhâni ve muhtelit meclislerce patrik hakkındaki şikâyeti mucib sukût görölmez ise yani olbabda ekseriyet-i sülûsân ârâ hasıl olmaz ise müşteki azanın derhal istifa etmeleri lâzım gelerek yerlerine işbu nizamname mucibince diğerleri intihab olunur ve patrik olan zat makam-ı memuriyette bulundukça müştekiler meclis-i mezkûre azalığına tekrar intihab edilemezler.

Beşinci Fası

Patrikhanenin İrade-i Umumiyesi

On yedinci Madde- Patrikhanede yeri bizzat patriğin ve diğeri rûhâni ve muhtelite meclislerin ve üçüncüsünde patrikhane sandıkının umur-ı tahririye ve kaydiye ve hesabiyesine ifa etmek ve birer başkâtıp ile lüzumu kadar ketebeden mürekkebe olmak üzere üç kalem ve patriğin menzun edeceği muammelat-ı rûhâniye ile müstakil ve sınıf-ı rûhâniden bir vekil ve hademât-ı müteferrika-i mezhebiyede istihdam edilmek üzere ihtiyac derecesinde rahib ve papazı ile mikdar-ı kâfi hademe bulundurulur. Patrik vekili ve patriğin kalem heyeti ve salifü'l beyan rahib ve papazlar ile hademe doğrudan doğruya patrik tarafından ve diğer iki kalem heyetlerinde rûhâni ve muhtelite meclislerce müştereken ittihâz edilecek mukarrerat üzerine yeni patrik canibinden tayin ve tebdil olunurlar.

On sekizinci Madde- Patriklik makamına varid olan evrâk icab eden meclise havele edilir ve mevâd-ı müstâcele müstesna olarak meclislerce kayıd numaraları sırasıyla bit-tezkir lâzım gelen kararlar ittihâz olunur. (22)

On dokuzuncu Madde - Patriğin rûhâni ve muhtelite meclislerce mevadd-ı muhavvele hakkında ittihâz edilecek kararlara itiraz ve esbâb-ı mucibe dermeyân ile maslahâtın tekrar tedkikini talebe selâhiyeti bulunduğu gibi, bu suretle tekrar ittihâz olunacak kararlar teyid ve ısrar-ı tazammun eylediği ve maslahât-ı hassa-i meclis-i rûhânice lâzım'ül-takdir bir mesaili esasiye-i mezhebiyeden olmadığı halde mesuliyetini deruhde ederek rey ve ictihâd-ı zaifesiyle ifa-yı muamele ve keyfiyeti meclis-i mezkûrede tebliğ eyleme hakkını da haizdir. Böyle bir halden dolayı patrik hakkında şikâyet vukuunda ondördüncü madde mucibince hareket olunur.

Yirminci Madde- Patrik ile rûhâni ve muhtelite meclisler azasına ve patrikhanenin müstahdemeyni sairesine azası icab eder. Maaş ve yevmiye ve harcırahların mikdarı varidat-ı mevcudeye göre meclis-i muhtelitece her sene tanzim ve patrik tarafından badettasdik bir sureti Mezâhib Nezaretine de takdim edilecek muvazene defteri mucibince sandıktan tesviye ve ifa edilir.

Yirmi birinci Madde- Patrikhane sandığı meclis-i muhtelitin taht-ı nezaretindedir. Varidatı evvelâ patrikhane ve manastırın emlak-ı merbutası hasılâtından saniyen cemaatce vuku bulacak tenvirat ve teberruatdan salisen bilâvaris vefat eden ruhânın emvâl-i metrûkesinden rabian idare-i ruhaniyece patriklik merkezine mensub Ermeni ahâli benindeki nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi muammelat-ı mezahibiye hasılâtından ve hamisen senevi muvazene defterlerinde meclis-i muhtelite kararıyla her murahaslığa tarh ve tevzi edilecek patriklik aidatından ibarettir. Bundan başka her ne nam ve vesile ile olur ise olsun patrikhanece efrad-ı cemaatden bir şey olmak memnuadır.

İkinci Bab

Murahhasalıklar

Yirmi ikinci Madde- Murahhaslar patrikhane meclis-i rûhânisince müntehib ve taraf-ı devletden mensub olarak daire-i rûhâniyeleri dahilinde berat-ı alileleriyle işbu nizamname ahkamına tevfikân ifa-yı memuriyet ederler. Abenanced Tebâ-i Devlet-i Aliyye'den bulunmayanların ..... ile mahkûmiyeti sâbık edenlerin ve sû-i hal ile müştehra olanların ve otuzbeş

yaşını ikmal etmeyenlerin ve devletin lisân-ı resmîsine ve bikaderi'l-îmkân kavânin-i nizamâtı umumîye ahkâmına vâkıf olmayanların murahhas intihâbı caiz değildir.

Yirmi üçüncü Madde- Murahhaslık dâireleri laâkal onbeş bin Ermeni nüfusuna ihtiva etmek üzere yeniden tertib ve tanzim olunacaktır.

Yirmi dördüncü Madde- Dersââdet murahhası "*patrik vekili*" ünvanını behemahal episkoposluk mertebe-i rûhâniyesini haiz olacak ve mâhezâ gerek berat-ı âlisinin ahkâmınca ve gerek mevki-i vezâifece sair murahhaslardan farkı bulunmayacaktır.

Yirmi beşinci Madde- Murahhaslıkların vekâletle idaresi ve vekiller için emr-i ali tasdiri caiz değildir. Ancak merkez memuriyetlerinden bir sebep-i meşrû ile gayubet eden murahhaslar ruhbândan birini tevkil edebilirler. Münhal bir murahhaslığın esbab-ı mücbire ve kaviyeden dolayı muvakkata-i vekâlet suretiyle iradesi lâzım gelir ve bu lüzum Mezâhib Nezareti'nce tahakkuk eyler ise patrikhanece müntehib vekilinin memuriyeti ba tahrirat-ı resmîye tasdik olunabilirler. Fakat bu vekil murahhaslık makamına izafetle patrikhane meclisleri azalığında bulunamaz.

Yirmi altıncı Madde- Murahhasların maiyetlerinde biri rûhbândan ve diğeri muteberân-ı mahâlliden ve nihayet altışar zattan mürekkeb olarak iki heyet-i müşavere bulunacaktır. Bu heyetlerin bir gün sınıf-ı resmîleri ve murahhaslık vezâifinden mütevellit mesuliyette âlâka ve müşâreketleri bulunmayub vezâif-i mezkureden nevi ve mahiyetine göre murahhasın hâvale edeceği mesalihden kendisine muavenet ederler. Reylerinin tatbik ve icrasında murahhasın tasdik ve kabulüne mevkufdur. Mezkûr heyetlerin usûlû intihabesıyla muamelât ve tebdilâtına dair lâzım gelen talimât patrikhane rûhâni ve muhtelite meclislerince müştereken tanzim edilecek ve Mezahib Nezareti'nin malumatıyla mer-i tatbik olacaktır.

Yirmi yedinci Madde- Her murahhashanenin bir sandığı ve ihtiyac derecesinde ketebe ve hademesi bulunur. Mezkûr sandık varidatı nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi hususundan ahz ve istifa olunacak murahhaslık aidatıyla Ermeni ahalinin vuku bulacak teberruatından ve indel ihtiyac kilise ve manastırlarla müessesat-ı saire emlâkı hasılatının murahhashane idaresi için patrikhane meclis-i muhtelitince tefrik ve tahsis olunacak mikdarından ibaretdir.

Yirmi sekizinci Madde- Murahhaslar indel lüzüm münhasıran vezâif-i mezhebiye ifası için daire-i rûhâniyeleri dahilindeki mevakı hükümet-i mahallîye iş'ar etmek suretiyle ruhbândan vekiller tayin ve izam edebilirler. Bu vekillerin hiçbir sıfat-ı resmîyesi yoktur.

Üçüncü Bab

Mevad-ı Müteferriki

Yirmi dokuzuncu Madde- Patrikhane rûhâni ve muhtelite meclislerinin işbu nizamnamenin bidayeti tatbikindeki teşkilat ve intihabatı vecaatı üzere cereyan eyler. Evvel patriğin makamınca meclis-i rûhâninin ba berat-ı ali mensub murahhaslardan tereküb edecek altı azası mevcut ve murahhaslar beyanından bi't-tefrik davet olunarak Mezahib Nezareti'nden malumat verilir. Saniyen bu suretle teşekkül edecek meclis-i ruhanice mütebaki altı aza dahi bil intihab memuriyetleri nezareti müşarünileyhadan tasdik olunur. Sâlisen meclis-i mezkûr azasından meclis-i muhtelitede memuriyeti icab eden dört zât dahi bi't-tefrik bu meclis için lâzım gelen mütebâki sekiz aza-yı gayri rûhâniyeden biri patriklik merkezi ahalisinden olmak üzere patrik tarafından muteberân-ı cemaat meyanından hüsnü hali ile Maarif zevatdan bila intinab hükümetce tensib eylediği halde cümlesinin memuriyetleri Mezahib Nezareti'nce tasdik edilir. İşbu nizamnamenin bidayet-i tatbikinde meclis-i rûhâninin umumen episkoposu mertebesine hâiz zevatdan teşkilinde tenazür

hasıl olduğu takdirde noksanın beşten fazla olmamak üzere mütehayyizân ruhbandan zevad-ı münasebe intihabıyla ikmâli caizdir.

(23) Otuzuncu Madde- Rûhâni ve muhtelite meclislerin birlikte ictimai işbu nizamnamede tadad olunan ahvâl ve esbâb-ı münhasır olub başka vesile ile müştereken ictimai caiz değildir.

Otuz birinci Madde- Katogigos ve patriğin kavanin nizamât mevzuatı ahkâmına veya menaf-i mülkü devlete muhalif hal ve hareketi vukuunda derecesine göre Mezâhib Nezaretinden kendisine tenbihât ve ihtirât-ı lâzıme-i tahririye ifa olunur ve ledelicab nezaretten Babîâli'ye iş'ar keyfiyetle meclis-i mahsus-ı vükelâca ittihaz edilecek karar üzerine bâ irade-i seniyye hazret-i padişahî azl edilebilir. Bu takdirde patrikhane-i rûhâni ve muhtelite meslislerine hitaben tastir ve irsal kılınacak buyruldu sami üzerine alelusul bir kaymakam intihab ve tayin edilerek üçüncü ve dördüncü maddeler mucibince halefinin intihâbına şûruğ olunur.

Otuz ikinci Madde- Otuz birinci maddede beyan olunan hal ve hareket murahhaslar veyahud diğer ruhban ve papazlar tarafından vukua getirilir ise derecesine göre faillerinin tenbih ve tevbihini veya azl ve tebdisi hakkında Mezâhib Nezaretinin ifa kılınacak tebligâtın ahkâm-ı patrikhanece lâzımü'l-infazdır. Bu babda tereddüd ve ferahi iradesi haklarında muamele-i intihâbiye icra edilecek olan rüesa ve mensubiyet-i rûhâniyenin hükümetce vezaiflerinden ihracını ve patrik ile meclis-i rûhâni haklarında da hükmü nizâma muhalifetlerinden dolayı muamelâtı lâzimenin icrasını istilzam eyler.

Otuz üçüncü Madde- Patrikhane meclislerinin azası meclisde umumen veyahud kısmen işbu nizamnamede muayyen vezaifinin haricindeki umura müdahale ve patrik veya rüesa ve mensubiyet-i rûhâniyeyi o yolda hareket ve muamelâta tahrik eyledikleri veyahud mahiyet-i siyasiye ve mülkiye-i havi veya evâmîr ve tebligât devletin tenkîd ve icrasında ifa-yı tasîbatı mutazammın bir hat ve hareket ihtiyad etdikleri halde Mezâhib Nezaretince kendileri tevbih veya tebdil olunurlar. Hareketlerinin ehemmiyetine göre muamele-i tebdiliye ..... meclis-i mezkûreye dahil olmamak kaydını dahi ihtiva edebilirler.

Otuz dördüncü Madde- Mevad-ı sabıkada muayyen muamelât-ı intihâbiyeyi mucib olan ahvâl ve hareket kavanin-i umumîye-i cezâiye ahkâmınca failleri hakkında mucezat-ı saireyi müstelzim ise anlarda başkaca tatbik ve icra kılınır.

Otuz beşinci Madde- Nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi hizmet-i mezhebiye mukabilinde rüesa-i rûhâniyece efrâd cemaatden ahz-ı mecaz olan aidatın had azamisi ve suret-i istifası heyet-i rûhâniyenin tebeyyün edecek ihtiyacına ve cemaatin sai haline nazaran patrikhane-i rûhâni ve muhtelite meclislerince işbu nizamnamenin tarihi tatbikinden itibaren nihayet iki sene zarfında tayin ve takdir ile patriklik makamından Mezâhib Nezaretine bildirilecek ve devletcede aynen veya tadilen badel' kabul işbu nizamnameye tenzil edilecektir.

Otuz altıncı Madde- Katogigosu ve patrik için mahal-i ikâmet ittihaz olunan Maryakub manastırındaki ruhban ve cemaatinin işbu nizamnamede muayyen teşkilât-ı cedideye göre hal ve mevki ve manastır ile emlâkının tarz-ı idaresi patrikhane meclis-i muhtelitenin rey ve mütalâasına da müracat olunduktan sonra münhasıran meclis-i rûhânice bi't-tezekkür ol babda bir kararname-i mahsus tanzim edilecek ve Mezâhib Nezaretinin inzimam tasvibiyle mevki-i tatbik vaz olunacaktır.

Otuz yedinci Madde- 20 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi mefsuhdur.

Otuz sekizinci Madde- İşbu nizamname tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

Otuz dokuzuncu Madde- İşbu nizamnamenin icra-yı ahkâmına Adliye ve Mezâhib Nazırı memurdur.

İşbu lâyiha-i nizamnamenin mevkii mer'iyete vaz'ını ve nizamât-ı devlete ilâvesini irade eyledim. Fi 2 Şevval 334, 19 Mart 332

Dâhiliye Nâzırı ve Mâliye Nâzırı Vekili Talat
Harbiye Nâzırı ve Bahriye Nâzırı Vekili Enver
Şeyhülislâm Musa Kazım
Sadrâzam Mehmed Said
Nâfia Nâzırı Abbas
Şûra-i Devlet Reisi ve Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Vekili İbrahim
Hâriciye Nâzırı ve Adliye ve Mezâhib Nâzırı Vekili Halil
Maârif Nâzırı ve Posta Telgraf ve Telefon ve Ticaret ve Ziraat Nâzırları Vekili Ahmed Şükrü

Bâb-ı Ali

Meclis-i Mahsuse

Meclis Vükale Mazbatası Sureti

Ermeni Patrikhanesi nizamnamenin tadili zımında kuyûd ve teşkilât-ı lâzıme-yi havi müceddeden tanzim edilmiş lâyiha-ı nizamnameye dair Adliye Nezareti'nin şûra-yı devlete muhavvil tezkiresi üzerine tanzimat dairesinden kaleme alınan mazbata lâyiha-ı mezkûre ile muayyen-i âcizânemizde ledel mütalaa lâyiha-ı mebhûs-anha münderecatında şûra-yı devletce icra edilmiş tadilat muvafık görülmüş ve meclis-i âcizânemizde de lüzûm görünmüş tashihat ba'de'l ifâ mârû'l-beyân mazbata lâyiha-ı nizamnamenin sûret-i mübeyyizesi ile leffen arz ve takdim kılınmış olmağla katibe-i ahvâlde emr ü ferman hâzret-i men lehül emrindir. Fi 20 Ramazan 1334, fi 17 Haziran 1332

Dâhiliye Nâzırı ve Mâliye Nâzırı Vekili Talat
Harbiye Nâzırı ve Bahriye Nâzırı Vekili Enver
Şeyhülislâm Musa Kazım
Sadrâzam Mehmed Said
Nâfia Nâzırı Abbas
Şûra-i Devlet Reisi ve Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Vekili İbrahim
Hariciye Nâzırı ve Adliye ve Mezâhibi Nâzırı Vekili Halil
Maârif Nâzırı ve Posta Telgraf ve Telefon ve Ticaret ve Ziraat Nâzırları Vekili Ahmed Şükrü

İrâde-i Seniyye (24)

Babiâli

Dâire-i Sadaret-i Uzma

Amedi Divan-ı Hümâyûn

1621

Ermeni Katogigos ve Patriği Sahak Efendiye itası intihab eden berât-ı alinin ısrarı zımında divan-ı hümâyuna mezuniyet verilmiştir. Bu irâde-i seniyyenin icrasına sadâret memurdur. Fi 19 Zilkade 334, fi 4 Eylül 332

Mehmed Reşad
Sadrazam
Mehmed Said

Ermeni Patrik ve Katogigosunun tevcihine dair olan irâde-i seniye ahkâmının ilgasına ve bu hususa dair verilmiş olan fermanın mefsubiyetine dair şûra-yı devlet mazbatası.

Şûrâ-yı Devlet

Tanzîmat Dairesi

33 758

499

(Bu babdaki Adliye ve Mezâhib tezkiresi Şûrâ-yı Devletde olmak itibariyle kayd olunamamıştır)

Adliye ve Mezâhib Nezareti'nin şûra-yı devlete havale buyurulan 13 Teşrin-i Sâni sene 334 tarih ve iki yüz kırk numaralı tezkiresi tanzimat dairesinde kıraât olundu.

Mezkûr tezkirede Ermeni Patrikliği Nizamname-i kadiminin mefsubiyetine dair hükümet-i sâbika tarafından Kanun-i Esâsi ile müeyyid olan hukuk ve imtiyazat-ı kadimeyi ihlalen hodbehod neşr ve ilan ile mevki-i tatbika vaz olunan 2 Şevval sene 334 tarihli nizamname hükmünün beyânât-ı resmîyesi ile hükümden sâkıt olmuş ve dahil-i sâbıkın devamı tabiye bulunmuş tabî olduğundan nizamname-i kadim ahkâmına imtisalen ifâ-yı vezâife eylemek üzere Patrik-i Sabık Zaven Efendinin Dersaadet'e avdet-i iktizâ eylediği müşareileyhin vüruduna kadar umur-u cemaatin meclis-i umumice müntehib ve memuriyetleri nezaretince musaddik bulunan ruhani ve cismânî meclisleri tarafından idare ve rüyeti tensib edilmediği ve müşarüniyleh Zaven Efendi'nin bir an evvel Dersaadete iâdesi ve ol babda lâzım gelen muamelât-ı sairenin icrası Ermeni Katogigos ve Patrikliğın Dersaadet vekâletine verilen takrirden istid'â olunmuş ve salüfül zikr 2 Şevval sene 334 tarihli nizamname-i kadimin patrikhanenin intihâbat ve muamelat dahiliyesine müteallik ahkâmını tadilen yapılmış olub berevât-ı aliyede muharrer ve Kanun-i Esâsi ile müeyyid bulunan imtiyazat-ı mezhebiye hatt-ı zatında haiz tesir değil ise de hîn-i tanziminde usûl ve emsâl vechle patrikhanenin reyî alınmak münâsib iken buna riâyet edilmemiş olmasına dahl sâbıkan iâdesi istid'â edilmesine nazaran mezkûr-ı cedid nizamnamenin feshi muvafık hal ve maslahat olacağı teemmül edilüb ancak bunun mukaddema bâ- irâde-i seniye mevki-i icraya vasfıyla ahkâmına tevfikan Ermeni Katogigos ve Patrikliğın tevcihine dair Berât-ı Aliyi şerefsudür etmiş ve teşkilât-ı lâzıme vücûda getirilmiş olmasına göre el haletül hazihî hükümetin bazı beyanatına istinâden ahvâl ve muamelât-ı mesrudenin kaim men lekül tutulmak istenilmesi ve patrikhâne mecalisi ve teşkilat-ı kadimesinin iâdesine teşebbüs edilmesi gayri caiz görülmüş olduğundan bâhsle yeni bir nizâm ile hal-i sabıkan iâdesi bit' tensib kaleme alınan mevâd-ı nizâmiye lâyihasının takdim kılındığı dermeyân olunmuştur.

Lâyiha-i mezkûre bit-tedkik şekil ve ibareye aid tashihâtı icra edilerek nüsha-i mübeyyezesi leffen takdim kılınmıştır. İfâ-i muktezâsı babında emr ü ferman hâzret-i men lehül emrindir.

9 Safer sene 337, fi 14 Teşrin-i Sâni sene 334

Azadan Hayreddin

Azadan Kemalledin Bey (mezun)

Azadan Mehmed Celaleddin

Tanzimat Dairesi Reis-i Sanisi Sadeddin Bey (Rahatsız)

Şûrâ-yı Devlet

Azadan

Azadan Mustafa

(..... i geçilmiştir)

(25) Tanzimat dairesinin işbu mazbatası melfuf lâyiha-ı nizâmiye ile beraber heyet-i umûmîde ledel kurra-i mezkûr lâyiha münderecâtı münâsib görünmüş ve lâyihanın bir nüsha-i mübeyyezesi leffen takdim kılınmış olmağla ifâ-yı muktezâsı babında emr-i ferman hâzret-i men lehül emrindir.

9 Safer sene 337, fi 14 Teşrin-i Sâni sene 334

Âzâdan Keşfi	Âzâdan Münhal
Âzâdan Seričuğun	Âzâdan
Âzâdan Mehmed Celaleddin	Âzâdan Mustafa Nuri
Âzâdan Abdullah	Azadan Hakkı Bey (bulunmadı)
Âzâdan Saadeddin Bey (Rahatsız)	Âzâdan Münhal
Şûrâ-yı Devlet Reisi Namına Reis-i Sanilerden Nazif	Âzâdan Mehmed Yahya
Âzâdan Hayreddin ...	Âzâdan Âli
Âzâdan Edhem Bey (mezun)	
Âzâdan İstefanaki	
Âzâdan Abdurrahman	
Âzâdan Kemaleddin (mezun)	
Âzâdan Mehmed İhsan	

Meclis-i Mahsuse

94

Meclis-i Vükela Mazbatası

Şûrâ-yı Devlet-i Tanzimat Dairesinden tanzim ve heyet-i umûmiyesinden tenzil olunub melfufuyla meyane-i abidanemizde mütâlaa olunan 9 Safer sene 337, 14 Teşrîn-i Sâni sene 334 tarihi ve 499 rakamlı mazbatada dermayan olduğu vech ile 27 Ramazan sene 1279 tarihlü Ermeni Patrikliği Nizamnâmesi hükmüne ilga eden, 2 Şevval sene 1334, 19 Temmuz sene 1332 tarihlü ermeni Katogigosu ve Patrikliği nizamnâmesinin ilgâsına dair kaleme alınan lâyiha-ı nizaniyenin mevki-i mer'iyete vaz-ı menût müsaade-i seniye-i hazret-i şehir-i yârî olduğu bi't-tezkir mazbata-ı mezbûre lâyiha-ı mebhûsün anhâ ile leffen arz ve takdim olunmağla katibeten ahvâlde emr ü ferman hâzret-i men lehül emrinindir. 12 Safer sene 1337, fi 17 Teşrîn-i Sâni sene 1334

Hâriciye Nâzırı Reşid Paşa (Hin-i imzada bulunmadı)
 Şûrâ-yı Devlet Reisi Mehmed Şerif
 Bahriye Nâzırı Ali Rıza
 Harbiye Nâzırı Abdullah
 Şeyhülislâm İbrahim
 Sadrazâm Tevfik b. Hakkı
 Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı Ahmet İzzet
 Ticaret ve Zirâat Nâzırı Kostaki Vayanis Efendi (bulunmadı)
 Maliye Nâzırı Abdurrahman
 Nâfia Nâzırı Mehmed Ziya
 Adliye Nâzırı Haydar
 Dahiliye Nâzırı Mustafa Arif
 Maârif Nâzırı ve Posta Telgraf ve Telefon Nâzırı Vekili Rıza Tevfik

.....

Şûrâ-yı Devlet

Tanzîmat Dairesi

Aded

327 58

94

Nizamnâme

27 Ramazan sene 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnâmesi hükmüne ilgâ eden 2 Şevval sene 334, 19 Temmuz sene 332 tarihli Ermeni Katogigos ve Patrikliği Nizamnâmesinin ilgâsı hakkında nizamnâme "lâyiha"

Birinci Madde- 27 Ramazan sene 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnâmesi hükmüne ilgâ eden 2 Şevval sene 334 ve 19 Temmuz sene 332 tarihli Ermeni Katogigosu ve Patrikliği Nizamnâmesi ilgâ edilmiştir.

İkinci Madde- 27 Ramazan sene 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnâmesi ibkâ olunmuştur.

Üçüncü Madde- 2 Şevval sene 334 ve 19 Temmuz sene 332 tarihli Ermeni Katogigos ve Patrikliği Nizamnâmesi tevfikân sadır olan 13 Rebiülâhîr sene 335 tarihli berat-ı ali hükmü ref edilmiştir.

Dördüncü Madde- Dersâadet Ermeni Patrikliğinin tevcihi hakkındaki 23 Şevval sene 331 tarihli ve Sis Katogigosluğu'nun tevcihine dair bulunan 29 Ramazan sene 330 tarihli tevcih berat-ı alileri ahkâm-ı ibkâ olunmuştur.

Beşinci Madde- İşbu nizamname tarih-i neşrinin ferdasından itibaren mer'idir.

Altıncı Madde- İşbu nizamnamenin icrasına Adliye ve Mezâhib Nâzırı memurdur.

İşbu nizamnamenin mevki-i mer'iyete vaz'ını ve nizamât-ı devlete ilâvesini irade eylerim.

13 Safer sene 1337, 18 Teşrin-i Sâni sene 334

Şûrâ-yı Devlet Reisi Mehmed Şerif

Bahriye Nâzırı Ali Rıza

Harbiye Nâzırı Abdullah

Şeyhülislâm İbrahim

Sadrâzam Tevfik

Hariciye Nâzırı Reşid Paşa (Hin-i imzada bulunmadı)

Maârif Nâzırı ve Posta Telgraf ve Telefon Nâzırı Vekili- Rıza Tevfik

Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı-Ahmet İzzet

Ticaret ve Ziraat Nâzırı -Kostaki Vayanis Efendi (bulunmadı)

Mâliye Nâzırı Abdurrahman

Nâfia Nâzırı Mehmed Ziya

Adliye Nâzırı Haydar

Dâhiliye Nâzırı Mustafa Arif

1329 (41)

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Tekfurdağı Murahhas Vekaleti

Murahhaslığa Terfi

Âsitâne-i Aliyyem ve tevabi Ermeni Patrikliği Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Tekfurdağı Murahhas Vekili Episkoposu Vanikyan Arisdaki Efendinin vukû-ı vefâtına mebnî mezkûr murahhaslığa dârende-i berat-ı hümâyûnum Serrahib Arslanyan Kivork Efendi intihâb eylediğinden bahsle memuriyetini mutezamın berat-ı âlişânım ısdar ve îtâsı âsitâne-i aliyyem ve tevabi Ermeni Patriği ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken takdim kılınan takdirde istidâ ve keyfiyet-i umûr-ı Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden iş'ar ve inhâ olunmasına mebnî mumâileyhin mezkûr

murahhaslığa tayinine hâvi zikrâat-ı şûrutun derciyle işbu berât-ı hümâyûnu verdim ve buyurdum ki mumâileyh Serrahib Arslanyan Kivork Efendi Tekfurdağı Murahhaslığı idare edüb kadimden murahhaslığa tâbi olan yerlerde papazlar ve Ermeni cemaâtî mûmâileyhi üzerlerine murahhasa bilüb murahhasalığına müteallik umûrlarında kendüye mürâacat edüb her vecihle itâat ve inkiyâd ideler ve murahhaslığa tabi yerlerde azl ve nasba müstehak olan papazları ve karabaşları ayınleri üzere azl ve nasb eyledikde âhirden kimse muhâlefet eylemeye ve murahhasa-i mumâileyhin ve papazların hane ve meskenlerinde bervech-i serbestî icrâ-yı âyin etmelerine ve buna mütefferi olan fiillerine kimesne tarafından taarruz ve müdahale olunmayub ve kadimden berü zapt ve tasarruflarında olan kilise ve manastırlarına ziyaretgahlarına ve mütabalarını usûl-ı mukadeleri üzere kaldırmağa vesâir icrâ-yı ayinlerine kimse muhâlafet eylemeye ve cemâat-i merkumeye mahsus olan kilise ve manastırlarını bilâ emr-i şerif ve kimse teftiş ve tehaffus etmeyüb ve vaz-ı kadimi ve usûl-ı makbereleri üzere vaka olan tamir ve termimlerine mûmanaat kılınmaya ve bu makule-i kadim kiliseleri mârûzat-ı müraselât ile âhire verilmeye ve âhiren dini için kilise ve manastırların eşyasına taaruz olunmayub ve rehin olmak üzere ahz ve kabz ettirilmeye ve bir-takrîb ahz olunmuş ise mâarifet-i şer'le geriye red ile mahallerine teslim oluna ve cemâat-i merkumeden biri âyinleri üzere akd-i nikâh ve fesh-i nikâh edecek oldukda murahhasa-ı mûmâileyh veyâhud tayin edeceği vekilleri mârifetiyle icrâ olunub âher taraftan müdahale ettirilmeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin ve vekillerinin maârifet ve izni yoğ iken ayınlerine muhalif olarak akd-i nikâh eden papazlar veyâhud vekillerinin haklarında lâzım gelen tediblerin icrâ eyledikde kimesne müdahale idameye ve akd-i nikâh ve fesh-i nikâh maddelerinde ve âyinlerine müteallik sâir hususda münazaa eden iki kimesne mabeynlerin murahhasa-ı mûmâileyh veyahud vekilleri tahkik edüb ayınleri üzere ıslâh eyledikde ve kiliselerinde yemin verüb afarozu tabir olunur. Tedib eyledikde kuzat ve nüvvab dahl ve taarruz ve tecrim itmeyeler ve cemâat-i merkumeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevceleri fevtinden sonra ancak üç defadan tehhül edüb andan ziyâde tehhül etmek âyinlerine muhalif olmağa o makulelere ruhsat verilmeyüb tedib ve küşümal olanlar ve âyinlerine muhalif olarak nikâh eden kimsenin kiliselerine girmesi muğayir-i ayin olunduğundan ol halde fevt olanların papazlar tarafından kaldırılması zımında kuzat ve nüvvâb vesâir zabitan-ı caniblerinden cebr ve teklif olunmaya ve murahhasalar ve episkoposlar ve râhibler ve keşişler vesâir kesandan biri kendi âyinleri muktezâsınca kiliselerine ve fukaralarına ve patriklerine biraz şey veyahud sülüs malı vasiyyet edüb ba'dehü fevt olduklarında vasiyyetleri nâfiz ve makbul olub âyin ve kâidelerince kendi cemâatlerinden Ermeni şahidleriyle şer'le istimâ olunub varislerinden şer'le alıvermeyle ve bilâ varis fevt olan murahhasaların ve papazların ve keşişlerin ve karabaşların marabet tabir olunur. Keşişe avratlarının gerek nukud ve gerek eşya ve bargir vesair her ne şeyleri var ise patriköl vakit bulunanlar tarafından bi'l-vekâle murahhasa-ı mûmâileyh mîrî için ahz ve kabz eyledikde beytülmal ve kassâm ve mütevelliler ve muhasıllar vesaireleri tarafından müdahale olunmaya ve vereseleri mevcut olunanların gerek nukud ve gerek sâir emval ve eşyalarına vaziyed kılınmaya ve âyinlerine muhalif vaz ve hareket eden papazları ve keşişleri murahhasa-ı mûmâileyh âyinleri üzere tedib ve saçların traşî kendüleri ve papazı ve karabaşlıktan azl ve ihrac ile kiliselerin âhire verdikde ve mukteza-yı âyinleri üzere def ve ihrac olunan papazların yerine iktizâ eden papazların tayini hususunda haricden kimesne mani ve müzâhim olmaya ve keşiş tâifesinden kilise ve manastırları olmayubda mahalle be-mahalle görüb sahih Ermeni cemâati hilaf-ı ayin ifsad edenlerin iktizâ eden tedibleri bermucib-i kanun-i ceza-i icrâ olunmak üzere patrikhâne tarafına bildirilen ve kilise ve manastırlarına vekafeten müştemilatına vesâir kiliselerine vâkf olan eşya ve hayvanlarına kimesne tarafından müdahale olunmayub öteden berü olageldiği vecihle zapt ve tasarruf oluna ve Ermeni cemâatinin öteden berü edâ edegeldikleri rüsûmat-ı emriye ve sadaka akçeleri ve patrikhanelerinin rüsûmat ve masarafâtı ve patriklik âidât-ı kemâkân edâ olunub tereddüd ve muhâlefet olmaya ve kilise ve manastır vekilleri patriklik rüsûmundan ve rüsûmat-ı emriyeden ahz ve ekel ederler ise muhasebeleri görölüb tazmin ettirilmesine kimesne müdahale eylemeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin ve episkoposların kendilerine ve kiliselerine mahsus olan eşyalarından iskelelerde ve kapularda gümrük bâc taleb ve ahz ettirilmeye ve Ermeni cemâatinden bilâ-garaz velâ-ivaz kabul-ı İslâmiyet edenlerin bittabi mezhebce müdahaleden salim olacakları derkâr olub fakat kendi rızasıyla İslâmiyeti kabul etmiş bulunanlara hiç kimesne tarafından cebr ve teklif olunmaya ve Ermeni papazlardan biri adına şer'le habsolunmak lâzım geldikde murahhasa-ı mûmâileyh alıkoyub âher tarafından habssettirilmeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin süvar olduğu hayvanatına ve adamlarına came ve kisvesine müdahale olunmaya ve sâkin olduğu hânesine

misafir verilmek teklifiyle rencide ettirilmeye ve mûmâileyh-i mezkur murahhasalığı şûrut-ı kadimesine riâyette zabt ve tasarruf edüb umûr ve hususuna kimesne tarafından vechen minelvücuh dahl ve taaruz kılınmaya. 7 Muharrem sene 329

***Konya'da müceddeden murahhasa vekaleti ihrâzına dâir irâde-i seniye kaydı 35 numaralı defterin bilâ senedir.
İrade-i seniye-i Maruz*** ***Tarihli Fi 5 Şaban sene 328, 31 Temmuz 326***

***Aded
2320
3367***

Konya murahhasa vekâletinden murahhasalığa terfi

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbisi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Konya ve tevâbi murahhasa vekili Rahib Serniyan Artin Efendi'nin yerine Bilecik ve tevâbi murahhası dairesinde berat-ı hümâyûnum Serrahib Toryan Tatul Efendi asâleten murahhasa-i intihâb edildiğinden bahsle memuriyetine mütezammın berat-ı alışanım ısdar ve itâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliğiyle ruhani ve cismânî meclisleri tarafından müştereken takdim kılınan takirde istida ve keyfiyet umur-ı Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden iş'ar ve inhâ olunmasına mebni mumâileyhin mezkûr murahhasalığa tayinini hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

11 Muharrem sene 329

Bitlis ve tevâbi murahhasa vekâletinden murahhasalığa terfi (42)

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi-i Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Bitlis ve tevâbi murahhasa vekili .... Drahyan Guryon Efendi'nin vuku-ı istifasına mebnî işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Rahib Kalanyan Sorak Efendinin asâleten mezkur murahhasalığa intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mutazammın berat-ı alışanım ısdar ve itâsı hakkında Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile ruhani ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icabı Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden iş'ar olunmuş ve sûret-i iş'ar muvâfık kuyud ve usûl bulunmuş olmasıyla bermûcib-i inhâ mumâileyh Rahib Kalanyan Sorak Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

17 Rebiülevvel sene 329

Palu ve tevâbi murahhasa vekâletinden murahhasalığa terfi

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbisi Ermeni Patrikliği Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Palu ve tevâbi murahhasalığa vekâletinde bulunan işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Kalpakçıyan Aznik Efendi'nin asâleten murahhasa intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mütezammın berat-ı alışanım ısdar ve itâsı hakkında Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile ruhani ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takririn irsâliye icrâ-yı icabı Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden iş'ar olunmuş ve sûret-i iş'ar muvâfık kuyud ve usûl bulunmuş olmasıyla bermûcib-i inhâ mumâileyh Kalpakçıyan Serrahib Aznik Efendi'nin mezkûr murahhasalığa ihaleten tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

12 Rebiülevvel 329

Tokad ve tevâbi murahhasa vekâletinden murahhasalığa terfi

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbisi Ermeni Patrikliği Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Tokad ve tevâbi murahhasa vekili Kazaryan ..... Efendi'nin asâleten murahhas intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mütezammın berat-ı alişânım ısdar ve îtâsı hakkında âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen taktirin irsaliye icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden iş'ar olunmuş ve sûret-i iş'ar muvaffâk kuyud ve usul bulunmuş olmasıyla bermûcib-i inhâ mumâileyh Saçakyan Savarin Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

12 Rebiülevvel sene 329

Ani ve tevâbi Ermeni murahhaslığı

15 Rebiülâhir sene 329 tarihinde Anya ve tevâbi Ermeni murahhaslığına Serpapazı Kasyan Bedros Efendinin tayin kılınmış ve işbu berat 4 Safer 328 senesi süresine tatbiken tahrir ve imâl edilmiş olmağla şerh verildi.

15 Rebiülevvel sene 329

Bilecik ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbisi Ermeni Patrikliği Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Bilecik ve tevâbi murahhası Tatul Efendi'nin tevâbi murahhaslığına tahvil memuriyetine mebni mezkur murahhasalık vekâletine Bilecik papazlarından işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Matosyan Sayon Efendi'nin intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mensûb berat-ı alişânım ısdar ve îtâsı âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken takdim kılınan takdirde istidâ ve keyfiyet Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden iş'ar ve inhâ olunmasıyla mumâileyh Rahib Matosyan Sayon Efendi'nin mezkûr murahhasalık vekâleti tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

24 Rebiülevvel sene 329

Sis Katogigosluğu Daire-i Ruhaniye Malatya ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Sis Katogigosluğu Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Malatya ve tevâbi murahhası Arslanyan Kefuran Efendi'nin Tekfurdağı murahhaslığına tahvil memuriyetine mebni mezkûr murahhasalık vekâletine işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Bağdasaryan Hamiyen Efendi mahâlince intihâb kılınmış olduğundan bahşla memuriyetini mütazammın berat-ı alişânım ısdar ve îtâsı Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icabı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden iş'ar ve inha olunmasına mebni mumâileyhin mezkûr murahhasalık vekâletine tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

26 Rebiülevvel sene 329

Trabzon ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbisi Ermeni Patrikliği Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Trabzon ve tevâbi murahhası vekili Balakyan Kirkoris Efendi'nin vuku-ı istifasına mebni mezkûr murahhasalığa Kudüs-ü Şerif'de vâki Maryakub Manastırı rahiblerinden işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Samuelyan Saroya Efendi'nin asâleten intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mütezammın berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile ruhani ve cismânî meclisleri tarafından müştereken takdim kılınan takrirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden iş'ar ve inhâ olunmasına mumâileyh Rahib Samuelyan Saroya Efendi'nin asâleten Trabzon ve tevâbi murahhasalığı tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

26 Rebiülevvel sene 329

Van ve tevâbi murahhas vekâleti

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Van ve tevâbi murahhası vekili Agiyan Zavon Efendi'nin istifasına mebni mezkûr murahhasalık vekâletine işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Episkopos Seraciyen Evsab Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mensûb berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile ruhani ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezareti'nden inhâ olunmasına binaen mûcibince mûmâileyh Episkopos Seraciyen Evsab Efendi'nin Van ve tevâbi murahhasa vekâletine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

10 Cemaziyülevvel sene 329

Çarsacak ve tevâbi murahhas vekâleti (43)

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Ruhaniyesi dahilinde vâki Çarsacak ve tevâbi murahhası Ezakil Efendi'nin vefatına mebni mezkûr murahhasalık vekâlete işbu daire-i berat-ı hümâyûnum Rahib Vartanyan Hamazab Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezareti'mizde inhâ olunmasına binaen mûcibince mumâileyh Rahib Vartanyan Hamazab Efendi'nin Çarsacak ve tevâbi murahhasa vekaletine tayinini hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

22 Receb sene 329

Kütahya ve Karahisar-i Sahib murahhasa vekâletinden asâlete

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Kütahya ve Karahisar-ı Sahib-i tevâbi murahhasa vekâletinde bulunan işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Serrahib Taniyan Barkev Efendi'nin mezkûr murahhasalığa asâleten intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mütezammın berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen

takirde istida icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûcibince mumâileyh Serrahib Taniyan Barkev Efendi'nin Kûtahya ve Karahisar-ı Sahib tevâbi murahhasalığa asâleten tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

29 Receb sene 329

Bayburd ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Bayburd ve tevâbi murahhasa vekili Taniyan Barkev Efendi'nin Karahisar-ı Sahib ve tevâbi murahhasalığa tahvil-i memuriyetine mebni mezkûr Bayburd ve tevâbi murahhasalık vekâletine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Serrahib Markiryan Drayer Efendi'nin intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mütezammın berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûcibince mumâileyh Serrahib Markiryan Drayer Efendi'nin Bayburd ve tevâbi murahhasa vekâleti tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

29 Receb sene 329

Bursa ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Bursa ve tevâbi murahhasalığı vekâletine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Rahib Kasparyan Vartan Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetine mensûb berat-ı alışânım ısrar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni patrik kaimakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına nebe-i mûcibince mumâileyh Rahib Kasparyan Vartan Efendinin Bursa ve tevâbi murahhasa vekâletine tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum.

11 Ramazan sene 329

Sis Katogigoslugu Daire-i Rûhâniyesinde Adana ve tevâbi murahhasa vekâletinden asâlete

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Sis Katogigoslugu Daire-i Rûhâniyeni dahilinde vâki Adana ve tevâbi murahhaslığı vekâletine idare etmekte olan Taniyan Zasu Efendi'nin yerine asâleten Serrahib dârende-i berat-ı hümâyûnum Kasparyan Şahe Efendi mahalince intihâb kılınmış olduğundan bahşla memuriyetini mensûb berat-ı alışânımın ısdar ve îtâsı Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde iş'ar ve istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'mizden ezbar ve inba olunmasına mebni mumâileyhin mezkûr murahhasalığa tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

14 Şevval sene 329

Sis Katogigosluğu Daire-i Rûhâniyesinde Gürün ve tevâbi murahhasa vekâletinden asâlete

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Sis Katogigosluğu Daire-i Rûhâniyeni dahilinde vâki Gürün ve tevâbi murahhas vekili Episkopos Mamikonyan Abraham Efendi'nin vuku-ı vefatına mebnî mezkûr murahhasalığa asâleten dârende-i berat-ı hümâyûnum Episkopos Saçakyan Horan Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetine mensûb berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Ermeni patrik kaymakamı ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'mizden inhâ ve olunmasına mebnî mumâileyhin mezkûr murahhasalığa asâleten tayinine hâvi zikriat-ı şûrutun derciyle işbu berat-ı hümâyûnu verdim ve buyurdum.

7 Zilhicce sene 329

2348 İrâde-i Seniyye

Fi 28 Zilhicce sene 329

4204 mühimme

Bâlâsı (mucebince amel oluna) deyu hatt-ı hümayun-ı padişahî ile teveşşüh buyurulmuştur.

2701 İrâde-i Seniyye

4204 mühimme

Arşaruni Ohannis Efendi'nin İstanbul ve tevâbi Patrikliği (44)

Patrik-i müşârünileyha hakkında cereyan eden muamele-i mutada ve İrâde-i Seniyye defterin bâlâsında üçüncü sahîfede mukayyedir.

Nişan-ı Hümâyûn Oldur ki

Münhal olan İstanbul ve tevâbi Ermeni Patrikliğine usûl-ı intihâb vechle Ermeni cemaati muteberanından lâzım gelenler patrikhanede bil iştimah esbak Ermeni patrik kaymakamı dârende-i berat-ı hümâyûnum Arşaruni Ohannes Efendi'yi intihâb eyledikleri cihetle icra-i memuriyeti istidâsına dair tanzim olunan mahz-ı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'mizden Babîâlimize gönderilmiş olmasıyla keyfiyet-i Meclis-i mahsûsu vükelâ-yı fihamında mütâlaa olunarak emr-i intihâbın emsiline muvaffakiyetle beraber efendi-i müşâreileyhin evsâf-ı matlûbeyi hâiz bulunduğundan tasdik memûriyeti tezkir ve tensib olduğuna mütezammın tanzim kılınan mazbata taraf-ı eşref-i pâdişahaneme arz ile ledel istizan bin üç yüz yirmi dokuz senesi şehr-i Zilhiccetîş şerifesinin yirmi sekizinci gününden Gabet Efendi sünûh ve sudûr olan emr ü ferman maliül ünvan tacdaranem mûcib-i alisi üzere müşâreileyhin mezkûr patriklik memuriyetine icrâ kılınmış olduğuna mebnî emsâli vechle Divân-ı Hümâyûnum'dan şûrûtu-i kadimenin derciyle bâlâsı hatt-ı hümâyûn-u şahanemle muveşşeh işbu berat-ı hümâyûnu verdüm ve buyurdum. Müşâreileyh Arşaruni Ohannes Efendi İstanbul ve Anadolu ve Rumeli ve tevâbi Ermeni Patrikliğine mutasarrif olub patriği olduğu Köemek kavânin mezhebiyesine muğayyir hareketi ve hilaf-i nizamat-ı mevzû'a taadiyât ve mezâlîmi ve Devlet-i Aliyeme hıyaneti zuhur etmedikçe ve bizzat istifası vukû bulmadıkça mâdâmülhayat azl olunmaya ve şu ta'dâd olunan mevâddan biriyle infisâl-i iktizâ eyledikde nizamnâmede muharrer kuyûd ve şûrûta muvâfik vechle taveranıyla ve patrikliğe tabi yerlerde olan murahhasalar ve papazlar Ermeni cemaati millet-i müşârünileyhi üzerlerine patrik bilub patrikliğine müteallik umurlarında kendüye müracaat edüb her vechle itâat ve inkiyâd ederler ve patrikliğine tabi yerlerde azl ve nasb-i müstehak olan murahhasaları ve papazları ve karabaşları patrik-i müşâreileyh ayinleri üzere azl ve nasb eyledikde aherden kimesne müdahale eylemeye ve murahhasalardan birinin tebdili lâzım geldikde patrik müşâreileyhin ve millet meclisinin mühürleriyle mahtum takdir takdim olunub şûrûtu derciyle yedine berat-ı alışânım verilüb maaruzat-ı saire ile hiç kimseye murahhasalık tevciye olunmaya ve işbu murahhasa ve piskoposların azl ve nef ve sû-i halini müşîr paşalardan ve kadılardan ve naiblerden arz gelüb teşekkî olundukda sath-ı patrik müşâreileyhinden isti'lâm olunmadıkça

ısga olunmayub ber tarık ile mukaddem ve muahhar tarihiyle ferman dahi sâdır olur ise itibâr olunmayarak bi't tahkik icâb-ı icrâ oluna ve murahhasa ve piskoposlardan biri li-ecli müsâlaha dersaadete gelüb yerine âher rahibi tevkil eder ise kimse muhâlefet eylemeye gerek kendisinin ve gerek murahhasalar vesâir papazların hâne ve meskenlerinde bervech-i serbestî icrâ-yı ayin eylemelerine ve buna müteferrih olan fiillerine kimesne tarafından taarruz ve müdâhale olunmaya ve kadimden berü zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastırlarına ve Dersaadet'imde ve gerek taşra mahallerde olan ziyaretgahlarına ve meyyitlerine usûl ve mutâdları üzere kaldırmağa vesâir icrâ-yı ayinlerine kimesne muhalefet eylemeyüb patrik-i müşârünileyhin ve millet meclisinin mühürleriyle memhur takrirleri muteber tutularak ayinlerine müteallik her ne ki arz ve inhâ edilir ise müsâade oluna ve millet-i cemaat-i merkûmeye mahsus olan kilise ve manastırları bilâ emr-i şerif kimse teftiş ve tehaffus etmeyüb ve vaz-ı kadimi ve usûl-ı muteberesi üzere vaki olan ta'mîr ve terminlerine mümanaat kılınmaya ve bu mâkule kadim kiliseleri mârûzat ve müraselât ile âhire verilmeye ve aherin dini için kilise ve manastırların eşyasına taarruz olunmayub rehın olmak üzere ahz ve kabz ettirilmeye ve bir takrib ahz olunmuş ise mârifet şer'le gerüye red ile mahallerine teslim oluna ve millet-i cemaat-i merkûmeden biri ayinleri üzere akd-i nikah ve fesh-i nikah edecek olduklarında patrik-i müşâreileyh veyâhud tayin edeceği vekilleri mârifetiyle icrâ olunub âher taraftan müdahale ettirilmeye ve patrik müşâreileyhin ve murahhasalarının vekillerinin mârifet ve izni yoğ iken gerek Dersaadet'imde ve gerek taşralarda ayinlerine muhalif olarak akd-i nikah eden papazların veyâhud vekillerinin haklarında lâzım gelen tediblerin icrâ eyledikde kimesne müdahale eylemeye ve akd-i nikah ve fesh-i nikah maddesinde ve ayinlerine müteallik sâir hususda münazâa eden iki Hıristiyan mabeynlerin patrik müşâreileyh veyâhud vekilleri tahkik edüb ayinleri üzere ıslâh eyledikde ve kiliselerinde yemin verüb afaroz eyledikde kuzzat ve nüvvâb dahil ve taarruz etmiyeler ve cemâat-i merkûmeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevceleri fevtinden sonra ancak üç defaya tehhül edüb andan ziyâde tehhül etmek âyinlerine muhâlif olmağa ve o makulelere ruhsat verilmeyüb te'dîb ve küşümal oluna ve ayinlerine muhâlif olarak nikah eden kimesnenin kiliselerine girmesi muğayir-i âyîn olduğundan o halde fevt olanların papazlar tarafından kaldırılması zımnında kuzzat ve nüvvâb vesâir zabıtan tarafından cebr ve teklif olunmaya ve murahhasalar ve piskoposlar ve rahibler ve keşişler vesâireden biri kendi ayinleri muktezâsınca kiliselerine, fukalarına ve patriklerine biraz şey veya sülüs malı vasiyet edüb fevt olduklarında vasiyetleri nâfiz ve makbul olub âyîn ve kaidelerince kendi cemâatlerinden Ermeni şahidleriyle şer'le istimâ olunub ve varislerinden mârifet-i şer'le alıverile ve bilâ vâris fevt olan murahhasaların ve papazların ve keşişlerin ve karabaşların ve marabet tâbir olunur. Keşiş avratlarının gerek nukud ve gerek eşya ve bârgîr vesâir her ne şeyleri var ise patrik müşâreileyhe veyâhud tarafından tayin edeceği vekilleri ahz ve kabz eyledikde beytülmal ve kassam ve mütevelliler ve muhasıllar vesâireleri taraflarından müdâhale olunmaya ve vereseleri mevcut olanların nukud ve gerek sâir emvâl ve eşyalarına patrik ve vekilleri tarafından vaziyed kılınmaya ve âyînlerine muhâlif vaz ve hareket eden Ermeni murahhasalarını ve papaz ve keşişlerini patrik-i müşârünileyh ayinleri üzere te'dîb ve saçların tıraşı kendilerin papaz ve karabaşlıktan azl ve ihrac ile kiliselerin âhere verildikde ve muktezâ-yı âyînleri üzere def ve ihrâc olunan papazların yerine iktizâ eden papazların tayini hususunda hâricden kimesne mani ve mezâhim olmaya ve patrik-i müşâreileyhin patrikliğine tâbi yerlerde olan kilise ve manastırlarına ve kafeten müstemilâtına vesâir kiliselerine vâkf olan eşya ve hayvanlarına kimesne tarafından müdâhale olunmayub öteden beri olageldiği vecihle zabt ve tasarruf oluna ve Ermeni millet-i cemâatinin öteden berü eda edegedikleri geliri rüsûmat-ı emiriye ve sadaka akçeleri ve patrikhanenin rüsûmat ve masarafatı ve patriklik âidatı ki kemâkân edâ olunub tereddüd ve muhâlefet olunmaya ve kilise ve manastır vekilleri patriklik rüsûmundan ve rüsûmat-emiriyeden ahz ve ekel ederler ise muhasebeleri görölüb tazmin ettirilmesine kimesne müdâhale eylemeye ve işbu rüsûmatdan herkanı mahalde olursa olsun murahhasalarda vesâir keşişlerde patrik müşâreileyhin olacağı oldukda tahsili için emr ü şerifim verilüb1 kendi tarafından dahi mektubuyla tayin edeceği adamlarına kuzzad ve nüvvâb taraflarından şerle muâvenet olunub tahsil ettirile ve patrik-i müşâreileyhin kendisi için olan bağ mahsulatını ve sadaka namıyla hıristiyanın vergeldikleri şıra ve yağ ve bal vesâir tereke ve eşyaları hânesine naklinde iskelelerde ve kapularda teâmül-i kadimine muhâlif gümrük emnası tarafından muhâlefet olunmaya ve patrik müşâreileyhin ve murahhasaların ve piskoposların kendilerine ve kiliselerine mahsus olan eşyalardan iskelelerde ve kapularda gümrük ve bâc taleb ve ahz ettirilmeye ve Ermeni papazlardan biri izn-i şer'le hapsolunmak lâzım geldikde patrik müşâreileyhe alıkoyub âher tarafından habsettirilmeye ve piskoposlar ile bazı kimsenin şerh-i şerife müteallik davaları Dersaadet'ime hâvale olunarak

şürût ve kuyûdına mürâcatla bervech-i hakkaniyet fasl ve rüyet olan müşareileyhe patriklik mezkuru ber minval-i meşrûh şürût-ı kadimesine riâyetle zabt ve tasarruf edüb patrikliğine müteâllik umûr ve hususuna cemâan minelvücu dahl ve taarruzdan kılmayalar.

Fi 28 Zilhicce sene 329

1330 (45)

Sis Katogigosluğu Daire-i Rûhâniyesinde Haleb ve tevâbi murahhasalığı

Nişan-ı Hümayun Oldur ki

Sis Katogigosluğu Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Haleb ve tevabi murahhasalığında bulunan Kasbaryan Rahib-i Şahe Efendi'nin Adana ve tevâbi murahhasalığına tahvil-i memuriyet eylesine mebni yerine dârende-i berat-ı hümâyûnum Episkopos Taniyan Zasu Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mütezammın berat-ı alişânım ısdar ve itâsı Ermeni Patrikliğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'mizden inhâ olunmasına mebni mûmâileyhin mezkûr murahhasalığına tayini hâvî zikriat-ı şürutun derciyle işbu berât-ı hümâyûnu verdüm ve buyurdum ki mûmâileyh Episkopos Taniyan Zasu Efendi Haleb ve tevâbi murahhasalığını idâre edüb her vechle itâat ve inkıyâd ediler ve murahhasalığına tabi yerlerde azl ve nasba müstehak olan papazları ve karabaşları âyînleri üzere azl ve nasb eyledikde âherden kimesne mümanaat eylemeye ve murahhasa-ı mumâileyhin ve papazların hane ve meskenlerinde bervech-i serbestî icrâ-yı âyîn etmelerine ve buna müteferri olan fiillerine kimesne tarafından taarruz ve müdâhale olunmayub ve kadimden berü zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastırlarına ziyaretgahlarına ve meyyitlerini usûl-ı mutadları üzere kaldırmağa vesâir icrâ-yı âyînlerine kimesne muhâlefet eylemeye ve cemâat-i merkûmeye mahsus olan kilise ve manastırlarını bila emr ü şerif kimesne teftiş ve tehaffus etmeyüb ve vaz-ı kadîmî ve usûl-ı makberleri üzere vâki olan tamir ve termimlerine muhâlefet kılınmaya ve bu makule kadim kiliseleri mârûzat ve müraselât ile âhere verilemeye âherin dini için kilise ve manastırların eşyasına taarruz olunmayub ve rehin olmak üzere ahz ve kabz ettirilmeye ve bir takrîb ahz olunmuş ise mârîfet-i şerle geriye red ile mahallerine teslim oluna ve cemâat-i merkûmeden biri akd-i nikah ve feshi nikah edecek oldukda murahhasa-ı mumâileyh veyâhud tayin edeceği vekilleri mârîfetliyle icrâ olunub âher taraftan müdahale ettirilmeye murahhasa-ı mumâileyhin ve vekillerinin mârîfet ve izn-i yoğ iken ayinlerine muhâlif olarak akd-i nikah eden papazlar veyâhud vekillerinin haklarında lâzım gelen te'dîblerin icrâ eyledikde kimesne müdahale eylemeye ve akd-i nikah ve fesh-i nikah maddelerinde âyînlerine müteallik sâir hususda münazaa eden iki kimse mabeynlerin murahhasa-ı mûmâileyh veyâhud vekilleri tahkik edüb âyînleri üzere ıslah eyledikde ve kiliselerinde yemin verüb afarozu tabir olunur. Te'dîb eyledikde kuzzad ve nüvvab dahl ve taarruz ve tecrim etmeyeler ve cemâat-i merkûmeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevceleri fevtinden sonra ancak üç defadan tehhül edüb andan ziyade tehhül etmek âyînlerine muhalif olmağa o mâkulelere ruhsat verilmeyüb te'dîb ve küşûmal olunalar ve âyînlerine muhalif olarak akd-i nikah eden kimsenin kiliselerine girmesi mugayir-i ayin olduğundan o halde fevt olanların papazlar tarafından kaldırılması zımnında kuzzad ve nüvvâb vesâir zâbitan câniblerinden cebr ve teklif olunmaya ve murahhasalar ve episkoposlar ve rahibler ve keşişler vesâir kimesneden biri kendi âyînleri muktezânsınca kiliselerine ve fukaralarına ve patriklerine biraz şey veyâhud sülüs malın vasiyet edüb bâ'dehu fevt olduklarında vasiyetleri nâfiz ve makbul olub âyîn ve kâidelerince kendi ve cemâatlerinden Ermeni şâhidlerle şeri ile istimâ olunub vârislerinden şerle aliverile ve bilâ vâris fevt olan murahhasaların ve papazların ve keşişlerin ve karabaşların ve marabet tabir olunur. Keşişe avratların gerek nukud gerek eşya ve bargir vesâir her ne şeyleri var ise patrik-ül vakit bulunanlar tarafından bi'l-vekâle murahhas-ı mumâileyh miri için ahz ve kabz eyledikde beytûlmal ve kassam ve mütevelliler ve muhasıllar vesâirleri tarafından müdahale olunmaya ve varisleri mevcut olanların gerek nukud ve gerek sâir emvâl ve eşyalarına vaziyet kılınmaya ve âyînlerine muhalif vaz ve hareket eden papazları ve keşişleri murahhasa-ı mumâileyh âyînleri üzere tedîb ve saçların tıraşı ve kendüleri papaz ve karabaşlıktan azl ve ihrac ile kiliselerin âhere verdikde ve muktezâ-yı âyînleri üzere def ve ihrac olunan papazların yerine iktizâ eden papazların tayini hususunda haricden kimesne mani ve mezahim olmaya ve keşiş taifesinden kilise ve

manastırları olmayubda mahalle be mahalle gezüb sahih Ermeni cemâatini hilaf-ı âyîn-i ifsâd edenlerin iktizâ eden te'dîbleri bermücib-i kanun-ı cezayı icrâ olunmak üzere patrikhâne tarafına bildirile ve kilise manastırlarını kaffeten müştemilatına vesâir kiliselerine vakf olan eşya ve hayvanlarına kimesne tarafından müdahale olunmayub öteden berü olageldiği vechle zabt ve tasrif oluna ve Ermeni cemâatinin öteden berü eda edegeldikleri rüsûmat-ı emriye ve sadaka akçeleri ve patrikhânelerinin rüsûmat ve masarafatı ve patriklik aîdat-ı kemâkân edâ olunub tereddüd ve muhâlefet olunmaya ve kilise ve manastır vekilleri patriklik rüsûmundan ve rüsûmat-ı emriyeden ahz ve ekel ederler ise muhasebeleri görölüb tazmin ettirilmesine kimesne müdahale eylemeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin ve episkoposların kendilerine ve kiliselerine mahsus olan eşyalarından iskelelerde ve kapularda gümrük ve bâc taleb ve ahz ettirilmeye ve Ermeni cemâatinden bi'la garaz vela ivaz kabul-ı İslâmiyet edenlerin bittabi mezhebece müdahaleden sâlim olacakları derkâr olub fakat kendi rızasıyla İslâmiyeti kabul etmemiş bulunanlara hiç kimesne tarafından cebr ve teklif olunmaya ve Ermeni papazlarından biri izn-i şer'le habsolunmak lâzım geldikde murahhasa-ı mûmâileyh alıkoyub âher tarafından habsettirilmeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin süvar olduğu hayvanlarına ve adamlarına ve came ve kisvesine müdahale olunmaya ve sakin olduğu hanesine misafir verilmek teklifiyle ve rencide ettirilmeye ve mûmâileyh-i mezkûr murahhasalığı şürüt-ı kadimesine riâyetle zabt ve tasarruf edüb umûr ve hususuna kimesne tarafından ve cemaat-i minelvücuh dahl ve taarruz kılınmaya. 28 Safer sene 330

Karahisar-ı Şarki ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyun Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Karahisar-ı Şarki ve tevâbi murahhası Saadetyan Saçar Efendi'nin tahvil memûriyetine mebni mezkûr murahhasalığa işbu dârende-i berat-ı hümâyunum Rahib Torkiyan Vağniyan Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyhe-i Rahib Torkiyan Vağniyan Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinine hâvi zikriat-ı şürütun derciyle işbu berat-ı hümâyunu verdim ve buyurdum ki.

8 Rebiülevvel sene 330

Kayseriye ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyun Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Kayseri ve tevâbi murahhası Balyan Dertad Efendinin vuku-ı istifasına mebni yerine dârende-i berat-ı hümâyunum Serrahib Baharikyan ..... Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istidâ icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mumaileyhe Serrahib Baharikyan ..... Efendi'nin mezkûr murahhasalığa vekaleti tayinine hâvi zikriat-ı şürütun derciyle işbu berat-ı hümâyunu verdim ve buyurdum ki.

14 Rebiülevvel sene 330

Edirne ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Adana ve tevâbi murahhası Serrahib Arsen Vahuni Efendi'nin vuku-ı istifâsına mebni yerine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Rahib Turyan Gevond Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mumâileyhe Rahib Turyan Gevond Efendi'nin mezkûr murahhasalığa vekâleti tayinine hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûnu verdim ve buyurdum ki.

29 Cemaziyelevvel sene 330

Bursa ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Bursa ve tevâbi Murahhası vekili Rahib Kasparyan Vartan Efendinin yerine asâleten işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum sabık Canik murahhası Serrahib .... Paşayan Sahak Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına mebni mûmâileyhe Serrahib ..... Paşayan Sahak Efendi'nin Bursa ve tevâbi murahhasalığına tayinine hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum.

29 Cemaziyelâhir sene 330

Arabgir ve tevâbi murahhaslığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Arabgir ve tevâbi murahhası Mahrojan Efendi'nin yerine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Rahib Haçaturyan Karakin Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensüb berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına mebni mûmâileyhe hümâyûnum Rahib Haçaturyan Karakin Efendi'nin mezkûr murahhaslığa vekâleti tayinine hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum. 21 Şaban 330

Canik ve tevâbi murahhasalığı (46)

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Canik ve tevâbi murahhası Serrahib Odabaşyan Saçak Efendi'nin Bursa Murahhasalığına tahvil memûriyetine mebni yerine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Boğisyan Hamazab Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensüb berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına mebni mûmâileyhe Boğisyan Hamazab Efendi'nin mezkûr murahhasalığa hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum ki.

21 Şaban sene 330

Ma'mûretü'l-Aziz murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Ma'mûretü'l-Aziz murahhasa vekili Kıvrân Efendi'nin intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyhe Dragoryan Sisan Efendi'nin mezkûr murahhasalığa hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum.

23 Şaban sene 330

Bayburd ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Bayburd ve tevâbi murahhasalığı vekâletine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Rahib Bagdasaryan Hamayak Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetine mensub berat-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takdirde istidâ ve icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyhe Rahib Bagdasaryan Hamayak Efendi'nin mezkûr murahhasalığa hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum.

16 Şevval sene 330

Kığı ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Kefe ve tevâbi murahhası Rahib Bisak Efendinin Ma'mûretü'l-Aziz murahhasalığına tahvil memûriyetine mebnî yerine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Rahib Taniyan Keğum intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mensub berat-ı alışânım ısrar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istidâ ve icrâ-yı icâb Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Rahib Taniyan Keğum Efendi'nin mezkûr murahhasalığa hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûn verdim ve buyurdum.

23 Şevval sene 330

Kayseri ve Tevabi-i Murahhasası Husruk Efendinin Rusya'daki Ermenilerle Memalik-i Osmaniyedeki Ermeniler arasında bir hareket-ı müştereke vücuda getirmek ve müstakil Ermeni beyliği teşkili gayesine duhul için teşci ile hareket-ı ihtilaliye ve asayişe tevessül temin etmek üzere telkinat-ı müfsid kârhane bulunduğu ve hareket-ı ihtilaliyeyi idare edenlerin başlucularından olduğu bil-muhakeme sabit olduğuna mülkiye ceza kanununun 54.maddesi zeyline tevfikân celben idamına karar verildiğini mübeyyen Kayseri divan-ı harb arızasından tanzim olunan mazbata mucebince irâde-i seniyye iktizâ eylemiştir. Fi 6 Ramazan sene 333, fi 6 Temmuz sene 331 Mehmed Reşad

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver

Sadrazam Mehmed Said

187 Numaralı, fi 27 Ramazan sene 333 ve fi 28 Temmuz sene 331 tarihinde idamına hüküm olunan Kayseri murahhası Husruk'in cezası müebbed küreke tahvili irâde-i seniyyeyi ahkâm-ı celilesindedir.

Erzincan ve tevâbi murahhas vekâleti

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Daire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Erzincan ve tevâbi murahhaslığı vekâletine işbu dârende-i berat-ı hümâyûnum Nazaretyan Vahram Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahisle mutazammın berat-ı alîşânım ısdar ve itâsı âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhâni ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirden istidâ ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Nazaretyan Vahram Efendinin mezkûr murahhaslığa vekâletine tayinini hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berat-ı hümâyûnu verdim ve buyurdum ki. Mûmâileyh Nazaretyan Vahram Efendi Erzincan ve tevâbi murahhaslığı vekâletini idare edüb kadimden murahhaslığına tabi olan yerlerde papazlar Ermeni cemâati \milleti mûmâileyhin üzerlerine murahhasa vekili bulub murahhaslığına müteallik kendüye mürâcat ve her vechle itaat ve inkiyâd ideler ve (mûmâileyhin üzerlerine murahhasa vekili bulub murahhaslığına müteallik kendüye mürâcat ve her vechle itaat ve inkiyâd ideler) murahhaslığa tabi yerlerde azl ve nasba müstehak olan papazları ve karabaşları âyînleri üzere azl ve nasb eyledikde aherden kimesne mümanaat eylemeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin ve papazların hane ve meskenlerinde bervech-i ..... icrâ-yı ayin etmeyenlerine ve buna müteferri olan fiillerine kimesne tarafından taarruz ve müdahale olunmayub ve kadimden berü ve zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastırlarına ve ziyaretgahlarına ve meyyitlerini usûl-ı mu'tadalara üzere kaldırmağa vesâir icrâ-yı âyînlerine kimesne muhalefet eylemeye ve cemâat-millet merkumeye mahsus olan kilise ve manastırlarını bilâ emr ü şerif kimesne teftiş ve tefahhus etmeyüb ve vaz-ı kadimi ve usûl-ı makberleri üzere vâki olan tamir ve termimlerine muhalif kılınmaya ve bu kadim kiliseleri maruzat ve mürasêlat ile âhere verilmeye âherin dini için kilise ve manastırların eşyasına taarruz olunmayub ve rehin olmak üzere ahz ve kabz ettirilmeye ve ber-takrib ahz olunmuş ise mârifet-i şerle geriye red ile mahallerine teslim oluna ve cemâat\millet-i merkûmeden biri ayinleri üzere akd-i nikah ve fesh-i nikah edecek oldukda murahhasa-ı mûmâileyh veyâhud tayin edeceği vekilleri marifetiyle icra olunub aher tarafdan müdahale ettirilmeye ve murahhasa-ı mumaileyhin marifet ve izni yoğ iken ayinlerine muhalif olarak akd-i nikah eden papazlar veyahud vekillerinin haklarında lazım gelen tediblerin icra eyledikde kimesne müdahale eylemeye akd-i nikah ve fesh-i nikah maddelerinde ve âyînlerine müteallik sâir hususda münazaa eden iki kimesne mâbeynlerin murahhasa-ı mûmâileyhe veyâhud vekilleri tahkik edüb âyînleri üzere ıslah eyledikde kiliselerinde yemin verüb aforoz tabir olunur. Te'dîb eyledikde kuzat ve nüvvâb dahl ve taarruz ve tecrim etmeyeler ve cemâat\millet-i merkûmeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevceleri fevtinden sonra ancak üç defadan tehhül edüb andan ziyade tehhül etmek âyînlerine muhalif olmağla ruhsat verilüb te'dîb ve küşümal olunalar ve âyînlerine muhalif olarak nikah eden kesianın kiliselerine girmesi mugayyir-i âyîn olduğundan o halde fevt olanların papazlar tarafından kaldırılması zımnında kuzad ve nüvvâb vesâir zâbitân câniblerinin cebr ve teklif olunmaya ve murahhasalar ve piskoposlar ve rahibler ve keşişler vesâir kesandan biri kendi âyînleri muktezasınca kiliselerine, fukaralarına ve patriklerine biraz şey veyâhud sülüs malın ve vasiyet edüb ba'dehu fevt olduklarında vasiyetleri nâfiz ve makbul olub âyîn ve kaidelerince kendi ve cemâatlerinin Ermeni şahidleriyle şeri ile istimâ olunub varislerinden şerle aliverile ve bilâ varis fevt olan murahhasaların ve papazların ve keşişlerin ve karabaşların ve marabet tabir olunur. Keşişe avratlarının gerek nukud ve gerek eşya ve bargir vesâir her ne şeyleri varsa patrik-ül vakit bulunanlar tarafından bi'l-vekâle murahhasa-ı mûmâileyh miri için ahz ve kabz eyledikde beytülmal ve kassam ve mütevelliler ve muhasıllar vesâirleri tarafından müdahale olunmaya ve vereseleri mevcut olanların gerek nukud ve gerek sâir emvâl ve eşyalarına vaziyed kılınmaya ve âyînlerine muhalif vaz ve hareket eden papazları ve keşişleri ve murahhasa-ı mûmâileyh âyînleri üzere te'dîb ve saçların tıraş ve kendülerin papazlık ve karabaşlıktan azl ve ihrac ile kiliselerin âhere verdikde ve muktezâ-yı âyînleri (tedib ve saçların tıraş ve kendülerin papazlık ve karabaşlıktan azl ve ihrac ile) üzere def ve ihrac olunan papazların yerine iktiza eden papazların tayini hususunda haricden kimesne manî ve mezahim olmaya ve keşiş taifesinden kilise ve manastırları olmayubda mahalle be mahale gezüb sahih Ermeni cemaatine hilaf-ı âyîn-i ifsad edenlerin iktizâ eden te'dibleri bermücib-i kanun-ı ceza-ı icrâ olunmak üzere patrikhâne tarafına bildirile ve kilise ve

manastırlarını ve kaffeten müştemilatına vesâir kiliselerine vakf olan eşya ve hayvanlarına kimesne tarafından müdahale olunmayub öteden berü olageldiği vechle zabt ve tasarruf oluna ve Ermeni cemaatinin öteden berü edâ edegeldikleri rüsumat-ı emriye ve sadaka akçeleri ve patrikhânelerinin rüsumat ve masarafatı ve patriklik âidât-ı kemâkân edâ olunub tereddüd ve muhâlefet olunmaya ve kilise ve manastır vekilleri patriklik rüsumat ve rüsumat-ı emriyeden ahz ve ekeler ederler ise muhasebeleri görölüb tazmin ettirilmesine kimesne müdahale eylemeye ve murahhasa-ı mûmâileyhin ve piskoposların kendilerine ve kiliselerine mahsus olan eşyaların iskelelerde ve kapularda gümrük ve bâc taleb ve ahz ettirilmeye ve Ermeni cemaatinden ve milletinden bilâ garaz velâ ivaz kabul-ı İslâmiyet edenlerin bittabi mezhebçe müdahaleden salim olacakları derkâr olub fakat kendi rızasıyla İslâmiyeti kabul etmemiş bulunanlara hiç kimesne tarafından cebr ve teklif olunmaya ve Ermeni papazlarından biri izn-i şer'le habsolunmak lâzım geldikde murahhasa-ı mûmâileyhe alıkoyub âher tarafından habsettirilmeye ve murahhas-ı mûmâileyhin süvar olduğu hayvanlarına ve adamlarına ve câme ve kisvesine müdâhale olunmaya ve sakin olduğu hanesine misafir verilmek teklifiyle rencide ettirilmeye ve mûmâileyh-i mezkûr murahhasa vekaleti şürüt-ı kadimesine riâyetle zabt ve tasarruf edüb umûr ve hususuna kimesne tarafından vechen minelvüch dahl ve taarruz kılınmaya.

Fi 5 Muharrem sene 331

Mecrâdan

Sis Katogigosluğuna tabi Haçin murahhasalığı

27 Rebiülâhir Sene 331 İrâde-i seniye tarihi

23 Mart Sene 329

152 Numarası

4758 Muhimme Numarası

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliğine merbut Sis Katogigosluğu dâire-i rûhâniyesi dahilinde bulunan Haçin Ermeni ahalisinin teshil-i umûr-ı rûhânîye ve mesâlih-i mezhebiyesi zımında Haçin'de bir murahhasalık teşkili ve mezkûr murahhasalığa mahalince intihâb olunan Kudüs-ı Şerif Maryakub Manastırı rahiblerinden dârende-i berât-ı hümâyûnum Berdosu Serciyan Efendi'nin tayini hususuna zikr olunan patriklik ile rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken takdim kılınan takrib üzerine Umûr-ı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden 111 luku bulan iş'ar ve meclisi-i vükelâ-yı fihmandan verilen karar üzerine bilâ istizân irâde-i seniye-i mülûkânem müteallik ve şerefsudur buyurulmuş olmağla mûmâileyhin mezkûr murahhasalığa tayinine hâvi zikriyat-ı şürütun derciyle işbu berât-ı hümâyûn verdim ve buyurdum ki

27 Rebiülâhir Sene 331

Episkopos Dragyan Zaven Efendinin Patriklik Ferman-ı Ali'si

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

İşbu patrikliğe dair olan mazbata-ı intihâbiye ve buna merbut patrikhane inhası ve Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nin tezkeresiyle meclis-i vükelâ mazbatası ve irâde-i seniye sûretleri defterin balasında 13 numaralı sahifesinin mûndericidir.

Münhal olan İstanbul ve tevâbi Ermeni Patrikliğine usûl-ı intihâb vechle Ermeni milleti muteberanından lâzım gelenler patrikhânedeki bil istimaa Diyarbekir Murahhası dârende-i berât-ı hümâyûnum Episkopos Dragyan Zaven Efendi'ye intihâb eyledikleri cihetle icrâ-yı memûriyeti istidâsına dair tanzim olunan mahzar Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden Babiâliyemize gönderilmiş olmasıyla keyfiyet-i meclis-i mahsûs-ı vükelâ-yı fihmandan mütalaa olunarak emr-i intihâbının emsaline muvâffakatiyle beraber efendi-i müşarünileyhin evsâf-ı matlûbeyeyi hâiz bulunduğundan tasdik-i memûriyeti tezkir ve tensib olunduğu mütezammın tanzim kılınan mazbata taraf-ı eşref-i pâdişahâneme arz ile

ledel istizan bin üç yüz otuz bir senesi şehir-i Şevval-i mükerrerinin on üçüncü gününden şerefsadır olan emr ü ferman mâliül ünvan tacdaranem mücib-i alisi üzere müşarünileyhin mezkûr patrikliğe memûriyeti icrâ kılınmış olduğuna binaen emsâli vechle Divân-ı Hümâyûn'dan şürûtu-ı kadimenin derciyle bâlâsı hatt-ı hümâyûn-ı şahanemle muveşşeh işbu berât-ı hümâyûnu verdüm ve buyurdum ki. Müşarünileyh Ağyayan Zaven Efendi İstanbul ve Anadolu ve Rumeli ve tevâbi Ermeni Patrikliğine mutasarrıf olub patriği olduğu kavmin kavanin-i mezhebiyesine muğayyir hareketi ve hilaf-ı nizâmat-ı mevzua taadiyât ve mezâlîmi ve Devlet-i Aliyyeme hıyâneti zuhûr etmedikçe ve bizzat istifâsı vuku bulmadıkça mâdâmülhayat azl olunmaya ve şu ta'dâd olunan mevâddan biriyle infisâl-i iktizâ eyledikde nizamnâmede muharrer kuyûd ve şürûta muvâfık vechle taveranıyla ve patrikliğe tabi yerlerde olan murahhasalar ve papazlar Ermeni millet-i müşarünileyhi üzerlerine patrik bilub patrikliğine müteallik umûrlarında kendüye mürâcaat edüb her vechle itâat ve inkıyâd ederler ve patrikliğine tabi yerlerde azl ve nasb-ı müstehak olan murahhasaları ve papazları ve karabaşları patrik-i müşarünileyh âyînleri üzere azl ve nasb eyledikde âherden kimesne müdahale eylemeye murahhasalardan birinin tebdili lâzım geldikde patrik-i müşarünileyhin ve millet meclisinin mühürleriyle mahtum takrir-i takdim olunub şürût-ı derciyle yedine berât-ı alîşânım verilüb maaruzat-ı sâire ile hiç kimseye murahhasalık tevcih olunmaya ve işbu murahhasa ve piskoposların azl ve nefi ve sû-i halini müşir paşalardan ve kadılardan ve naiblerden arz gelüb teşekki olundukda sath-ı patrik müşarünileyhinden isti'lâm olunmadıkça ısga olunmayub ber- tarîk ile mukaddem ve muahhar tarihle ferman dahi sadır olur ise itibar olunmayarak bi't tahkik icâb-ı icrâ oluna ve murahhasa ve piskoposlardan biri li-ecli müsâlaha Dersaadet'ime gelüb yerine âher rahibi tevkil eder ise kimse muhalefet eylemeye gerek kendisinin ve gerek murahhasalar vesâir papazların hane ve meskenlerinde bervech-i serbesti icrâ-yı âyîn eylemelerine ve buna müteferri olan fiillerine kimesne tarafından taarruz ve müdahale olunmaya ve kadimden berü zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastırlarına ve Dersaadet'imde ve gerek taşra mahallerde olan ziyaretgahlarına ve meyyitlerini usûl-ı mutadeleri üzere kaldırmağa vesâir icrâ-yı âyînlerine kimse muhalefet eylemeyüb patrik-i müşarünileyhin ve millet meclisinin mühürleriyle mahtum takrirleri muteber tutularak âyînlerine müteallik her ne ki arz ve inhâ edilir ise müsaade oluna ve millet-i merkûmeye mahsus olan kilise ve manastırları bilâ emr-i şerif kimesne teftiş ve tefahhus etmeyüb ve vaz-ı kadimi ve usûl-ı muteberesi üzere vâkî olan tamir ve terimlerine mümanaat kılınmaya ve bu mâkule kadim kiliseleri mârûzat ve müraselât ile âhere verilmeye ve âherin dini için kilise ve manastırların eşyasına taarruz olunmayub rehin olmak üzere ahz ve kabz ettirilmeye ve bir takrib ahz olunmuş ise mârifet-i şerle geriye red ile mahallerine teslim oluna ve millet-i merkûmeden biri âyînleri üzere akd-i nikah ve fesh-i nikah edecek olduklarında patrik-i müşarünileyh veyâhud tayin edeceği vekilleri mârifetle icrâ olunub âher taraftan müdahale ettirilmeye ve patrik müşarünileyhin ve murahhasalarının ve vekillerinin mârifet ve izni yoğ iken gerek dersaadetimde ve gerek taşralarda âyînlerine muhâlif olarak akd-i nikah eden papazların veyâhud vekillerinin haklarında lâzım gelen te'diblerin icrâ eyledikde kimse müdahale eylemeye ve akd-i nikah ve fesh-i nikah maddesinde ve ayınlarına müteallik sair hususda münaza eden iki hristiyan mâbeynlerin patrik müşâreileyh veyâhud vekilleri tahkik edüb âyînleri üzere islâh eyledikde ve kiliselerinde yemin verüb aforoz eyledikde kuzdad ve nüvvâb dahl ve taarruz etmeyeler ve millet-i merkûmeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevceleri fevtinden sonra ancak üç defadan teehhül edüb andan ziyâde teehhül etmek âyînlerine muhâlif olmağa o makullelere ruhsat verilmeyüb te'dib ve küşmal oluna ve âyînlerine muhâlif olarak nikah eden kesânın kiliselerine girmesi mugayyir-i âyîn olduğundan ol halde fevt olanların (48) papazlar tarafından kaldırılması zımında kuzdad ve nüvvâb vesâir zabitan tarafından cebr ve teklif olunmaya ve murahhasalar ve piskoposlar ve rahibler ve keşişler vesâirden biri kendi âyînleri muktezasınca kiliselerine, fukaralarına ve patriklerine biraz şey veya sülüs malını vasiyet edüb fevt olduklarında vasiyetleri nafız ve makbul olub âyîn ve kaidelerince kendi milletlerinden Ermeni şahidleriyle şerle istimaa olunub ve varislerinden mârifet-i şer'le aliverile ve bilavaris fevt olan murahhasaların ve papazların ve keşişlerin ve karabaşların ve marabet tabir olunan keşişe avratların gerek nukud ve gerek eşya ve bargir vesâir her ne şeyleri varsa patrik-i müşarünileyh veyâhud tarafından tayin edeceği vekilleri ahz ve kabz eyledikde beytülmal ve kassam ve mütevelliler ve muhasıllar vesâirleri tarafından müdahale olunmaya ve vereseleri mevcut olanların nukud ve gerek vesâir emval ve eşyalarına patrik ve vekilleri tarafından vaziyed kılınmaya ve âyînlerine muhâlif vaz ve hareket eden Ermeni murahhasalarını ve papazı ve keşişleri patrik müşâreileyh âyînleri üzere te'dib ve saçları tıraşı ve kendilerin papaz ve karabaşlıktan azl ve ihrac ile kiliselerin âhere verdikde ve mukteza-yı âyînleri üzere def ve ihrac olunan papazların

yerine iktizâ eden papazların tayini hususunda haricden kimse mani ve mezahim olmaya ve patrik-i müşârünileyhin patrikliğine tabi yerlerde olan kilise ve manastırlarına kaffe-i müştemilatına vesâir kiliselerine vakf olan eşya ve hayvanlarına kimse tarafından müdahale olunmayub öteden berü olgeldiği vechle zabt ve tasarruf oluna ve Ermeni milletinin öteden berü edâ edegeldikleri rüsûmat-ı emriye ve sadaka akçeleri ve patrikhânenin rüsûmat ve masarafatı ve patriklik aidatı kâmekân edâ olunub tereddüd ve muhalefet olunmaya ve kilise ve manastır vekilleri patriklik rüsûmundan ve rüsûmat-ı emiriyeden ahz ve ekel ederler ise muhasebeleri görölüb tazmîn ettirilmesine kimse müdahale eylemeye ve işbu rüsûmatdan herhangi mahalde olursa olsun murahhasalarda vesâir keşişlerde patrik müşârünileyhin alacağı oldukda tahsili için emr ü şerifim verilüb kendi tarafından dahi mektubuyla tayin edeceği adamlarına kuzzad ve nüvvab tarafından şer'ana muâvenet olunub tahsil ettirile ve patrik-i müşârünileyhin kendisi için olan bağ mahsulatını ve sadaka namılıyla Hıristiyanı veregeldikleri şıra ve yağ ve bal vesâir tereke ve eşyaları hanesine naklinde de iskelelerde ve kapularda teâmül-ü kadimine muhalif gümrük emnası tarafından muhalefet olunmaya ve patrik-i müşareileyhin ve murahhasaların ve piskoposların kendilerine ve kiliselerine mahsus olan eşyalardan iskelelerde ve kapularda da gümrük ve bâc taleb ve ahz ettirmeye ve Ermeni papazlarından biri izn-i şer'le habsolunmak lâzım geldikde patrik-i müşârünileyh alıkoyub âher tarafdân habsettirmeye ve piskoposlarla bazı kesânın şer'-i şerife müteallik davaları Dersâadet'ime havale olunarak şürüt ve kuyûduna müracatla bervech-i hâkkanîyet fasl ve rivâyet oluna ve müşârünileyh patriklik-i mezkûru ber minval-i meşrûh şürüt-ı kadimesine riâyetle zabt ve tasarruf edüb patrikliğine müteallik umûr ve hususuna vechlen minelvücuh dahl ve taarruz kılınmayalar.

Fi 22 Şevval sene 331

Trabzon murahhasa vekâleti

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Trabzon murahhası Rahib Saroya Efendi'nin vukû-ı istifasına mutazammın mezkûr murahhasalık vekâletine işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Rahib Turyan Kefuruk Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mütezammın berât-ı alışânım isdar ve îtâsî âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müstereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbî Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mumâileyhe Rahib Turyan Kefuruk Efendi'nin mezkûr murahhasalık vekâletine tayini hâvi zikriat-ı şürütun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

25 Şevval sene 331

Sis Katogigosluğuna tabi Antakya murahhasa vekâleti

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliğine merbut Sis Katogigosluğu Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Antakya murahhasalığının inhilaline binaen mezkûr murahhasalık vekâletine Kudüs-ı Şerif Maryakub Manastırı rahibinin işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Oskariciyan Musa Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mütezammın berât-ı alışânım isdar ve îtâsî âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müstereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbî Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ kılınmış olduğundan mûmâileyh Rahib Oskariciyan Musa Efendi'nin mezkûr murahhasalık vekâletine tayinini hâvi zikriat-ı şürütun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki. 5 Zilkâde sene 331

Konya ve tevâbi murahhasalığı*(Kethüdaya verilmiştir.)*

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki münhal olan Konya ve tevâbi murahhasalığına işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Serrahib Haçaduryan Karakin Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mumâileyhe Serrahib Haçaduryan Karakin Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayininini hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

2 Cemaziyelevvel sene 332

Sis Katogigosluğuna tabi Adana ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümayun Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliğine merbut Sis Katogigosluğu Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Adana ve tevâbi murahhasalığına işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Rahib Arslanyan Kefuruk Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Serrahib Arslanyan Kefuruk Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayini hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

2 Cemaziyelevvel sene 332

Bayburd ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki münhal olan Bayburd ve tevâbi murahhasalığına işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Rahib Hazaradyan Ananya Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Rahib Hazaradyan Ananya Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayininini hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

10 Cemaziyelevvel sene 332

Mısır ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Mısır ve tevâbi murahhası Agavani Mefruç Efendi'nin vukû-ı istifasına mebni yerine vekaleten işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memuriyetini mutazammın berat-ı alışânım ısdar ve itası Asitane-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle ruhani ve cismani meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi'nin mezkûr murahhasalık vekâletine tayininini hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

Siirt ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Siirt ve tevâbi murahhasalığının inhaline mebni mezkûr murahhasalığa işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Rahib Arvamyân Sahak Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetini mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirden istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyhe Rahib Arvamyân Sahak Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinini hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

18 Cemaziyelâhir sene 332

Çarsacak ve Çemişgezek murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Çarsacak ve Çemişgezek murahhasalıklarının birleştirilerek murahhasalığına işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Serrahib Talinyan Kefuruk Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirden istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Serrahib Talinyan Kefuruk Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinini hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

20 Şaban sene 332

Çemişgezek ve Çarsacak Ermeni murahhası Kefuruk'un mühlet-i kanuniye tarafından teslim etmeyüb hânesinde esliha ve cebehane ve evrak-ı muzıra zuhur etmesinden dolayı fi 13 Şaban sene 331 tarihlü kanun mucibince idâmuna Mamuratül Aziz divân-ı harb örfyesince karar verilmiş ise de 26 Ramazan sene 333, 26 Temmuz sene 331 tarihinde şerefsudur eden irâde-i seniye mucibince idam cezasının muebbede tahvil edilmiştir. Fi 5 Ağustos Sene 331

Sis Katogigosluğuna merbut Yozgad ve tevâbi murahhasalığı (50)

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliğine merbut Sis Katogigosluğu Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Yozgad ve tevâbi murahhasalığına Episkopos işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Taniyan Zasu Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetine mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirden istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Episkopos Tanyan Zasu Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinini hâvi zikriat-ı şûrûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

4 Şevval Sene 332

Mısır ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Mısır ve tevâbi murahhasa vekili Episkopos işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Kuşakyan Torkum Efendi asâleten mezkûr murahhasalığa intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetini mutazammın berât-ı alışânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirden istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib

Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Episkopos Kuşakyan Torkum Efendi'nin mezkûr murahhasalığa tayinini hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

10 Şevval sene 332

Süird (Üzeri Çizilmiş)

Her nekadâr memuriyeti tasdik edilüb berat ise de bunun yerine diğeri tayin kılındığından işbu kaydın hükmü bu kadar ve beratı yazılmamış isede alınmamıştır.

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Siirt ve tevâbi murahhasalığına müntehib Rahib Arvamyân Sahak Efendi'nin vuku-ı istifasına mebni mezkur murahhasalık vekâletine rahib işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Potinpanyan Epkar Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetini mutazammın berât-ı alişânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Potinpanyan Epkar Efendi'nin mezkûr murahhasalık vekâleti tayinine hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

2 Zilhicce sene 332

(333)

Sivas murahhasa vekâleti

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Sivas murahhasalığının inhilal mebni murahhasa vekaletine işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Episkopos Kanil Kalemkaryan Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetini mutazammın berât-ı alişânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Episkopos Kanil Kalemkaryan Efendi'nin mezkûr murahhasa vekâletine tayinini hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

5 Muharrem sene 333

Siirt ve tevâbi murahhasa vekâleti

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Siirt ve tevâbi murahhasa vekâletine işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Rahib Canuyan Ağış Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetini mutazammın berât-ı alişânım ısdar ve îtâsı Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takirde istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâreti'nden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Rahib Canuyan Ağış Efendi'nin mezkûr murahhasalık vekâleti tayinine hâvi zikriat-ı şürûtun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki. 14 Muharrem sene 333

Bağdad ve Basra ve Musul ve tevâbi murahhasalığı

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

Âsitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patrikliği Dâire-i Rûhâniyesi dahilinde vâki Bağdad ve Basra ve Musul ve tevâbi murahhasalığına işbu dârende-i berât-ı hümâyûnum Serrahib Malkonyan Parak Efendi intihâb kılınmış olduğundan bahsle memûriyetini mutazammın berât-ı alişânım ısdar ve îtâsı Asitâne-i aliyem ve tevâbi Ermeni Patriğiyle rûhânî ve

cismânî meclisleri tarafından müştereken verilen takrirden istida ve icrâ-yı icâbı Adliye ve Mezâhib Nezâretimizden inhâ olunmasına binaen mûmâileyh Serrahib Malkonyan Padak Efendi'nin mezkûr murahasalığa tayinini hâvi zikriati şûrütun derciyle işbu berât-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum ki.

9 Rebiülahir Sene 333

(51) İşbu patrik ve katogigosluğa dair şûra-i devlet zabıtası 14. ve mezâhib dâiresinin esbâb-ı mûcibeye mutezammın arzıtası 16.... tasdik-ı padişahiye ıkturan eden nizâmnamesi 19. ve meclis-i vükelâ mazbatası 23. ve işbu berât-ı aliyenin ısdarı zımnında şerefsadır olan irâde-i seniye 24. sahifelerde mukayeddır.

Nişân-ı Hümâyûn Oldur ki

İşbu patriklik berâtı için dört müsvedde yapılmıştır. Bundan ikisi divân-ı hümâyûndan birisi mezahib müdüriyetinden dördüncü müsvedde de meclis-i vükelâ kararıyla yapılarak ol vechle berât verilmiştir ki. 15. sahifede mukayeddır.

Diğer üç müsvedde de aynı müsvedde ile birleştirilerek (Ermeni Patriki tarafından) hıfz. olunmuştur tayy ve ilave kılınan fukarat bu üç müsveddinin mütalaasından sonra anlaşılabilir.

Memâlik-i Devlet-i Aliyyemde mütemekkin Ermeni cemaati umûr-ı mezhebiyesinin temin-i hüsnü cereyânı zımnında bu kere kaleme alınarak meriyyet-ı ahkâmına meclis-i vükelâ-ı fihamım kararıyla bilâ-istizan irâde-i seniyye-i mülûkânem şerefsadır olan Ermeni Katogigosu ve Patrikliği Nizamnâmesi mücebince Sis ve Ahtamar Katogigosluklarının tevhidî Dersâadet ve Kudûs Ermeni Patriklerinin dahi bu katogigosluğa ilavesiyle katogigos ve patrik için Kudûs-ı Şerif'de Maryakub Manastırı mahâl-i ikamet-i ittihaz kılınmış, 29 Ramazan sene 320 tarihli berât-ı ali ile Sis Katogigosu olan Sahak Efendi'nin mezkûr katogigos ve patrikliğine tayinini hâvi iktizâ eden berât-ı alinin ısdar ve îtası dahi bin üç yüz otuz dört senesi şehr-i Zilkâdetül şerifesinin on dokuzuncu gününden Şeref evsaf-ı sünuh ve sudûr olan emr ü ferman mâali ünvan tacdaranem icâb-ı alisinden bulunmuş olmasıyla müşârünileyhin memûriyet-i cedidesine mutazammın olarak bâlâsı hatt-ı hümâyûn-ı şahanemle müveşşeh işbu berât-ı hümâyûnu verdim ve buyurdumki müşârünileyh Sahak Efendi mezkûr Ermeni Katogigosu Patrikliğine memur olunub cemâat-i mezkûrenin kavâid mezhebiyesine ve kavânin ve nizâmat mevzûayı ahkâmına ve menâf-i mülk ve devlete muhâlif-i ahval ve harekat zuhûr etmedikçe ve bizzat istifası vukû bulmadıkça mâdâmülhayat azl olunmaya ve şu ta'dâd olunan mevâddan biriyle infisâli iktizâ eyledikde nizamnâmede muharrer kuyûd ve şûrûta muvâfık vechle taveranıya ve Memâlik-i Mahruse-i Şâhânemde bulunan murahasalar ve papazlar ve Ermeni cemâati müşârünileyhi üzerlerine katogigos ve patrik bilüb ve mezhebiyelerine müteallik umûrda kendüye müracat edüb her vechle itaat ve inkiyad ederler ve azl ve nasba müstehak olan murahasalar ve papazları ve karabaşları müşâreileyh âyınleri üzere azl ve nasb eyleye ve murahasalardan birinin usulen tebdili lâzım geldikde müşârünileyhin ve meclis-i rûhâniyenin mühürleriyle mahtum takrir-i takdim olunarak şurut-ı derciyle yedine berat-ı alışanım verile ve katogigos ve patrik-i müşârünileyh tarafından adedleri vechle belesan yağdı tevzi etmek ve tasdikât-ı cem eylemek için gönderilen ruhbâna husûsat-ı mezkûreyi ifâ için müsâade olan ve murahhasa ve episkoposlardan biri li ecli müsâlaha müşârünileyhin nezdine gitmek arzu ettikde yerine âher rahibi tevkil edebile ve gerek müşârünileyhin ve gerek murahasalar vesairen papazların han ve meskenlerinde bervechi serbesti icrâ-yı âyın eylemelerine ve buna müteferri olan faallerinin icrâsına ruhsat verile ve kadimden berü zabt ve tasarruflarında olan kilise ve manastırlarına ve ziyaretgahlarına ve meyyitlerine usûl-ı mu'tâde üzere kaldırmalarına vesâir icrâ-yı âyınlerine müsâade olunub katogigos ve patrik-i müşârünileyhin mühürleriyle mahtum takdiri muteber tutularak âyınlerine müteallik her ne ki arz ve inhâ edilir ise icâb-ı ifâ kılınma ve müşârünileyhin mu'tâd-ı kadimi vechle izâh-ı şâhânedir ve vükubuna mahsus civanat bulundurmasına ve hizmetkarlar istihdâm etmeye müsâade olan ve Kudûs-i Şerif Ermeni Patriklerine selâfın-i salif tarafından verilmiş evamir-i şerife mücebince ve Kamame ve Beytullahem ve mefade ve şimâl tarafındaki kapu ve Maryakub ve Deyr-i Zeytun ve Hapsel Mesih ve Nablus'da ve .....bulunan kiliselerine tâbi yamakları olan Habeş ve Kıbtî ve Süryânî ve Yâkubî Maryakub Kilisesinde olan Ermeni taifesi müşârünileyhi üzerlerine patrik bilüb düş hususlarında kendisine müracat ederler ve kadimden icrâ edegeldikleri vechle Kamame

ortasında vâki türbe içerisinde olan makamın kapusundaki kandil ve yakdıkları şem ve buhurlara ve bu ana değin edegeldikleri ziyaretlerine ve Ermeni cemâatine mahsus olan kilise ve manastırların vaz-ı kadimi usûl-ı muteberesi üzere vâki olan tamir ve teremmümlerine müsaade oluna ve bu makûle kadim kiliseleri maruzat ve müraselât ile âhere verilmeye ve âherin dini için kilise ve manastırların eşyasına taarruz olunmayub rehn olmak üzere ahz ve kabz ettirilmeye ve ber-takrîb ahz olunmuş ise bilmuhakeme geriye red ile mahallerine teslim oluna ve cemâat-i merkûmeden biri ayinleri üzere akd-i nikah ve fesh-i nikah edecek oldukda katogigos ve patrik-i müşârünileyh veyâhud tayin eyleyeceği vekilleri marifetiyle icrâ oluna ve müşârünileyhin ve murahhasalarının ve vekillerinin mârifeti ve izni yoğ iken ayinlerine muhalif olarak akd-i nikah eden papazların yahud müşâreileyhin vekillerinin haklarında lâzım gelen muâmele-i rûhâniyeyi icrâ ve akd-i nikah ve fesh-i nikah maddesinde ve âyinlerine müteallik sâir hususda münâza eden iki hıristiyanın mabeyinlerini müşârünileyh yâhud vekilleri tahkik edüb âyinleri üzere ıslâh ve kiliselerinde yemin verüb aforoz edebilir ve cemâat-i merkûmeye avrat boşamak ve avrat üzerine avrat almak ve zevceleri fevtinden sonra ancak üç defaya kadar tehhül edüb andan ziyade tehhül etmek âyinlerine muhâlif olmağla ve o makulelere ruhsat verülmeyüb teeddib ve küşumal oluna ve âyinlerine muhâlif olarak nikah eden kesianın kiliselerine girmesi mugayyir-i âyin olduğundan o halde fevt olanların papazlar tarafından kaldırılması zımında kuzad ve nüvvâb vesâir memurin tarafından cebr ve teklif olunmaya ve murahhasalar ve piskoposlar ve rahibler ve keşişler vesâireden biri kendi âyinleri muktezâsınca kiliselerine ve fukaralarına ve katogigos ve patriklerine biraz şey veya sülüs malı (52) vasiyet edüb fevt olduklarında vasiyetleri nâfiz ve makbul olub âyin kaidelerince kendi cemâatlerinden Ermeni şâhidler ile şerle istimâa olunub varislerinden mârifet-i şerle aliverile ve bilâvaris fevt olan murahhasaların ve piskoposların ve papazların ve keşişlerin ve karabaşların ve marabete tabir olunur keşişe avratların gerek nukud ve gerek eşya ve bargir vesâir her ne şeyleri var ise müşâreileyhe yahud tarafından tayin edeceği vekilleri ahz ve kabz eyledikde beytülmal ve kassam ve mütevelliler ve muhasıllar vesâirleri tarafından müdâhale olunmaya ve vereseleri mevcut olanların gerek nukud ve gerek sâir emvâl ve eşyalarına müşâreileyhe ve vekilleri tarafından vaziyet kılınmaya ve ayinlerine muhâlif vaz ve hareketda bulunan Ermeni murahhasa ve piskoposları ve papaz ve keşişleri hakkında müşâreileyhe muâmelât-ı lazımezi mezhebiye tertib ve icrâ ve kendilerini silk-i rûhâniyeden azl ve ihrac ile kiliselerini âhere verir ve muktezâ-yı âyinleri üzere def ve ihrac olunan bu mâkule mensûbiyet-i rûhâniye yerine iktizâ edenleri tayin eder ve kilise ve manastırlarıyla müştemilatına ve kiliselerine vakf olan eşya ve hayvanlarının onda biri olageldiği vechle zabt ve tasarrufuna ruhsat verilmeye ve Ermeni cemaatinin sadaka akçeleri ve katogigos ve patriklik aidat-ı kemâkân edâ oluna ve müşârünileyhi mezkûr katogigos ve patrikliği ber minval-i meşruhu şûruta riayetle zabt ve tasarruf edüb memûriyet-i rûhâniyesine müteallik umûr ve hususuna vechen minelvüch dahl ve taarruz kılmayalar.

Fi 13 Rebiülahir sene 335

Ermeni Katogigos ve Patrik Sahak Efendi'nin memûriyetini mütezammın olub meclis-i alî-i vükelânın 13 Rebiülevvel Sene 335 tarihli 538 numaralı zabıtnâmesinde beyan olunan işbu berât-ı alî müsveddesi dîvân-ı hümâyûn dâiresine tevdi kılınmıştır.

14 Rebiülevvel sene 335

Amed-i Divân-ı Hümâyûn

Meclis-i vükelânın 538 numaralı, 13 Rebiülevvel sene 335 ve 25 Kânun-i Evvel sene 332 tarihli zabıtnâme sûretidir.

Ermeni Katogigosu ve Patriği Sahak Efendi memûriyetini mütezammın îtası muktezâ berât-ı alinin ve berât-ı hümâyûn vekâletince tanzim olunan maddesi divân-ı mezkûrenin bu babda ki müzekkeresiyle müteala olundu. Müsvedde-i mezkûrenin bazı ibareleri tadil ve tashih olunmuş ve münderecat-ı sâiresi muvafık görünmüş olduğundan îfâ-yı muktezâsı zımında nüsha-yı mübeyyesinin ve divan-ı hümâyûna iadesi tezkir kıldı.

Aslına mutabıktır.

Amed-i Divân-ı Hümâyûn

Mezkûr patriklik hakkında Divân-ı Hümâyûndan yazılan mezkere sureti

Dâire-i Sadâret-i Uzma

Divân-ı Hümâyûn

682

Ermeni Katogigosu ve Patriği Sahak Efendi memûriyetini mütezammın îtâsı iktizâ eden berât-ı aliyyenin ısdarı hakkında fi 4 Eylül sene 332 tarihli şerefsadır olub Divân-ı Hümâyûna tebliğ buyurulmuş olan irâde-i seniye hazret-i padişahi mantuk münifine tevfikân tanzim kılınan berât-ı ali müsveddesi mantuk-ı sami-ı cenab-ı sadâret penâhileri buyurulmak üzere leffen takdim kılınmış ve müsvedde-i mezkûre Dersâadet Ermeni patriklerine minel kadim ita buyurulmakda olan berât-ı aliyyenin hâvi bulunduğu kuyud ve şürûta ahire tevhd olunan Sis Katogigosluğu ve Kudüs-ı Şerif Patrikliğine beratlarından alınan şürütun münderic ve ilavesi suretiyle vücuda getirilerek bu kere ilave olunan marûlarz-ı şürüt dahi seri ile işaret edilmiş olmağla meclis-i mahsûsu vükelaca bi'l mütalâ rehin-i tensib ve tasvib buyurulduğu halde li-eclil tebyiz-i müsvedde-i mezkûre balasının avel usul buyruldu. Sami ile tevşîhi mütevakkıf irâde-i aliyye-i dâver-i âzimileridir. Emr-ü ferman hazret-i men lehül emrindir.

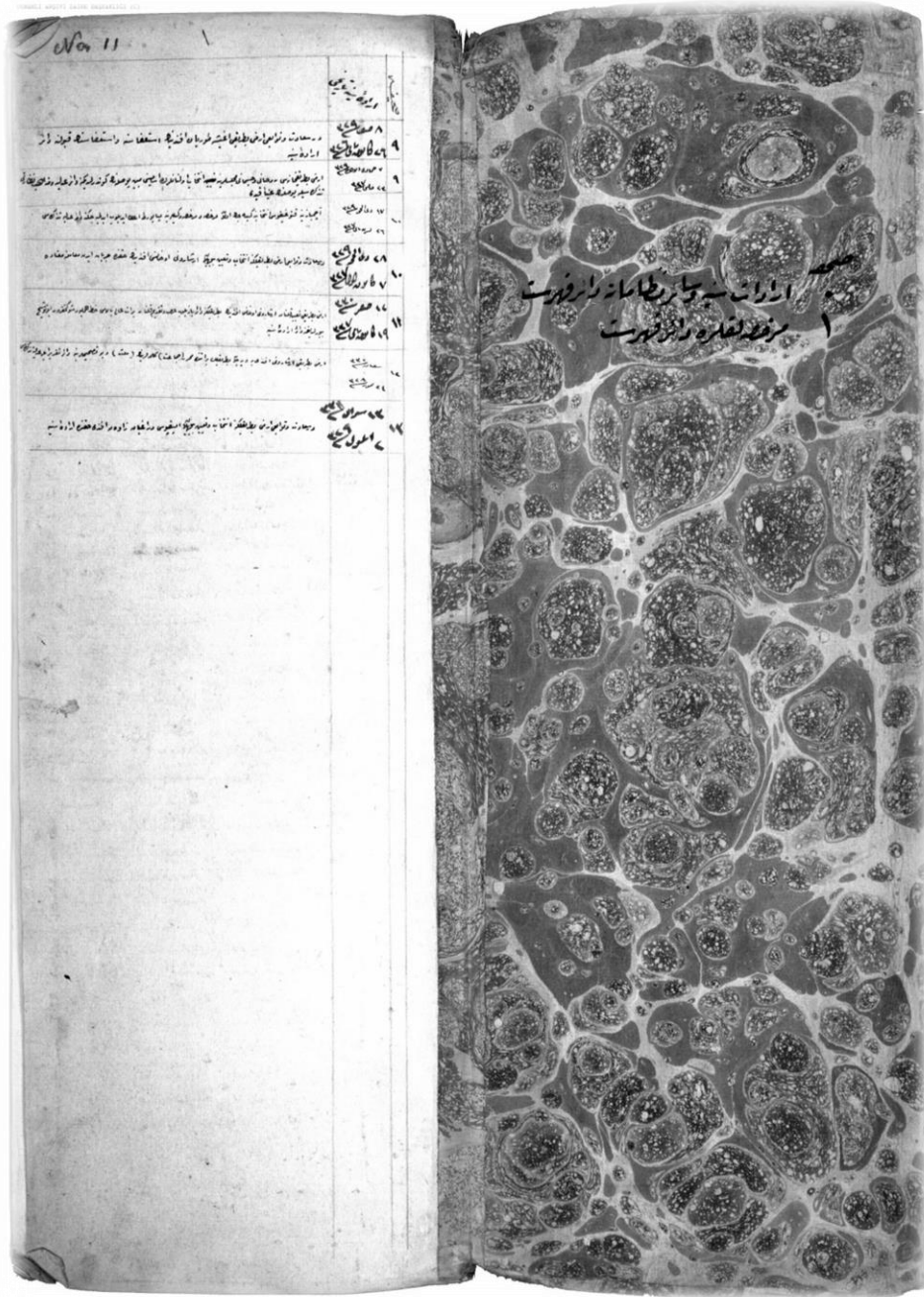
26 Zilhicce sene 334, fi 11 Teşrin-i Evvel sene 332

Beylikçi-yi Divân-ı Hümâyûn

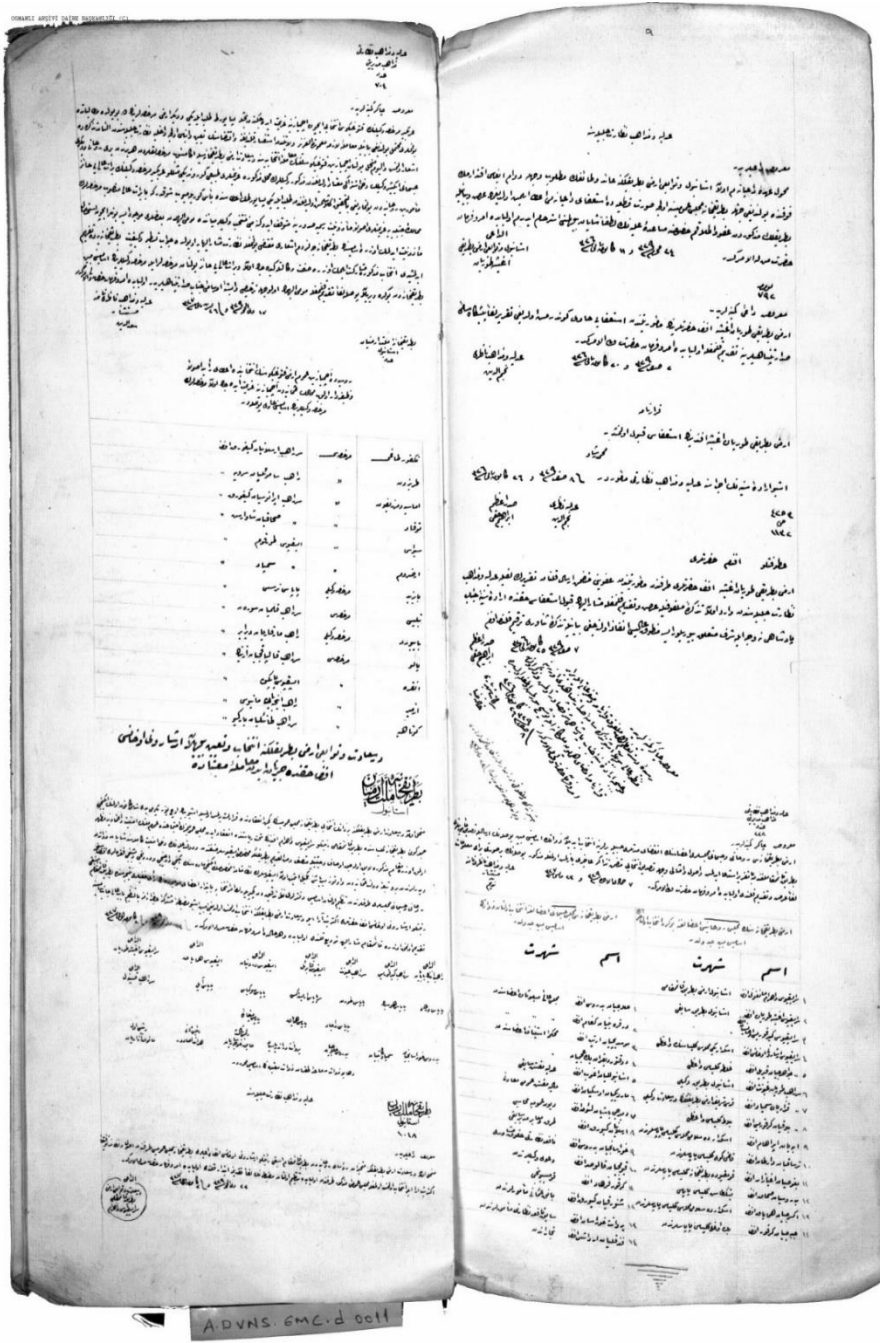
Ek 2: 11 Numaralı Ermeni Berat Defterinin Orijinal Hali

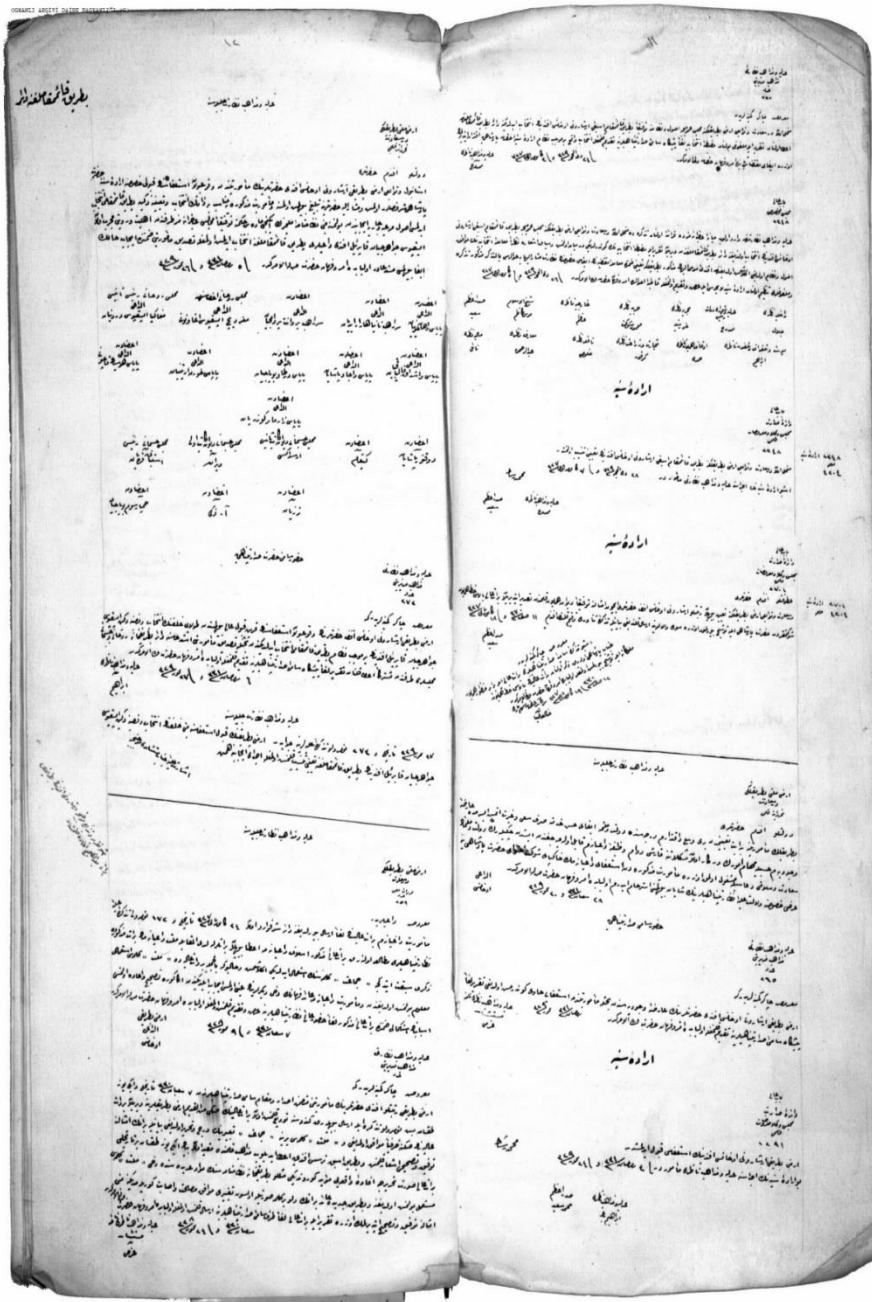
Ek 3: 11 Numaralı Ermeni Berat Defterinin Fihrist Bölümü

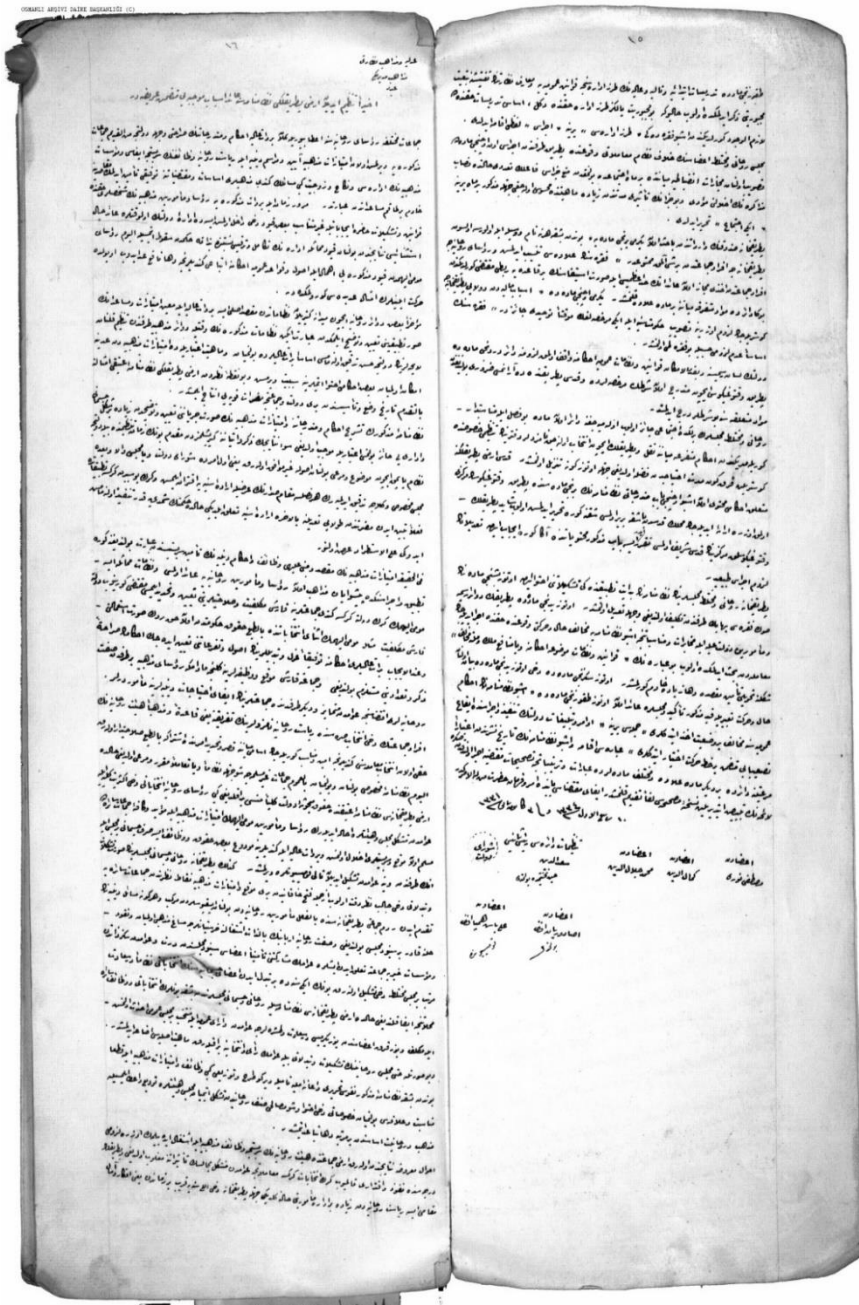
ADVS. em.c.d 001

ADVNS. G.M.C. d 0011

ADVS. GME d 0011

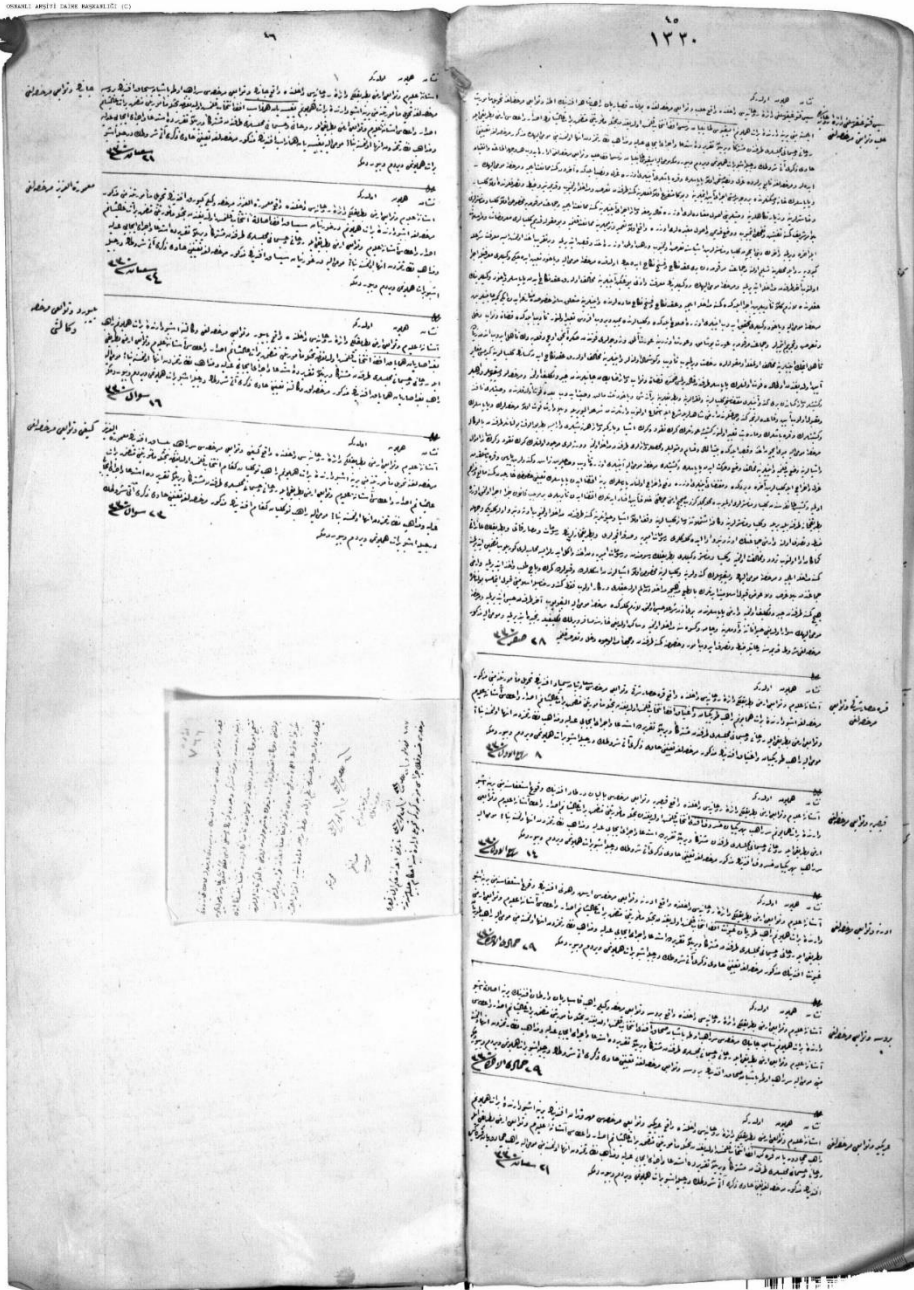

1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200

1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200

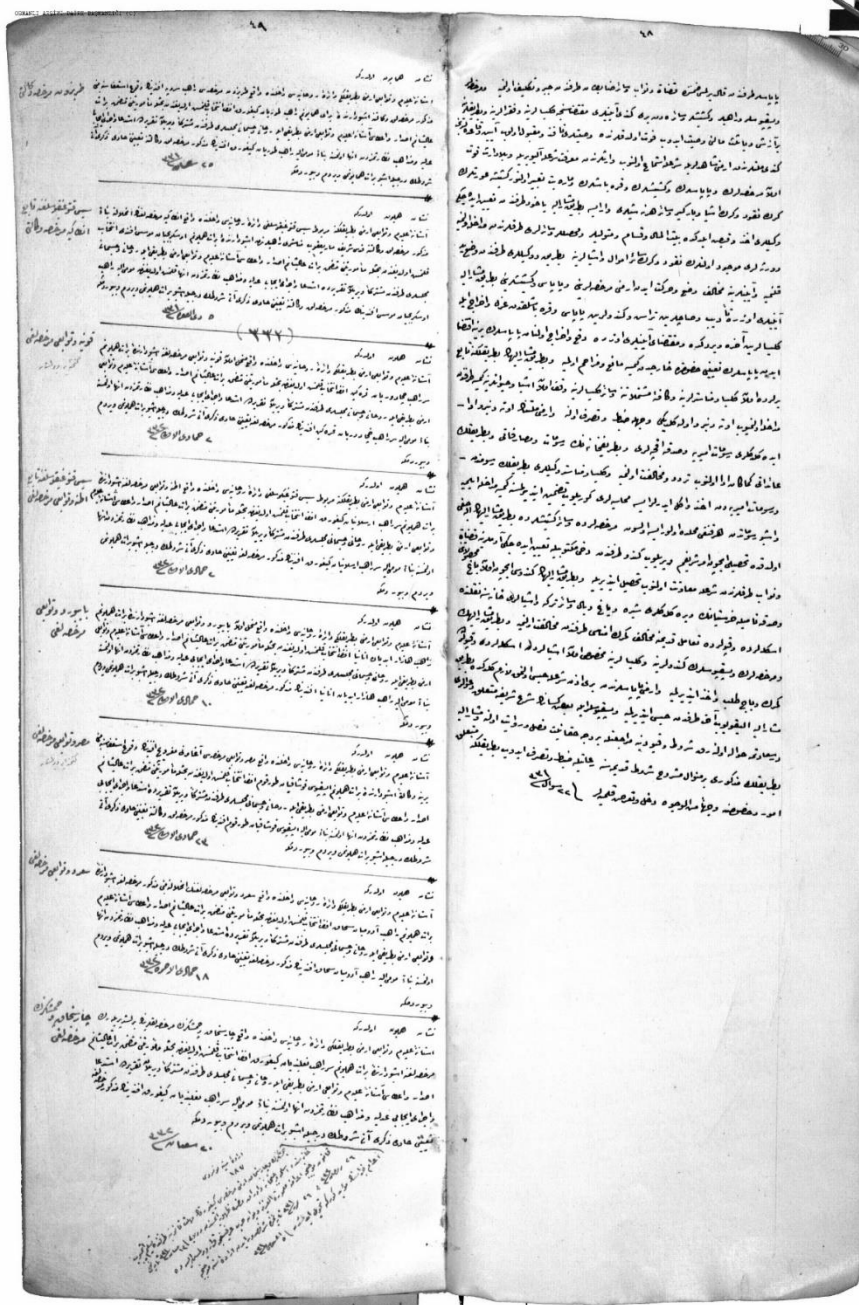
ADVNS. G.M.C. d 0011

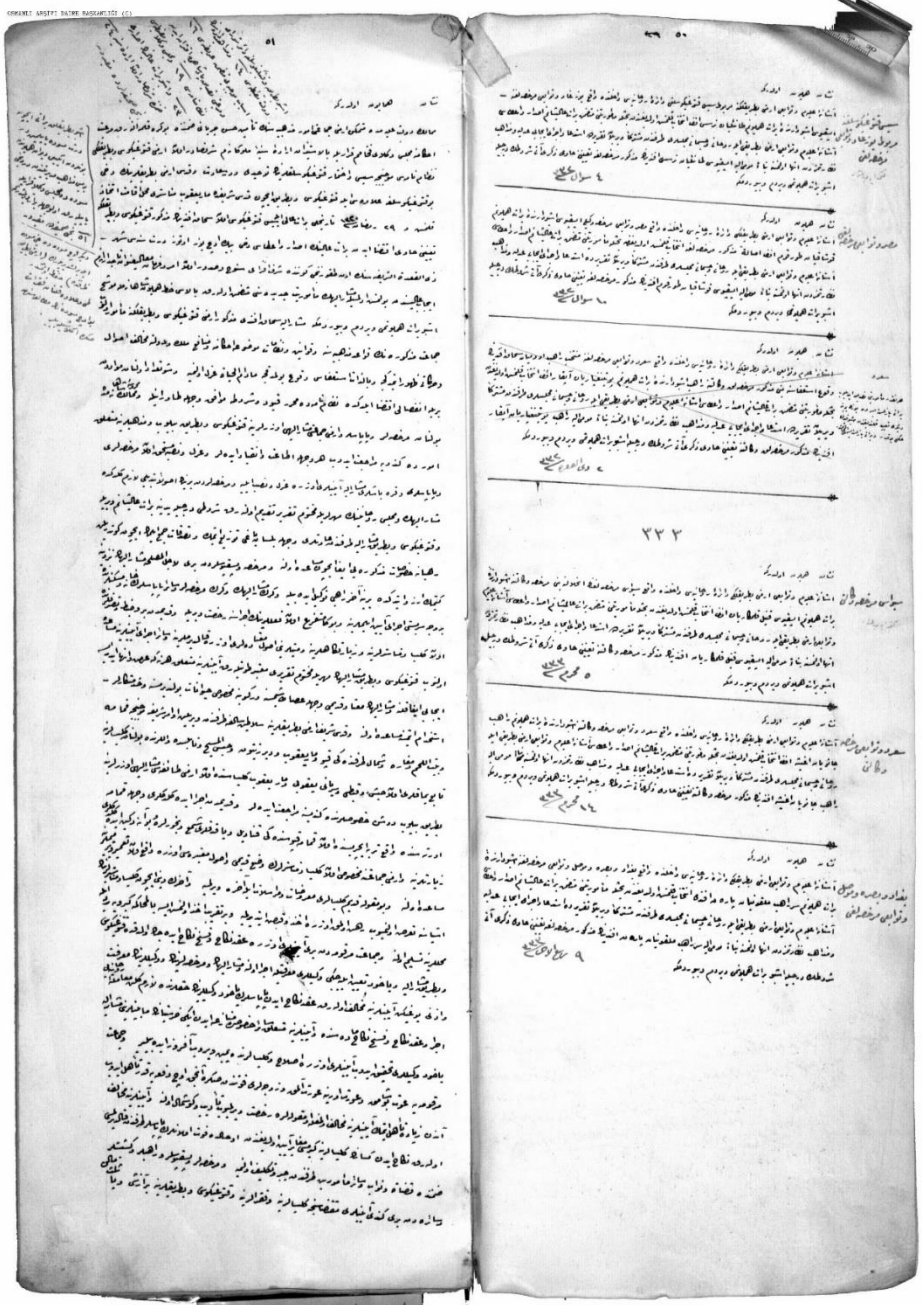
ADVNS. 6MC d 0011

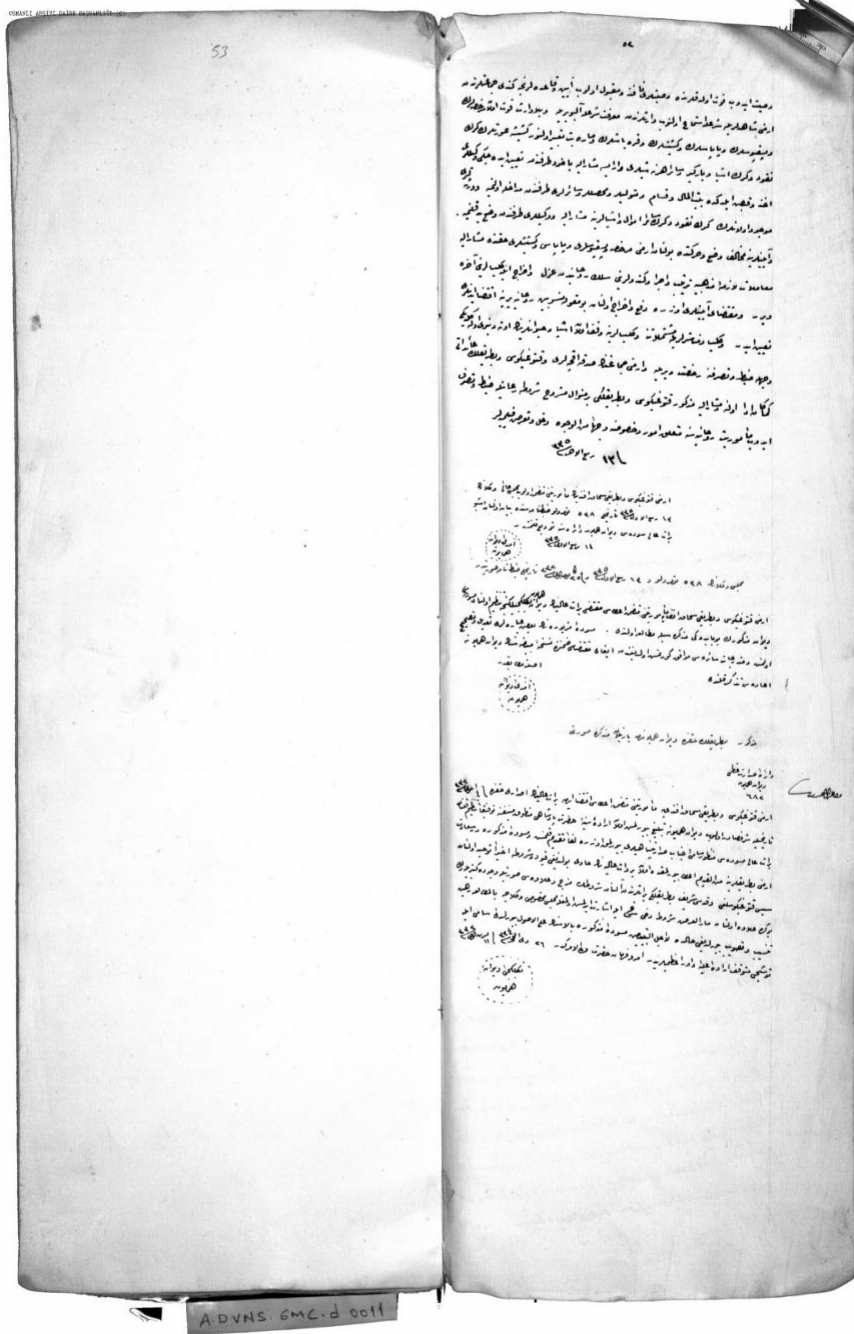

ADVNS GNC.d 0011

A.D.V.N.S. EMC-d 0011

ÖZGEÇMİŞ

Semra KORKMAZ, 10.10.1991 tarihinde Trabzon İli, Maça ilçesinde doğdu. 2005'de Sarıyer Kocataş İlköğretim Okulu'nu; 2011 yılında Sarıyer Vehbi Koç Vakfı Lisesi'ni; 2015 yılında Giresun Üniversitesi - Edebiyat Fakülte'si Tarih Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans yapmaya başladı.

KORKMAZ, bekâr olup orta derecede İngilizce bilmektedir.

